Dr. Kilian Keilbach

Parapsihologija i religija

OKULTIZAM I SPIRITIZAM U SVIETLU NOVIJIH NAUČNIH IZTRAŽIVANJA

24115

PARAPSIHOLOGIJA I RELIGIJA

OKULTIZAM I SPIRITIZAM U SVIETLU NOVIJIH NAUČNIH IZTRAŽIVANJA

Napisao
Dr. VILIM KEILBACH
Izvanredni sveučilištni profesor

ZAGREB 1944
Komisiona prodaja: Hrvatska knjižara (vl. Petar Fröhlich),
Dr. Šufflaya 3, brzoglas 53-28.

S odobrenjem Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu br. 8621/43 od 20. rujna 1943. i Glavnog ravnateljstva za promičbu br. 11628-II-1-1943. od 16. listopada 1943.

NASLOVNU STRANU IZRADIO B. LYANKA

TISKARA „GAJ" (Lj. Filipančić), ZAGREB, MARTIĆEVA ULICA BR. 2

√6.—

Predgovor

Pregled o pitanjima psihologije religije nije podpun, ako se ne vodi računa o pojavama okultizma, naročito ako se ne uočuju čini parapsihičke naravi. Želimo doznati, što sudi znanost o tim pojavama i činima. Napose nas zanima pitanje o njihovom odnosu prema zdravoj i iskrenoj religioznosti. U tom smislu je ovaj prikaz ujedno nadopuna moje knjige »Uvod u psihologiju religije« (Zagreb 1939.).

U ovoj knjizi ne razpravljam o astrologiji. Ona je u novije vrieme doduše opet oživjela u okultističkim krugovima, ali kao takva ne spada u okultizam. Tobožnja ovisnost sudbine čovjeka i događaja na zemlji o položaju i kombinaciji zviezda, ma da bi imala biti »tajanstvene« naravi, ipak je drugo nego okultizam, za koji je značajna djelatnost »medija« i »duhova«.

Bila bi zahvalna tema izpitivati pojedine konkretne oblike praznovjerja u našim krajevima.

U Zagrebu, 9. srpnja 1943.

PISAC

Sadržaj

Literatura

Vrlo dobar pregled literature o okultizmu može se naći u djelu: F. M o s e r, Der Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen. II. München 1935, str. 979—996. Popisano je oko 580 djela i manjih spisa.

Ovdje dajemo samo i z b o r onih djela, za koja držimo, da su vrlo podesna za nastavak studija u vezi s našim razlaganjima. Mi smo se njima služili.

U pogledu načina citiranja literature u tekstu vriedi sliedeće:

Djela, koja se nalaze u ovom popisu, navode se tako, da se spominje pisac i skraćeni naslov. Kod ostalih djela ili članaka navodi se puni naslov s mjestom i godinom izdanja; oni nisu ušli u sam popis literature, bilo zato što ih navodimo samo uzput, bilo zato što ih donekle smatramo sporednima s obzirom na tematsku cjelinu naše razprave. To ipak ne znači, da su djela sadržana u »popisu« vrednija od ostalih.

U opazkama je način citiranja jednoliko proveden. U novijim knjigama opažamo nestalnost i zbrku naročito u pogledu stavljanja ili nestavljanja točke iza brojeva godina, godišta i strana. Ured za hrvatski jezik još nije donio odluku, koja bi vodila računa ne samo o pravilima sintakse, nego i o potrebama pojedinih naučnih struka; trebat će misliti na jedno i na drugo, da ne bismo dobili sliku, koja bi smetala oku.

A k s á k o w A. N., Animismus und Spiritismus[2]. Versuch einer kritischen Prüfung der mediumistischen Phänomene mit besonderer Berücksichtigung der Hypothesen der Hallucination und des Unbewussten. Als Entgegnung auf Dr. Ed. v. Hartmann's Werk: »Der Spiritismus«. 2 svezka. Leipzig 1894.

B a p p e r t (J.), Kritik des Okkultismus vom Standpunkt der Philosophie und der Religion. Frankfurt a. M. — Berlin 1921.

Baerwald R., Gedankenlesen und Hellsehen. Berlin 1933.
Baudouin Ch., Das Wesen der Suggestion. Einführung in die Psychologie der Suggestion und Autosuggestion. Kritische und geschichtliche Darstellung. Dresden 1926.
Bazala A., Tajanstvene pojave (okultizam). S osnovima psihologije podsvijesnih i srodnih im pojava. Za obrazovani svijet. Zagreb 1924.
Bender H., Psychische Automatismen. Zur Experimentalpsychologie des Unterbewussten und der aussersinnlichen Wahrnehmung. Leipzig 1936.
Bender H., Zum Problem der aussersinnlichen Wahrnehmung. Ein Beitrag zur Untersuchung des »räumlichen Hellsehens« mit Laboratoriumsmethoden. Mit einem Geleitwort von E. R. Jaensch. Leipzig 1936.
Bichlmair G., Okkultismus und Seelsorge. 4. u. 5. Tausend. Innsbruck 1929.
Böhm J., Seelisches Erfühlen. »Telepathie« und »räumliches Hellsehen«. Eine Sammlung von Original-Versuchen. Pfullingen i. Württ. (1921).
Bormann W., Die Nornen. Forschungen über Fernsehen in Raum und Zeit. Leipzig 1909.
Bozzano E., A propos de l'Introduction à la Métapsychique. Paris 1926.
Bozzano E., Die Spukphänomene. Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Italienischen. Herausgegeben von W. K. Jaschke. Bamberg 1930.
Carević J., Hipnotizam u svijetlu filozofije. Fiziološko-psihološka studija. Spljet 1914.
Dessoir M. (kao izdavač), Der Okkultismus in Urkunden. 3 svezka. Berlin 1925 i poslije.
Dessoir M., Vom Jenseits der Seele[6]. Die Geheimwissenschaften in kritischer Betrachtung. Stuttgart 1931.
Driesch H., Parapsychologie. Die Wissenschaft von den »okkulten« Erscheinungen. Methodik und Theorie. München 1932.
Driesch H., Alltagsrätsel des Seelenlebens. Stuttgart-Berlin 1938.
Feldmann J., Okkulte Philosophie. Paderborn 1927.
Fischer O., Experimente mit Raphael Schermann. Ein Beitrag zu den Problemen der Graphologie, Telepathie und des Hellsehens. Berlin u. Wien 1924.
Flammarion C., Unbekannte Naturkräfte. Stuttgart 1908.
Flammarion C., Rätsel des Seelenlebens. Autorisierte Übersetzung von G. Meyrink. Stuttgart 1909.
Flammarion C., La mort et son mystère. Svezak II: Autour de la mort. Paris 1921. Svezak III: Après la mort. Paris 1922.
Flammarion C., Der Tod und sein Geheimnis. Dresden-Radebeul und Leipzig (1922).
Flammarion C., Les maisons hantées. En marge de la mort et son mystère. Paris 1923.
Friedländer A. A., Telepathie und Hellsehen. Stuttgart 1930.

Gatterer A., Der wissenschaftliche Okkultismus und sein Verhältnis zur Philosophie. Innsbruck 1927.
Geley G., Materialisations-Experimente mit M. Franek-Kluski. In deutscher Übersetzung durch 15 Tafeln illustriert und herausgegeben mit einem Anhang: »Die neuere Okkultismusforschung im Lichte der Gegner« — von Freiherrn v. Schrenck-Notzing. Leipzig 1922.
Grabinski B., Neuere Mystik. Der Weltkrieg im Aberglauben und im Lichte der Prophetie. Hildesheim 1916.
Grabinski B., Spuk- und Geistererscheinungen oder was sonst[3]? Eine kritische Untersuchung. Hildesheim 1930.
Grabinski B., Diesseits und jenseits des Grabes ... Geheimnisvolle Tatsachen. Zwingende Beweise für ein Fortleben. Verstorbene, die wiederkehren! Waldsassen 1937.
Gruber K., Parapsychologische Erkenntnisse. München 1925.
Grunewald F., Mediumismus. Die physikalischen Erscheinungen des Okkultismus. Berlin 1925.
Gulat-Wellenburg W. v., Wunder der Autosuggestion. Eine Methode der Heilung durch verborgene Seelenkräfte. Kempten 1925.
Gulat-Wellenburg W. v., Klinckowstroem C. v., Rosenbusch H., Der physikalische Mediumismus. Berlin 1925.
Haas W., Das Problem des Mediumismus. Stuttgart 1923.
Hauer J. W., Werden und Wesen der Anthroposophie[2]. Eine Wertung und eine Kritik. 4 Vorträge. Stuttgart 1923.
Heimbucher M., Theosophie und Anthroposophie vom Standpunkte des Christentums aus für Gebildete und das Volk beleuchtet. Regensburg 1922.
Hellwig A., Okkultismus und Wissenschaft. Unter besonderer Berücksichtigung der Telekinese und der Materialisation. Stuttgart 1926.
Horman M., Spiritizam promatran po priznanjima najglasovitijih spiritista. Konferencije držane u crkvi sv. Katarine. (Preštampano iz »Katoličkog Lista«.) Zagreb 1902.
Illig J., Ewiges Schweigen —? Ein Blick in die Tiefen der Menschenseele und ein Versuch zur Deutung ihrer Rätsel. Mit viel neuen Tatsachenberichten. Stuttgart-Berlin-Leipzig (1924).
Ivanek V., Okultizam. Zagreb 1924.
Kardec A., Das Buch der Geister und die Grundsätze der Geistlehre betreffend das gegenwärtige und zukünftige Leben im Diesseits und Jenseits. Nach Kundgebungen höherer Geister. Mit Durchsicht und mit Auswahl neu bearbeitet von H. B. Fischer. Leipzig 1922.
Kemmerich M., Die Brücke zum Jenseits. Erweiterte Neubearbeitung von »Gespenster und Spuk«. München 1927.
Klimisch R., Leben die Toten? Sind Verstorbene zurückgekommen? Nach eidlichen Aussagen in Seligsprechungsprozessen und auf Grund sonstiger gut bezeugter Berichte. Siebente, verbesserte und

wesentlich erweiterte Auflage. Bearbeitet von B. Grabinski. Graz-Leipzig-Wien 1937.

Kyber M., Einführung in das Gesamtgebiet des Okkultismus[4]. Vom Altertum bis zur Gegenwart. Stuttgart-Berlin-Leipzig 1923.

Lambert R., Geheimnisvolle Tatsachen. Gemeinverständliche Darstellung der Ergebnisse des experimentellen Okkultismus und Spiritismus. 4.—6. Tausend. Stuttgart 1921.

Leadbeater C. W., Ein Textbuch der Theosophie[2]. Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Englischen bearbeitet von E. Pieper. Düsseldorf 1923.

Lehmann A., Aberglaube und Zauberei. Von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart. Dritte deutsche Auflage. Nach der zweiten umgearbeiteten dänischen Auflage übersetzt und nach dem Tode des Verfassers bis in die Neuzeit ergänzt von Dr. med. Petersen I. Stuttgart 1925.

Lépicier A. H. M., Le monde invisible. Le spiritisme en face de la théologie catholique. Paris 1931.

Lodiel D., Les phénomènes télépathiques et le secret de l'au-delà[6]. Paris 1908.

Ludendorff M., Ein Blick in die Dunkelkammer der Geisterseher. Moderne Medium-»Forschung«. Kritische Betrachtungen zu Dr. von Schrenck-Notzing's »Materialisationsphaenomene«. München 1937.

Ludwig A. F., Geschichte der okkultistischen (metapsychischen) Forschung von der Antike bis zur Gegenwart. I. Teil: Von der Antike bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Pfullingen (Württ.) 1922.

Ludwig C., Die Anthroposophie[8]. Ihr Wesen und ihre Ziele. Stuttgart 1922.

Luther F., Der Okkultismus. Leipzig (1926).

Mager A., Theosophie und Christentum[2]. Berlin und Bonn 1926.

Malfatti H., Menschenseele und Okkultismus. Eine biologische Studie. Hildesheim (1927).

Martensen-Larsen H., Ein Schimmer durch den Vorhang. Vom Einbruch jenseitiger Mächte und Gewalten in das irdische Leben. Berlin (b. g.).

Mattiesen E., Der Jenseitige Mensch. Eine Einführung in die Metapsychologie der mystischen Erfahrung. Berlin und Leipzig 1925.

Mattiesen E., Das persönliche Überleben des Todes. Eine Darstellung der Erfahrungsbeweise. 3 svezka. Berlin und Leipzig 1936—1939.

Messer A., Wissenschaftlicher Okkultismus. Leipzig 1927.

Moll A., Der Spiritismus. Nebst einem Beitrag von K. R. Kuppfer. Neue umgearbeitete Auflage. Stuttgart (1925).

Moll A., Psychologie und Charakterologie der Okkultisten. Stuttgart 1929.

Moser F., Der Okkultismus. Täuschungen und Tatsachen. 2 svezka. München 1935.

Ohlhaver H., Die Toten leben! Eigene Erlebnisse. Hamburg 1916.

Oesterreich T. K., Grundbegriffe der Parapsychologie. Eine philosophische Studie. Pfullingen i. Württ. 1921.

Oesterreich T. K., Der Okkultismus im modernen Weltbild[2]. Dresden 1921.

Osty E., La connaissance supra-normale. Étude expérimentale. Paris 1923.

Osty E., Une Faculté de connaissance supra-normale. Paris 1926.

Osty E. et M., Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière. Paris 1932.

Pagenstecher G., Aussersinnliche Wahrnehmung. Experimentelle Studie über den sogenannten Trancezustand. Mit einer Einführung von W. v. Wasielewski. Halle 1924.

Pagenstecher G., Hellsehen in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Parapsychologische Studie. Leipzig 1928.

Piper O., Der Spuk[2]. Zweihundertundfünfzig Geschehnisse aller Arten und Zeiten aus der Welt des Übersinnlichen. München 1922.

Raupert J. G., Die Geister des Spiritismus. Erfahrungen und Beweise. Innsbruck (1925).

Raupert J. G. Der Spiritismus im Lichte der vollen Wahrheit. Innsbruck (1925).

Reiterer A., Stimmen aus dem Jenseits[4]. Die Toten leben. Graz-Leipzig-Wien 1932.

Rhine J. B., Neuland der Seele. Übersetzt und eingeleitet von H. Driesch. Stuttgart und Berlin 1938.

Richet Ch., Experimentelle Studien auf dem Gebiete der Gedankenübertragung und des sogenannten Hellsehens[2]. Autorisierte deutsche Ausgabe von A. von Schrenck-Notzing. Stuttgart 1921.

Richet Ch., Grundriss der Parapsychologie und Parapsychophysik. Ins Deutsche übertragen von R. Lambert. Stuttgart-Berlin-Leipzig (2. izd. 1923).

Rittelmeyer F., Theologie und Anthroposophie. Eine Einführung. Stuttgart 1930.

Rust H., Das Zungenreden. Eine Studie zur kritischen Religionspsychologie. München 1924.

Schmidt K. H., Die okkulten Phänomene im Lichte der Wissenschaft. Berlin 1923.

Schneider W., Der neuere Geisterglaube. Tatsachen, Täuschungen und Theorien. Dritte, verbesserte und bedeutend vermehrte Auflage. Bearbeitet von F. Walter. Paderborn 1913.

Schole H., Okkultismus und Wissenschaft. Kritik des okkultistischen Forschens und Denkens. Göttingen 1929.

Schorsch G., Zur Theorie der Halluzinationen. Leipzig 1934.

Schrenck-Notzing A. von, Physikalische Phänomene des Mediumismus. Studien zur Erforschung der telekinetischen Vorgänge. München 1920.

Schrenck-Notzing A. von, Materialisationsphaenomene. Ein Beitrag zur Erforschung der mediumistischen Teleplastie. Zweite, stark vermehrte Auflage. München 1923.

Schrenck-Notzing (A.) v., Der Betrug des Mediums Ladislaus Laszlo. (Nachahmung von Materialisationsphänomenen.) Leipzig 1924.

Schrenck-Notzing A. von, Experimente der Fernbewegung (Telekinese) im psychologischen Institut der Münchener Universität und im Laboratorium des Verfassers. Stuttgart 1924.

Schrenck-Notzing A. von, Gesammelte Aufsätze zur Parapsychologie. Herausgegeben von Gabriele Freifrau von Schrenck-Notzing. Mit einer Einführung von H. Driesch. Stuttgart 1929.

Schrenck-Notzing A. von, Die Entwicklung des Okkultismus zur Parapsychologie in Deutschland. Aus dem Nachlass herausgegeben von Gabriele Freifrau von Schrenck-Notzing. Leipzig 1932.

Seitz A., Okkultismus, Wissenschaft und Religion. Band I: Die Welt des Okkultismus. München 1926.

Seitz A., Illusion des Spiritismus. München 1927.

Spence L., An Encyclopaedia of Occultism. London 1920.

Spesz A., Okkultismus und Wunder. Ein Verhältnisproblem der Wissenschaft und des Glaubens. Hildesheim 1929.

Spesz A., Das dunkle Reich in uns. Die Frage des Unterbewusstseins mit besonderer Berücksichtigung der Parapsychologie. Hildesheim 1933.

Staudenmaier L., Die Magie als experimentelle Naturwissenschaft[2]. Leipzig 1920.

Tischner R., Monismus und Okkultismus. Leipzig 1921.

Tischner R., Einführung in den Okkultismus und Spiritismus[2]. München 1923.

Tischner R., Geschichte der okkultistischen (metapsychischen) Forschung von der Antike bis zur Gegenwart. II. Teil: Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. Pfullingen i. Württ. 1924.

Vernetti G. A., È risolto il mistero dello Spiritismo e Forze occulte. I fenomeni sono effetto di radio-biologia umana. Torino 1939.

Verweyen J. M., Die Probleme des Mediumismus. Stuttgart 1928.

Völlmecke H., Die Gottesidee im Bewusstsein der Menschheit. Religionsphilosophische Betrachtungen über die Geheimlehren als vermeintliche Weltweisheit. Hildesheim (b. g.).

Wasielewski W. v., Telepathie und Hellsehen[3]. Versuche und Betrachtungen über ungewöhnliche seelische Fähigkeiten. Halle a. S. 1922.

Weckesser A., Die Parapsychologische Forschung und ihre Bedeutung für Religion und Religionswissenschaft. Karlsruhe 1928.

Zahn H. W., Die okkulte Frage. Diessen 1921.

zur Bonsen F., Zwischen Leben und Tod[2]. Zur Psychologie der letzten Stunde. Düsseldorf 1928.

zur Bonsen F., Das Zweite Gesicht (»Die Vorgeschichten«) nach Wirklichkeit und Wesen. Neubearbeitet von B. Grabinski. Zehntes bis zwölftes Tausend. Recklinghausen (1940).

Od časopisa poredi naročito:

Proceedings of the Society for Psychical Research.
Annales des Sciences psychiques.
Revue métapsychique.
Psychische Studien. Od 1926. pod novim naslovom:
Zeitschrift für Parapsychologie.
Die übersinnliche Welt.
Zentralblatt für Okkultismus.

Literatura o okultizmu i spiritizmu je razmjerno vrlo bogata. Predmet, o kojem ona radi, privlači mnoge, i to upravo zbog svoje tajanstvenosti.

Čitalac bi morao uviek imati pred očima barem sliedeće osnovne upute:

U bogatoj okultističkoj i spiritističkoj literaturi ima razmjerno malo djela od trajne znanstvene vriednosti.

Mnogi događaji, opisani po djelima i člancima, nemaju nikakve znanstvene vriednosti. Ne samo da izvještaji o njima nisu kritički izrađeni, nego je čak u pitanju i to, da li su uobće bili izpunjeni uvjeti kritičkog opažanja. Ti događaji ne moraju biti neistiniti. Ali što nam oni vriede, kad ne znamo, da su istiniti? Dok nije pozitivno sigurno, da su istiniti kao činjenice, ne možemo se na njih pozivati i oslanjati.

Treba uviek točno paziti na to, da li se nešto prikazuje kao sigurno utvrđena činjenica, to jest kao prava izkustvena konstatacija, ili kao teorijsko tumačenje.

Naš stav mora biti kritičan. To znači, da moramo bez predrazsuda pitati prvo za činjenice, a zatim za njihovo tumačenje.

Kad se radi o tumačenju činjenica, može biti slučaj, da ima više mogućih tumačenja. Tražeći pravo tumačenje, smijemo se pozivati na ono, što već držimo sigurnim znanjem.

Mjesto uvoda – jedan doživljaj

Meni za volju priredili su neki ljudi 16. veljače 1943. u naučne svrhe »spiritiziranje«. Bio sam onda prvi put u tom krugu. Nisu to bili spiritisti, već praktični katolici, koji su — ne znam kako — došli na to, da imaju mediumističkih sposobnosti.

Način »spiritiziranja« bio je vrlo jednostavan. Pojedina slova alfabeta bila su postavljena u krugu, a u središtu tog kruga stajala je čaša, na koju su dvie osobe stavile svoje ruke, svaka po jednu ruku. Na njihov poziv javio se »duh«, koji je davao odgovore tako, da se čaša micala od slova do slova, te da je izpala prava rečenica s određenim smislom. Radi točnije kontrole držao sam i ja neko vrieme ruku na čaši, a pitanje, na koje sam želio imati odgovor, nisam nikome rekao. Tražio sam samo odgovor na ono, što sam mislio. Zapisnik, koji se odnosi na to, glasi ovako:

Medij: Da li bi htio odgovoriti gospodinu doktoru na ono, što on misli?

Odgovor: On šuti, ali će to u crkvi govoriti, a ipak ima uviek životnu sigurnu ideju.

Medij: Ali kaži, što on sad misli!

Odgovor: Kaži mu, da misli, što će on za moju čitavu istinu reći.

Medij: Ali on bi htio neki konkretni odgovor.

Odgovor: Budite strpljivi, a ja ću vam kazati.

Medij: Molim te, budi kratak.

Odgovor: Ja tako hoću. Cieli dan vas kanim zadržati, jer još nisam čisto uvjeren, da li ozbiljno tu istinu hoćete znati. Bolje je, da uvidite, da ja još uviek živim.

Medij: Da li bi čekali na odgovor?

Odgovor: N. neka zove X-a, a ja ću prositi, da me kasnije zovete.

(Sad se javio drugi »duh«, koji je neko vrieme davao odgovore. Zatim je opet bio pozvan onaj prvi »duh«, koji je htio kasnije dati odgovor.)

Medij: Tko je tu?

Odgovor: Tu sam ja. Ja sam tu. Vi uviek zovete, a ja znam da ću čekati u biesu, kad ću moći u vašem razgovoru naći za vas odgovor.

Medij: Odgovori sad gospodinu doktoru na ono, što on misli.

Odgovor: U subotu će on biti u Akademiji izabran za glavnog vašeg katehetu na fakultetu. On će tamo imati veliku učiteljsku čitaonicu za ljude iz vašeg milieua. Ljudi će štošta naučiti. On radi vrlo pametno... On vam neka u znanosti pomogne za katoličku vjernost.

Medij: Budi kratak, mene već ruka boli.

Odgovor: Cieli dan bih mogao govoriti. Budi strpljiva.

Medij: Da li možeš podpuno određeno odgovoriti gospodinu doktoru?

Odgovor: Mogu. Kažite mu, da će postati ono, što želi, a vi ćete čuti.

Medij: Hoće li sigurno to biti u subotu?

Odgovor: Bude u subotu za sigurno.

Što je bilo na stvari? Htio sam imati neko pitanje, za koje nitko od prisutnih nije znao. Trebala je također biti moguća što točnija kontrola odgovora. Za onu subotu (20. veljače), o kojoj je govor, bila je sazvana sjednica fakultetskog vieća Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, a na dnevnom redu bio je među ostalim i izvještaj o mom radu, jer je bio iztekao petgodišnji rok moje sveučilištne docenture. Konkretno se radilo o tom: ili ponovni izbor za daljnju sveučilištnu docenturu ili priedlog i izbor za izvanrednog profesora. Usliedilo je ovo posljednje.

Tko sad iznova pročita zapisnik, u kojem su samo razgodci slobodno umetnuti, taj će vidjeti, da je odgovor doduše donekle nejasan, a na nekim mjestima čak nerazumljiv, no ne može se poreći, da je odgovor kao cjelina dosta određen: »Kažite mu, da će postati ono, što želi, a vi ćete čuti. Bude u subotu za sigurno.«

Sve to još nije znak, da se radi o pokusu i pojavi, protiv kojih s naučnog stajališta ne bi moglo biti nikakvih opravdanih prigovora. Ali se svakako radi o nečemu, što zapanjuje, o nečemu, što pokazuje, da ovdje valja nešto t r a ž i t i. Što? To je baš ono, što ne znamo. Ali tražiti moramo, bilo zato, da nešto nađemo, bilo zato, da kritički v i d i m o, da nemamo što tražiti...

I. Okultizam kao nauka

1. RAZLIČNA IMENA ZA ISTU STVAR

Danas imamo više naziva, kojima u naučnom pogledu označujemo područje stvarnosti, za koje se doduše još ne može absolutnom sigurnošću tvrditi, da ga zbiljski ima, ali za koje ipak govori toliko razloga, da se njim valja naučno baviti.

Prije nego što navedemo te nazive, želimo se zaustaviti pri onom, što smo dosad rekli. Iz rieči, kojima smo karakterizirali predmet, o kojem želimo ovdje govoriti, vidi se, da se zapravo radi o tom, da li uobće ima dovoljno razloga, na osnovu kojih možemo naučno opravdano priznati samu egzistenciju tog predmeta. Smijemo naravski očekivati, da će nas razlozi, koji eventualno opravdavaju egzistenciju tog predmeta, ujedno uvesti i u zakonitost, koja je tom predmetu kao naročitom sloju stvarnosti svojstvena. Međutim, sve je naše zanimanje sad prvenstveno usredotočeno na pitanje, da li uobće p o s t o j i onaj naročiti sloj stvarnosti. Možda se radi samo o prevari ili obmani.

Pojave, na koje ovdje mislimo, poznate su u literaturi pod imenom »o k u l t i z a m«. Koliko je poznato, prvi se Henrik Kornelije Agrippa od Nettesheima služio tim imenom, kad je svom mladenačkom spisu dao naslov »De occulta philosophia« (1510.). Ta tajna filozofija zastupa pored kršćanski izpravnih misli neku magiju: čovječji duh može spoznati neke sile sadržane u stvarima, a pomoću njih može prisiliti više moći, da mu služe.

Ime »okultizam« dolazi od latinske rieči »occultus«, što znači tajan ili sakriven. Kao znanost imao bi se okultizam baviti onim pojavama, što ih nikako ne možemo shvatiti prema poznatim prirodnim zakonima.

Sama riječ »okultizam« prilično je obterećena. Ona ima neki nezgodni prizvuk i podsjeća donekle na obsjenarstvo, dakle na prevaru i trik. Da bi iztaknuli naučni značaj okultizma, neki su počeli govoriti o parapsihici ili parapsihologiji, o metapsihici ili metapsihologiji (na pr. Boirac, Richet, Dessoir i Driesch). Na taj način trebalo je doći do izražaja, da se radi o pravim duševnim ili psihičkim pojavama, koje leže pored ili s one strane (grčki »para«) normalnih ili obično poznatih psihičkih pojava. Kad se pak govori o »okultnim« pojavama fizičkog ili fizikalnog značaja, trebalo bi se analogno služiti nazivom parafizika; nikako se ne smije upotrebljavati riječ »metafizika«, jer ova već ima svoje tradicionalno značenje kao nadizkustvena ili apriorno-racionalna spoznaja.

Upotrebljava se i izraz »metagnomija« ili »metagnostika« (grčki »meta« — s one strane ili nad, »gnome« — znanje) kao nauka o znanju ili spoznanju, do kojega se ne dolazi običnim putem, to jest putem zakona, koji su nam već poznati (tako Boirac).

Složene riječi sa »para« imaju također nezgodan prizvuk, jer se predmetak »para« u mnogim složenim riečima uzima u smislu »lažan«: na pr. paramnezija znači prevaru ili obmanu u sjećanju, paratyphus znači zaraznu bolest, koja je slična tifusu, parasapun znači neki naročito neutralizirani sapun i t. d.

Međutim, sama riječ nije tako važna. Značenje je uviek isto. Misli se na one pojave, za koje se čini, da su kao činjenice dovoljno zajamčene, dok ih ne možemo uvrstiti u red onog znanja o fizičkom i psihičkom svietu, u kojem se sastoje fizika i psihologija kao nauke. Traže se naučni kriteriji, po kojima bismo mogli opravdano tvrditi, da se radi o pravim činjenicama, makar i ne znali točnije za zakonitost, koja je njima svojstvena.

Moglo bi se činiti uputnim, da ovdje zadržimo naziv okultizam, i to naprosto iz tog razloga, što svojim izpitivanjem želimo obuhvatiti oba velika područja takozvanih okultnih pojava: i one pojave, koje se stvarno ili prividno protive dosad poznatoj fizikalnoj zakonitosti (parafizičke pojave), i one duševne procese ili duševna stanja, za koje nam se također čini, da se protive onom, što nam je dosad poznato kao prava duševnost i pravo duševno zbivanje (parapsihičke pojave).

U naslovu knjige ipak nismo spomenuli okultizam, nego smo stavili izraz »parapsihologija«. Činili smo to iz dva razloga. Prvo zato, jer parapsihologija u opreci prema okultizmu mnogima zvuči kao znanstveniji stav — a mi ovdje težimo za što većom znanstvenošću. Drugo zato, što razpravljanje o okultnim pojavama u vezi s religijom shvaćamo kao nastavak i nadopunu psihologije religije, pa je izraz parapsihologija ovdje umjestniji. Može se činiti nedosljednim, što u našoj knjizi ipak govorimo i o parafizičkim pojavama. Ali i ta se »nedosljednost« može dovoljno opravdati tim, što naš naziv »parapsihologija« stoji sasvim općenito mjesto izraza »okultizam«. Osim toga nije uviek jasna granica između parafizičkih i parapsihičkih pojava, pa je već i zato potrebno razpravljati i o jednima i o drugima; tako ćemo barem učiti točno lučiti jedne od drugih.

Kod svega se ne želimo baviti dugačkim pričanjima, kojima vrvi okultistička literatura, a koja samo draže maštu i obsjenjuju razum. Naša je svrha, da kritički izvadimo iz obilne literature ono, što je u naučnom pogledu vriedno. Tako ćemo se upoznati s današnjim stanjem naučnoga iztraživanja na tom području. Na osnovu te spoznaje nastojat ćemo odrediti odnos okultizma kao nauke prema religiji — i obratno odnos religije prema okultizmu kao nauci. To nije pleonastički rečeno. Nije naime unapried jasno, da li je za našu spoznaju isto, ako se stvar promatra sa stajališta okultnih pojava i sa stajališta religije, naročito sa stajališta objavljene religije. Možda su okultne pojave, ako ih uobće ima u smislu naučno utvrđenih činjenica, takve naravi, da se one po sebi indiferentno odnose prema bilo kakvoj religiji. A možda je, obratno, religija kao osobni odnos čovjeka prema Bogu u svom temelju uzdrmana, ako zbog stanovitih okultnih pojava nastaje bojazan, da iza kulisa svieta postoje neke tajne sile, koje pokreću našim životom i utječu na našu sudbinu. Sve to ne bi moglo biti od odlučnog značenja, kad bi čovjek u ovom životu neposredno gledao Boga. Ali kad je njegova spoznaja o Bogu samo analogna, te kad osjetilno opažanje neprestano predočuje predmete, koji su sasvim »drugčiji«, i konačno, kad njegovo srdce žeđa za dobrima, koja su blizu i vidljiva — onda je shvatljivo, da religija barem psihologijski može biti ugrožena, smrtno ugrožena činjenicom, da na naš sviet utječe neka sila, za koju pravo ne znamo, odakle dolazi i kamo ide.

2. NEKOLIKO POVIESTNIH PODATAKA O RAZVITKU OKULTIZMA KAO NAUKE

Razvitak okultizma kao nauke donekle je karakteriziran, ako podsjetimo na sliedeće podatke.

U Americi je 1848. nastao spiritistički pokret, koji se svom brzinom širio po svietu. Tu se nije radilo o nauci, već o čudnovatom religijskom pokretu, koji je izišao na glas micanjem stolova i obćenjem s »duhovima«. — U Njemačkoj je 1874. osnovan časopis »Psychische Studien«, a osnovao ga je Rus A. N. Aksakow. Od kraja sedamdesetih godina započinju naučno iztraživati okultne pojave: u Englezkoj W. Crookes, zatim O. Lodge, A. R. Wallace i drugi; u Njemačkoj astrofizičar F. Zöllner, kasnije prakt. liečnik A. von Schrenck-Notzing i drugi; u Francuzkoj Ch. Richet, A. de Grammont, C. Flammarion, I. Maxwell, E. Boirac i drugi; u Italiji C. Lombroso, E. Morselli i drugi; u Rusiji A. N. Aksakow; u Poljskoj J. Ochorowicz i t. d.

U Englezkoj je 1882. osnovano družtvo za psihičko iztraživanje: Society for Psychical Research. To družtvo izdaje najvažniji okultistički časopis pod naslovom: Proceedings of the Society for Psychical Research. Važno je i njegovo standard-djelo pod naslovom: Phantasms of the Living (London 1886.). — Nekoliko godina iza toga širi se »Teozofsko družtvo« po zapadnim zemljama Evrope, što također budi veliko zanimanje za okultne pojave.

U Njemačkoj učenjaci dugo pokazuju veliku rezerviranost prema okultizmu.

II. Okultne pojave uobće

U pitanju je najviše to, da li su sve one pojave, o kojima govori okultizam, prave činjenice.

Metodički je važno, da o tom vodimo računa. Kad dakle govorimo o pojedinim pojavama, još nikako ne želimo reći, da je njihova činjeničnost stvarno dokazana. Jedino polazimo od konkretnih izvještaja i opisujemo pojave onako, kako se one prikazuju. Tiekom vremena udomaćila su se za njih različna imena. Mi ćemo se tim imenima služiti, dakako, ne kao već objektivno opravdanim pojmovima, nego više kao subjektivnim pomagalima. Možda će se izpostaviti, da neke pojave i nisu prave činjenice ili da se barem mogu svesti na druge pojave.

Za neke se pojave danas obično tvrdi, da sigurno spadaju u red fizičke stvarnosti (parafizičke pojave), a za druge se misli, da su u svojoj biti duševnog značaja (parapsihičke pojave). O njima ćemo obširnije razpravljati. Zato ovdje izpuštamo svako nabrajanje.

No ima i takvih pojava, za koje se pravo ne zna, da li su parafizičke ili parapsihičke naravi. U tom pitanju je vrlo težko reći odlučnu rieč, kad još ne znamo za osnovne pojave ili za prapojave parafizike i parapsihologije.

Valja spomenuti i one pojave, koje su se dugo ubrajale u okultne, ali za koje su učenjaci ili pronašli pozitivna tumačenja prema poznatim zakonima ili barem smislili neke mogućnosti tumačenja u okviru istih zakona. Spominjemo nekoliko takvih pojava:

1. Snovi se mogu dovoljno tumačiti psihologijskim razčlanjivanjem pouzdanih izvještaja o njima. Kod toga se ne smije misliti na tumačenje »smisla« snova, kao da svaki san mora imati pravi životni smisao ili kao da su snovi pravi vjest-

nici, poslani odnekud u tu svrhu, da nas upozore na pogibelji, koje nam priete, ili na sreću, koja nas čeka. To bi bilo praznovjerje. Tumačenje snova ovdje znači, da se radi o duševnim procesima, koji kao takvi nisu neka psihologijska nemogućnost, ako ih dovodimo u vezu s onim, što nam je već sigurno poznato o zakonima i svojstvima duševnog zbivanja. Radi se o naročitoj vrsti duševnog života, o stanju, koje nastaje u vezi sa spavanjem. Sadržaj tog stanja sviesti je neka zorna tvorba, koja je doduše vezana na vrieme i prostor, ali koja se ipak u mnogom pogledu i razlikuje od izkustva, što ga imamo u budnom stanju. Predočbeni se život u snovima odlikuje lakoćom i brzinom — kao da je sve prevrtljivo. Mišljenje i htjenje nisu izključeni, ali njihova je snaga često znatno smanjena, uslied čega snovi poprimaju značaj proturiečnog zbivanja. Dolazi i do nekog ciepanja sviesti.

Psihoanaliza zastupa teoriju, da u snovima nalaze oduška potisnuti porivi, koji za vrieme spavanja provale u sviest. Prema tome svaki san znači, da se u čovjeku izpunjava neka želja. San je uobće samo simbol za neku želju. — To tumačenje sigurno ima nešto za sebe. Ono je ipak jednostrano i pretjerano, i to zato, jer je uvjetovano krivim nazorom, da se sva duševnost svodi na libidinozno-nagonski život.

2. H i p n o z a (grčki »hypnos« — san) je umjetni san. Mogu se razlikovati različni stupnjevi, koji obično imaju svoje posebne nazive. Bernheim razlikuje 12 stupnjeva, Liébeault 6, a Forel samo ova tri: somnolenciju, hipotaksiju i somnambulizam.

Somnolencija je stadij, u kojem čovjek pokazuje takvu sanjivost, koja ga samo čini pristupačnim za izvjestne misli, dok je inače sviestan svojih čina i slobodan u njihovom izvršivanju. U pogledu tjelesnog razpoloženja hipnotizirani čovjek ima osjećaj nekog ugodnog umora, udovi su težki. Na stupnju hipotaksije nastupa veća ili manja ukočenost mišića (katalepsija) i subjekt je skoro sasvim predan hipnotizeru; no ipak vidi i čuje sve oko sebe, samo što znatno sporije misli. Mehanički izvršuje naloge hipnotizera, a u budnom ili normalnom stanju obično se i sjeća doživljaja, što ih je imao u hipnozi. Na stupnju somnambulizma imamo duboki san, ukočenost tiela prestaje, subjekt je veoma pristupačan halucinacijama, a mogu se sugestijom davati i nalozi za stanje poslije hipnoze (na više tjedana), na pr.: »Vi ćete za 100 minuta otići u crkvu«; ti se nalozi često izvršuju na minutu. Značajno je za ovaj stupanj, da se subjekt poslije ne sjeća onoga, što se dogodilo u stanju hipnoze. Ma da je podpuna amnezija (gubitak sjećanja) razmjerno riedka, ipak vriedi načelo: Što je hipnoza bila dublja, to je sjećanje na doživljaje u hipnozi slabije.

Hipnotizirati se može tako, da se traži od neke osobe, da ona fiksira neki sjajni predmet, na pr. sjajni gumb (J. Braid). Podesnija je metoda, koja se služi riečima te sugestivno govori i gestikulira, dok ne nastane umjetni san (Liébeault, Bernheim).

Već polovicom prošlog stoljeća tumačio je hipnozu englezki liečnik J. Braid s u g e s t i j o m; on je također uveo izraz »hipnoza« i »hipnotizam«. To je tumačenje danas obćenito prihvaćeno. Značajno je, da hipnotizirane osobe nisu pristupačne sugestijama, koje nalažu nešto, što se protivi njihovom ćudorednom uvjerenju. Ako netko nije zločinac, ne može se hipnozom postići, da on izvrši neki zločin. Volja je u hipnotičkom stanju ipak donekle oslabljena. Slabi podražaji, koji kao da i ne postoje za normalnu sviest, mogu izazvati neobične reakcije. Dolazi i do iluzija i halucinacija: hipnotizirana osoba s vidljivim užitkom jede luk, što su joj ga dali kao jabuku; ona vidi predmete i osobe, kojih stvarno nema; ona na zapovied čuje pticu pjevati, ali ne čuje koncert; ali ona i obratno na zapovied ne vidi nešto, što stoji pred njenim očima (negativna halucinacija). U stanju hipnoze imamo hipermneziju, to jest potencirano ili prekomjerno sjećanje prošlih događaja. Bilo je čak slučajeva, u kojima su putem sugestije u hipnozi bile izazvane promjene u tielu kao mjehurići na koži, neka vrsta rana (bez ikakve izvanjske ozljede!) i slično. Neki se psiholozi pozivaju upravo na tu činjenicu, kad žele protumačiti stigmatizaciju kao čisto psihogeni proizvod.

Mišljenje, što ga je u svoje vrieme zastupao F. Mesmer (umro 1815.), da se hipnoza osniva na tjelesno-okultnim zrakama, naučno je sasvim napušteno. Ta se nauka zove mesmerizam, magnetizam (tako nazvana od Mesmera, jer je u ono vrieme nauka o magnetizmu obćenito vriedila kao najvažnije naučno odkriće) ili životinjski biomagnetizam.

3. S u g e s t i j a (lat. »suggero« — podmetnuti, pobuditi koga na misao) je duhovno utjecanje na vlastiti (autosugesti-

ja) ili tuđi duševni život, i to bilo tako da subjekt prelazi u stanje, koje je nalik na san (hipnoza), bilo tako da on ostaje u budnom stanju. Načelno se radi o tom, da se nekoj misli, nekoj predočbi ili nekom čuvstvu posveti neobično mnogo pažnje, tako da se gubi iz vida ona cjelina sviesti, u koju su pojedine misli, predočbe ili čuvstva kao dielovi ugrađeni. Pažnja je u tolikoj mjeri usredotočena na njih, da pod njihovim uplivom nastaju reakcije duševne i tjelesne naravi, kojih subjekt obično nije nikako sviestan. Prema tim reakcijama je subjekt često sasvim nemoćan tako, da ih ne može voljom spriečiti. Čudnovato je kod tih reakcija, da imamo učinak, koji kao da je izazvan razmjerno neznatnim podražajem kao uzrokom. Najviše pada u oči možda to, da u sugestiji čisto duševni motivi mogu imati dalekosežan upliv na tjelesno zbivanje, na pr. na krvarenje, uzetost i slično. Na tu se okolnost pretjerano pozivao francuzki terapeut E. Coué, koji je mislio, da u terapiji treba ići osobito za tim, da pacientova volja autosugestivnim putem traži liečenje i ozdravljenje, a da su liečnički pregled i diagnoza sporedni (couéizam).

4. H a l u c i n a c i j a (lat. »halucinor« — benaviti, trabunjati, sanjariti) je osjetilna obmana. Čovjek je u halucinaciji uvjeren, da se radi o nekom pravom osjetu, na pr. da vidi ili da čuje nešto, dok u izvanjskom svietu stvarno ne postoji onaj predmet, od kojeg bi imao biti izazvan osjet. Ima razmjerno mnogo halucinacija, najviše optičkih i akustičkih, naročito kod duševno bolestnih ljudi. One često nastaju i poslije velikih krvarenja. Možda smo ih i sami imali ili na drugima vidjeli — u grozničavim stanjima različnih zaraznih bolesti. Ma da se još ni danas ne može točno kazati, kako nastaju halucinacije, ipak je sigurno, da se radi o pravom patoložkom duševnom zbivanju.

Ima još drugih pojava duševne prirode, koje su još u mnogom pogledu zagonetne. Hiperestezija (prekomjerna osjetljivost osjetila); depersonalizacija ili stanje, u kojem čovjek ono, što zamieti, izkusi kao nešto strano ili tuđe; ciepanje sviesti ili osobnosti, kad na primjer netko dobiva sviest druge osobe, tako da ili uobće ne zna za svoje normalno »ja« ili o njemu govori kao o nekoj trećoj osobi. Ovamo spada i postupak s vilinim rašljama, to jest račvasta vrba ili lješnik, pomoću kojih neke osobe mogu ustanoviti, da li se negdje u zemlji nalazi voda, nafta, ugljen i slično; ovamo spada i postupak sa sideričkim njihalom, kojim neke osobe znaju ustanoviti bolesti organa u čovjeku; — sve su to i drugo takvo pojave, kojih je sama činjeničnost naučno izvan sumnje, ali se ne može reći, da je i njihov postanak sasvim razumljiv i naučno razjašnjen.

Ima dakle i tu još stanovite tajanstvenosti. O svim tim pojavama ipak već toliko znamo, da ih više ne ubrajamo u »okultni sviet«. Ta nam okolnost ujedno pokazuje, da je izraz »okultan« dosta relativan.

III. Poluokultne pojave

Budući da su pojedine fizičke i duševne pojave u stvari uviek složenog značaja, može biti slučaj, da se neke crte dadu sasvim dobro tumačiti na osnovi poznatih sila ili zakona prirode i duše, a da neka crta ipak ostane »tajnovita«. Tako je na pr. u spiritističkim krugovima veoma raširena pojava takozvanog automatskog pisanja. Prema izjavama medija ruka piše sasvim mehanički. Sam medij i ne zna što piše. Medij se može u isto vrieme zabavljati, on može na pr. u isto vrieme kuhati, a moguć je slučaj, da i jednom i drugom rukom piše, i to sasvim različne stvari. Nije ni potrebno, da medij čvrsto drži pero ili olovku, ali je ipak potreban fizički dodir. Medij osjeća, kako neka sila prolazi kroz pisaći pribor. Učinak takvog pisanja je često neko određeno ime ili čak čitava rečenica s određenim sadržajem; ima i dosta slučajeva, u kojima se radi samo o skupu različnih jezičnih elemenata bez prave suvislosti. Takva su pisma i po sadržaju i po izvanjskim oznakama prilično vezana na sam medij: na njegovo naziranje na sviet, na njegovu inteligenciju, na njegovu maštu, na njegov stupanj naobrazbe, na njegovu spretnost pisanja i tako dalje. Zato kod prvog pokušaja tumačenja zovemo u pomoć grafologiju, koja u izvjestnim granicama iz pisma zaključuje na značaj pisca. I grafologija je razmjerno mlada znanost. Njeni su rezultati još dosta neznatni. Na području njene nadležnosti ipak već postoji neki minimum sigurnosti. I patologija i psihiatrija nam mogu donekle pomoći, naročito u pogledu onog prisilnog pisanja, kad medij naprosto »mora« pisati. Možda se radi o neurotičkom napadaju ili o duševnom stanju analognog značaja.

Nedavno je bila kod mene neka osoba, koja je prije bila duševno bolestna, dok je sad navodno zdrava te živi slobodno u svom kućanstvu. Sama je govorila, kako revnuje za moral i

religiju, a da sama ne zna zašto. Ona opominje ljude, poznate i nepoznate, na ulici i u crkvi. Kad je nekom zgodom vidjela u izlogu jednog trgovca neke nove »kostime za kupanje«, otišla je na poštu i napisala trgovcu pismo, u kojem ga upozoruje, da on tom svojom novom modom upropašćuje svoj narod, njegov moral i njegovu vjeru. Ponavljala je: »Ne znam, zašto to činim, ali naprosto moram.«

Sve to može biti donekle zagonetno. Ali za psihiatra ništa neobično! Ne bi li se na toj istoj liniji moglo tražiti tumačenje automatskog pisanja? U podsviesti valjda djeluje neka snaga, koja je nekoć bila predmet sviesti. Nemojmo odmah misliti na pojedinosti, nego imajmo pred očima načelo kao takvo. Idimo na nogometnu utakmicu, da promatramo — ne utakmicu, već nekog, koji »svom dušom« prati utakmicu. Gledajmo, kakve on pravi kretnje i nogama i rukama i ustima. Gledajmo, kako on staje svojim susjedima na noge, možda baš na žulj, kako ih gura laktima, a kako je sam najviše začuđen, kad ga njegov susjed pozove na red. U ovom je slučaju tako, da je čitava sviest tog gledaoca usredotočena na utakmicu. I ta sviest nalaže čine, koji se »nesviestno« odvijaju. Koliko god to zvučilo paradoksno, sama činjenica je izvan svake sumnje: najveća sviestnost čini, da u subjektu dolazi do čina, kojih on nije sviestan.

Ne kažem, da smo ovim primjerom našli pravo tumačenje automatskog pisanja. Želim samo reći: ako se sjetimo tog i sličnih primjera, primjera iz našeg konkretnog svagdašnjeg života, koji nam načelno nisu više zagonetni, onda nam i automatsko pisanje po nekim crtama postaje »razumljivo«. A »neshvatljivi ostatak«, čini se, da se u načelu podudara s drugim okultnim pojavama, tako da je i naše zanimanje načelno preneseno na drugi teren. Sadržaj pisma postaje razumljiv, ako na pr. postoje telepatija i vidovitost.

Drugi slučaj, koji može biti zanimljiv. Pravu senzaciju značili su takozvani Elberfeldski konji, konji Karla Kralla: Muhamed, Zarif i Berto. Konji su na postavljena pitanja odgovarali lupanjem nogu, i to prema unapried fiksiranim znakovima, koji su predstavljali alfabet. Rezultati su bili vanredno zanimljivi, a činilo se već, da konji u pravom smislu rieči misle. Zato je nastala dilema: ili konjima pripisati razum ili njihove odgovore smatrati pravim činjenicama okultnog značaja.

Tipične su kod tih konja tri vrste saobćenja. Jednoga jutra je navodno Zarif lupao nogom, a da nije uobće bio pitan. Njegovo je saobćenje glasilo ovako: »Albert hat Hänschen geschlagen.« I gle, izpostavilo se, da je konjušar Albert uistinu bio udario ždriebe, koje se zvalo »Hänschen«. — Drugi put je Muhamed lupao nogom, čemu je odgovarao sliedeći tekst: »Ich meine, ich bin Muhamed.« — Vrhunac svega bili su komplicirani matematički računi. Konji su znali zbrajati, oduzimati, množiti i dieliti. Vadili bi i koriene iz većih brojeva. Bilo je i pogrješaka, to jest slučajeva, u kojima pokus nije sasvim uspio. Kad su prisutni barem vjerovali u uspjeh, rezultat je obično bio izpravan — barem je zadovoljavao. Kad je netko od prisutnih bio sasvim skeptičan, to jest, kad nije htio vjerovati u uspjeh, onda je izostao i rezultat — konji nisu bili sasvim dobro disponirani. Konji su takvom nemilom gostu znali dati i nadimak.

Da vidimo, što je imala kritika da kaže na sve ove pojave. Spominjemo samo sliedeće:

1. Dvie trećine počinjenih pogrješaka bile su takve pogrješke, koje su izključene kod pravog računanja. One su samo onda moguće, kad se rezultat osniva na nezgrapnom davanju ili primanju znakova.

2. Ne može se točno utvrditi, da li se pogrješka ušuljala kod davanja ili kod primanja znakova. Kod pokusa nije se postupalo strogo naučno, a oni, koji su sumnjali u izpravnost pokusa i njihovih rezultata, nisu imali pristupa.

3. Čini se, da se radilo o optičkim i akustičkim znakovima, koji su bili nesviestno davani sa strane eksperimentatora. Možda je dovoljno bilo očekivanje eksperimentatora, da će konj kod stanovitog broja prestati da lupa. A možda se sve može protumačiti sugestijom. Poznati su slučajevi, da se nekom sugerira, da je urlikalac — i on se počne vladati kao urlikalac. Ili se nekom sugerira, da je pas — i on počne lajati (oponašati lajanje) i hodati četvoronožke. Ili mu se sugerira, da je voda, koju pije, vino — i on se vlada kao da je pijan. Prema tim činjenicama moglo bi se shvatiti, da netko može sugestijom zaustaviti konje kod lupanja. Konj ima maštu, zato je sugestija moguća. On k tomu nema volje, kojom bi mogao spriečiti ili paralizirati sugestivne uplive, pa je prema tome kod njega sugestija još lakša nego kod čovjeka.

4. Navodno je bilo izpravnih rezultata i onda, kad nitko od prisutnih nije znao za izpravni rezultat. Ako to stoji, onda nije moguće tumačenje ni pomoću davanja i primanja znakova ni pomoću sugestije. Ako se sad još sjetimo, da se nije moglo raditi o pravom računanju (što sliedi iz naravi pogrješaka, koje su konji činili), onda se čini, da treba tražiti odgovor i tumačenje u nekoj okultnoj činjenici[1].

---

[1] Poredi S. v. Máday, Gibt es denkende Tiere? Eine Entgegnung auf Kralls »Denkende Tiere«. Leipzig 1914. — A. Spesz, Okkultismus und Wunder, str. 40—44.

IV. Medij ili metagnom

1. MEDIJ

Prije nego što prieđemo na opisivanje onih pojava, koje se danas u okultističkoj literaturi smatraju »okultnima«, biti će uputno, da se upoznamo s pojmovima »medij« i »trance«. Na taj ćemo način izbjeći suvišna i neugodna ponavljanja.

Tko je na pr. samo malo upućen u literaturu spiritizma, taj zna, da po shvaćanju samih spiritista ne posjeduje svaki čovjek sposobnost, da obći s »duhovima«. Zato su na spiritističkim sjednicama (seansama) potrebni naročiti posrednici: posrednici između »duhova«, koji se nalaze negdje na drugom svietu, i čovjeka, koji još živi na zemlji. Ljudi, koji su za to posredovanje naročito osposobljeni, zovu se m e d i j i (od latinske rieči »medius« u smislu posrednika). Taj se naziv udomaćio u cieloj okultističkoj literaturi, tako da se njim obćenito označuju ljudi, pomoću kojih se postizavaju bilo parafizičke bilo parapsihičke pojave.

Rjeđe se za medij upotrebljava i izraz m e t a g n o m, i to prema nazivu »metagnomija« ili »metagnostika« za nauku o znanju ili spoznanju, do kojeg se ne dolazi običnim putem. Taj je izraz uveden u francuzkoj okultističkoj literaturi, a od Niemaca ga je preuzeo H. Driesch.

Već kod samog karakteriziranja medija i mediumističke sposobnosti diramo u kompleks težkih pitanja. U toj stvari moramo biti vrlo oprezni. Pretjerano je, ako na pr. A. Seitz navodi rieči, po kojima bi mediji obično bili abnormalni u seksualnom pogledu, što više, po kojima bi najpoznatiji mediji bili homoseksualci[1].

[1] A. S e i t z, Illusion des Spiritismus, str. 12.

Za nas medij znači samo toliko, da se radi o osobi, koja je u bilo kojem smislu potrebna za postizavanje stanovitih okultnih pojava. Ne želimo ni to reći, da je ta osoba u strogom smislu rieči potrebna. Možda njena prisutnost samo olakšava i pospješuje nastanak tih pojava. Po sebi nije dopušteno, da spojimo s čovjekom kao nosiocem mediumističke sposobnosti sud u ćudorednom smislu, kao da se radi o moralno abnormalnom čovjeku. Pa ako se dogodi, da je koji medij u ćudorednom pogledu zao, onda ta činjenica kao takva još ne daje pravo, da sudimo o svim medijima kao moralno malovriednim ljudima. Ne samo da ne smijemo tako suditi, već moramo izbjegavati svaku izjavu, po kojoj bi se moglo činiti, da je medij u našim očima moralno sumnjiv ili malovriedan.

Francuzki učenjak E. Osty zabacuje mišljenje onih, koji drže, da je na pr. mediumistička sposobnost u slučaju nadnormalne spoznaje samo posljedica nekog patoložkog stanja ili proizvod nekog neuropatskog poremećenja[2]. Isto se tako ograđuje protiv onih, koji misle, da medij mora svaki čas i na zapovied moći da se služi svojim sposobnostima. I bez obzira na moralne i organske okolnosti, medij sam opaža neke kvalitativne promjene svoje sposobnosti. Te promjene mogu biti kvalitativne promjene svoje sposobnosti. Te promjene mogu biti također dogoditi od jednog sata na drugi, a njihov uzrok može biti neznatan: vrieme, neizspavanost, uzrujavanje, neugodna viest, težka probava i sl. Tako inače izvrstan medij koji put pokazuje srednje kvalitete, a koji put i kao da nema nikakvih mediumističkih sposobnosti. Dok na pr. eksperimentator u fizici svoje instrumente uviek nalazi onako, kako ih treba, za medij se nikad ne može točno znati, u kakvom se on nalazi razpoloženju. Najbolji su uvjeti, ako se brinemo, da medij živi u ćudorednom miru i da njegovo zdravlje bude izvrstno, i ako vršimo pokuse samo u umjerenim granicama, i to samo onda, kad je medij razpoložen za rad. Može biti, da medij ima koji put neku »intuitivnu« antipatiju prema izvjestnoj osobi, te i to utječe na sam rad[3].

Nekima je odmah s v e sumnjivo, ako ne mogu postupati s medijima kao na pr. s komadom natrija ili aluminija. Prigo-

[2] E. O s t y, La connaissance supra-normale, str. 186—187.
[3] E. O s t y, La connaissance supra-normale, str. 216—217.

varaju, što se na pr. kod stanovitih pokusa traži slabo svietlo ili čak određena boja svietla, što prisutni ne smiju razgovarati i slično. Sve to po sebi ne mora biti nikakva sumnjiva okolnost. Kontrola je doduše lakša kod punog svietla nego kod slabog crvenog svietla, ali zašto bi već trebalo sumnjati u istinitost neke pojave, ako se ona ne da postići kod bilo kojeg svietla? Hoćemo li i fotografiranje proglasiti običnom prevarom samo zato, jer prije razvijanja ne možemo kontrolirati ploču na sunčanom svietlu? Dosta je već, ako se izvjestne pojave postizavaju u određenim okolnostima i pod određenim uvjetima.

Ipak treba zapamtiti i ovo: u slučaju fotografske ploče postoji naučno shvatljiva veza između izključenja sunčanog svietla i one smjese, kojom je ploča pripremljena za snimanje. Ta je smjesa upravo tako načinjena, da bi zrake naravnog sunčanog svietla na nju djelovale, pa je razumljivo, da ploča s tom smjesom ne može biti po volji izložena običnom svietlu. U slučaju mediumističkih pojava često ne vidimo smisao pojedinih uvjeta. Nije bez daljnjega shvatljivo, zašto se na pr. na spiritističkim seansama kod stanovitih medija mora pjevati ili svirati, zašto svi prisutni članovi moraju praviti lanac (to jest jedni druge držati za ruke), zašto mora biti podpuni mrak ili zašto smije biti samo slabo svietlo, zašto prisutnost nekih osoba smeta i slično. Čini se, da se tu ne može govoriti o nekoj objektivno nuždnoj vezi, kako je to bio slučaj kod fotografske ploče, te bi za izključenje svake mogućnosti prevare trebalo tražiti, da se gornji uvjeti medija uklone. Sama metodika morala bi se razvijati uporedo s konkretnim iztraživanjem. Nije dosta stavljati »idealne« zahtjeve.

H. Driesch u vezi s ovim i sličnim razmatranjima kaže među ostalim skoro od rieči do rieči sliedeće: Od osnovnog je značenja, da se ukloni mrak ili slabo svietlo i da se nadomjeste punim svietlom. Ne ustručavam se reći, da mi se nijedan parafenomen ne čini zajamčen, koji se dogodio kod slabog crvenog svietla ili čak u mraku — čime ipak ne želim reći, da je osigurano kao činjenica sve ono, što se navodno dogodilo kod punoga svietla. Ima naime i obsjenara, a to su često vrlo vješti ljudi. Kad sam putovao u Kinu, došao je u Port Said-u na brod jedan Arapin. On je u sobi za pušenje na brodu bez pratioca i bez svake priprave izvadio putnicima iz džepa njihova prsluka žive kokice, koje su onda živahno trčkarale po

sobi. Nitko nije našao trik; a više nego trik nije to ni trebalo biti[4].

A. Weckesser tvrdi, da je parapsihička nauka toliko vezana na medije, te bismo je čak mogli nazvati iztraživanjem duševnog života medija ili mediumističkom naukom[5]. To nije sasvim izpravno, jer bismo imali preuzak pojam parapsihologije. Načelno treba računati i s takozvanim s p o n t a n i m pojavama, gdje je moguće samo opažanje ili promatranje, a nije moguć pokus. A i napried smo već rekli, da je mediumizam »potreba« samo u relativnom smislu: on olakšava ili pospješuje pojave, ali nije uvjet, bez kojeg nikako ne bi moglo doći do parapsihičkih pojava. Više se zasada ne može reći.

2. TRANS

Mediumističke sposobnosti većinom, ali ne uviek, dolaze do izražaja u nekom stanju, koje podsjeća na laku hipnozu. To se stanje medija zove t r a n c e (englezki način pisanja) ili t r a n s (od latinske rieči »transire« — prelaziti, »transitus« — prielaz, »trans« — preko). Sama rieč označuje činjenicu, da je medij iz svog normalnog duševnog stanja prešao u takozvano paranormalno stanje. U literaturi se obično piše »trance«. No E. Mattiesen stalno piše »trans«, a za opravdanje tog načina pisanja kaže sliedeće: Budući da rieč trance, kako se po svemu čini, dolazi od latinske rieči trans ili transitus, to ne vidim pravog razloga, zbog kojeg bi trebalo zadržati englezki način pisanja[6].

Što znamo o transu?

Sličan je hipnozi, i to hipnozi na stupnju somnambulizma. Ipak nije istovjetan sa somnambulizmom. Radi se o nekoj vrsti autohipnoze. Nema ovisnosti o drugom čovjeku kao hipnotizeru. Niti je sviest tako tiesna i tako pasivna kao u pravoj hipnozi. Trans nastupa i spontano i na umjetni način, to jest na zapovied volje. Mnogi mediji imaju sposobnost, da se svojom voljom prenose u trans. No ima i slučajeva, u kojima

[4] H. D r i e s c h, Parapsychologie, str. 26.

[5] A. W e c k e s s e r, Die parapsychologische Forschung, str. 12.

[6] E. M a t t i e s e n, Das persönliche Überleben des Todes. I, str. 11. — Slično E. O s t y, La connaissance supra-normale, str. 195: »Trans (transire): passage de l'état normal dans l'état paranormal.«

medij ni sam ne zna, zašto je nastupio trans. Ima stupnjeva transa, koji se jedva mogu razlikovati od normalnog stanja medija. A ima i stupnjeva, na kojima se već vidi pravo ciepanje sviesti ili osobnosti. Zato medij u transu može biti izložen dubokim psihičkim i fizioložkim promjenama, a može također podpuno izgubiti svoju normalnu sviest. Duboki je trans dosta riedak; ima dosta eksperimentatora, koji nikad nisu imali prilike, da ga vide.

F. Moser iztiče, da nema stroge granice između transa s jedne strane i hipnoze i somnambulizma s druge strane. Hipnoza i somnambulizam mogu bez daljnjeg prieći u trans; zato u hipnozi i somnambulizmu lako može doći i do okultnih pojava[7].

Medij se može nalaziti u transu, a da ipak ne sliede nikakve okultne pojave. Niti je za okultne pojave uviek potrebno, da se medij nalazi u transu.

Zašto su pravi mediji dosta riedki?

Na to pitanje danas još ne može nitko odgovoriti, jer ne znamo, u čemu se zapravo sastoji mediumistička ili »medialna« sposobnost. Ako nam uspije unieti više svietla u to pitanje, nije izključeno, da ćemo također moći »proizvoditi« medije. To možda zvuči fantastično. Ništa zato. Naše je vrieme već naučeno na nevjerojatna iznenađenja. Zašto bi trebalo unapried držati, da je razlika između »normalnog« i »medialnog« čovjeka tako velika, da bi bio absolutno nemoguć prielaz iz jednog stanja u drugo? Možda ta razlika uobće nije kvalitativne, već samo kvantitativne naravi.

---

[7] F. Moser, Der Okkultismus. I, str. 260—261.

V. Da li mediji varaju?

Često se postavlja pitanje, da li mediji varaju. Mnogi misle, da tu pada odluka o naučnoj vriednosti svega onoga, što obuhvaćamo nazivom okultizma.

Kaže se doduše: »Tko jedanput krade, često krade«. Ali zato ipak svi osjećamo, da se tim ne želi reći, da čovjek, koji jedanput krade, uviek i svagdje krade, kao da on ne može drugo nego krasti. Kaže se također za takvog čovjeka: »Više mu se ne može vjerovati«. Ali značenje toga ipak nije, da takvom čovjeku nikad i ni pod kojim uvjetom ne možemo vjerovati; misli se samo na to, da mu ne možemo dati ono povjerenje, što bismo mu ga dali, kad ne bi krao ili kad ne bismo znali, da je krao. Svakako u načelu još uviek može biti slučajeva, u kojima taj »kradljivac« ne krade — i u kojima možemo također imati podpunu sigurnost, da on uistinu nije krao.

Tako ni ovdje ne smijemo reći, da medij u v i e k vara, kad smo jedanput ustanovili, da vara, ili kad smo možda samo našli neki povod, da mislimo, da on vara. U takvom je slučaju jedino opravdano (ne samo opravdano, već bezuvjetno potrebno!), da novim pokusima i savršenijom metodikom ustanovimo, što je na stvari.

Sigurno ne želimo ovdje uzeti u obranu medije, koji se služe »trikovima« ili »prevarom«; trikove i prevare treba kvalificirati onim, što jesu. Naučna ozbiljnost ipak nalaže, da p o z i t i v n o vodimo računa o onom, što nam zadaje zagonetke. Vidjet ćemo odmah na konkretnom primjeru, kako se englezko »Družtvo za psihičko izpitivanje« protiv svog načela smatralo ponukanim, da produlji svoje pokuse s Eusapijom Palladino, ma da je kod ove bila utvrđena neka »prevara«.

Čini se, da je uobće ovaj medij najpodesniji primjer, kojim se može ilustrirati pitanje o medijima-»varalicama«. Taj konkretni slučaj može izvrstno poslužiti za to, da izpravno shvatimo kritičke zahtjeve i primjetbe, o kojima ćemo poslije govoriti.

Eusapija Palladino (1854.—1918.) bila je kći priprostog talijanskog seljaka iz Minervina u Abbruzzima. Roditelje je rano izgubila. Bila je pralja i krojačica. U svrhu naučnih pokusa putovala je na poziv među ostalim u München, Pariz, London, Petrograd i u Ameriku. Umrla je u Napulju. Imala je prilično visoku prirođenu inteligenciju, ali joj je skoro sasvim manjkala školska naobrazba. Jedva je znala svoje ime pisati. Bila je dosta uobražena. Znala je reći: »Samo je jedna Eusapija!« Na sjednicama je često sama određivala uvjete, a znala je odbiti uvjete, koji su bili stavljeni radi točnije naučne kontrole. Ipak je sud učenjaka, koji su je dugo promatrali, dosta povoljan. U godinama 1905.—1908. održane su s njom 43 sjednice u Parizu na zavodu »Institut Général Psychologique«. Na tim kao i na drugim sjednicama bili su zastupani sveučilištni profesori različitih struka, većinom imena, koja su vrlo poznata u znanosti: na pr. psiholozi i filozofi Courtier (Pariz), Flournoy (Ženeva), Bergson (Pariz), psihiatri i neurolozi Sante de Sanctis (Rim), Morselli (Genova), Lombroso (Turin), fiziolozi Richter (Pariz), Luciani (Rim), Bottazzi (Napulj), fizičari bračni par Curie, Perrin, Poincaré (Pariz), astronomi Schiaparelli (Milano), Flammarion (Pariz) i drugi. Bili su također zastupani stručnjaci na području prestidižitaterstva (obsjenarstva), koji su imali odkriti »trikove«.

O pojedinim pojavama, koje su bile izvedene s Eusapijom kao medijem, govorit ćemo poslije obširnije. Bile su to različne pojave fizikalnog mediumizma, i to različni oblici telekineze: došlo je do pojava, koje se navodno ne mogu protumačiti zakonima mehanike. Čuo se na pr. zvuk kao da se prstom lupa i noktom grebe, stol se sam dizao u vis (»levitacija«), predmeti u blizini Eusapije mienjali su svoja mjesta i t. d. Jedanput se micala stolica, na kojoj je sjedio Bottazzi, što je zajedno sa stolicom značilo maknuti težinu od ukupno 93 kilograma. Micanje predmeta i levitacije registrirani su naročitim aparaturama. U pogledu drugih pojava mjerodavno je osjetilno opažanje onih učenjaka, koji su bili prisutni. Značajno je, da je i zapisnički utvrđena prevara u pogledu nekih pojava. Tako su na pr. učestnici u punom mraku osjećali neke dodire, a kod toga je Eusapija upravo munjevitom brzinom bila oslobodila svoje ruke, iako samo za časak. Jednom je pao na pod mali čavao; činilo se, da je izpao iz Eusapijine lieve ruke. Ukratko, svi učenjaci, koji su vodili kontrolu, otvoreno priznaju, da je u nekoliko navrata bilo varanja. Oni zato ipak ne kažu, da je sve samo obična prevara. Bilo je tako mnogo kontrole, da je u pogledu mnogih slučajeva izključena prevara, barem ako se sudi po kriterijima, koji inače vriede u nauci.

Neki misle, da se cieli slučaj Eusapije može likvidirati tim, što je u nekim slučajevima bilo razloga, da se govori o prevari, pa i tim, što je Eusapija poslije takvog razkrinkavanja obično »zašutjela«.

Već smo rekli, da ne mislimo braniti varalice, ali držimo, da bi trebalo voditi računa i o sliedećoj mogućnosti, koja pokazuje, da varati i varati nije isto. — Ako je jedan medij postao čuven zbog svoje vanredne sposobnosti, sasvim je ljudski, da se on makar nesviestno »dobro osjeća« u toj svojoj ulozi čovjeka, o kojem se mnogo govori. Nauka dakako traži od njega podpunu indiferenciju. Ali medij kao živi stvor, kao »čovjek«, valjda težko podnosi situaciju, u kojoj njegove sposobnosti zataje. Tko za to nema razumievanja, taj neka pročita opazke mnogih eksperimentatora o onim medijima, s kojima nisu postignute očekivane pojave. Sva se krivnja obično pripisuje mediju, a o krivnji se govori zapravo u tom smislu, što eksperimentatori gube vrieme, dok očekuju zanimljive pojave. Ne bi li se moglo shvatiti, da medij traži neku »pomoć« uviek onda, kad je u strahu, da njegova prava mediumistička sposobnost zataji? To po sebi još ne baca nikakvo loše svietlo na medij. Treba samo znati za tu težnju ljudske psihe i o njoj voditi računa, pa će se valjda moći doći do bezpriekornih rezultata. Ni umjetnik nije uviek u istom razpoloženju. A i izvrstni se matematičar može zabuniti u osnovnim računima, jer se i on može nalaziti u razpoloženju, u kojem zataji njegova sposobnost računanja. Ako jedan ili drugi dolazi u situaciju, u kojoj treba da pokaže svoju sposobnost, i ako u toj situaciji vidi ili osjeća, da mu stvar ne će poći za rukom kao obično, budimo uvjereni, da će se u njemu javiti težnja, da bilo na koji način nadomjesti ono, što bi moglo »izpasti«. Riedki su

slučajevi, u kojima ljudi otvoreno priznaju svoju »indispoziciju« — osim u situacijama, u kojima indispozicija upravo izpričava; time se čak može postići, da drugi o izostaloj sposobnosti misle samo još povoljnije, i to zato, jer ne vide točne granice te sposobnosti.

Koliko više vriedi sve to u slučaju, kad se radi o tako riedkim sposobnostima, kakve su sposobnosti medija! Valja paziti još i na sliedeću okolnost. Kad se medij poziva na svoju indispoziciju, onda se to obično već smatra znakom, da nešto nije u redu, znakom, da se obćenito radi o prevari, samo da medij u konkretnom slučaju ne može da izvede svoj »trik«. Ako neki medij kroz stanoviti niz godina ili pri koncu svoga života ne »producira« ono, što je s njim bezbroj puta izvršeno pod uvjetima naučne kontrole, smije li se to odmah smatrati znakom, da je sve bilo samo obična prevara? Ni nogometaši nisu uviek »u formi«. Neki su ljudi sa 60 godina senilni, drugi tek sa 80 godina. Eusapija je imala 64 godine, kad je umrla. Ako je istina, kako se obćenito svjedoči, da se medij pri pokusima i u transu veoma muči, onda je razumljivo, da i mediumistička snaga može postepeno opadati.

Nije nam do natezanja ni s onima, koji u medijima gledaju samo prefrigane varalice, ni s onima, koji nekritički prihvaćaju okultne pojave kao prave činjenice. Zato se ne zaustavljamo dulje kod razlaganja pojedinih misli, koje smo nabacili. Sve naše primjetbe trebale su pokazati samo to, da se i ovdje moramo držati načela: »Est modus in rebus« — svakoj kritici stavljene su granice. Naravski, treba sve pokušati, da bi se razkrinkala eventualna prevara. Treba tražiti takve uvjete kontrole, da se ili unapried izključi i sama mogućnost varanja ili za vrieme samog eksperimentiranja pokaže, gdje je »trik«. Ako je po sriedi ono varanje, po kojem bi medij bio diskvalificiran u ćudorednom pogledu, onda je u najmanju ruku opravdan sliedeći sud: pomoću takvog medija nije moguće ustanoviti, da li se radi o pravim činjenicama okultne naravi; možda je sve samo prevara, a možda i nije, svakako teren nije podesan za objektivno iztraživanje. Ali ako se varanjem nazivaju svi oni sumnjivi momenti, o kojima smo napried govorili, momenti, koji su u načelu uklonjeni već samim tim, što o njima sviestno vodimo računa, onda je nepravedno, kad se takvi mediji naprosto proglase varalicama. Takvi mediji u stvari pružaju

mogućnost eksperimentiranja u naučnom smislu. Tim, dakako, još nije rečeno, da je lako doći do konačnog suda o pravim sposobnostima medija.

Ima medija, koji otvoreno priznaju, da ih boli glava ili da im stradaju živci od čestog eksperimentiranja ili »spiritiziranja«. Ima i takvih medija, koji znaju reći, da se ne osjećaju dobro, ako ne »spiritiziraju«. U ovom drugom slučaju imamo odprilike situaciju velikog pušača, koji također ne će priznati, da mu pušenje škodi. On to ne će priznati valjda samo zato, jer se njegov organizam već tako naučio na nikotin, da bez pušenja ne nalazi mira. Zato se ni on ne osjeća dobro, ako ne puši i dalje. To ipak nije ni znak ni dokaz, da pušenje ne škodi njegovu zdravlju.

Još nešto.

Ima medija, koji se »produciraju« po cirkusima. Što oni tamo prikazuju, često je samo »trik« — šarlatanstvo. To može zabavljati, ali ozbiljan sud o tim stvarima nije moguć, jer nema onih uvjeta kontrole, što ih moramo tražiti prema obćim načelima naučne kritike.

Slično vriedi i o »produciranju« onih medija, koji putuju iz države u državu i iz grada u grad, da bi tamo za novac pokazali svoje »umieće« — javno i u vlastitoj priredbi.

VI. Sjednice s medijima

Bacimo sad jedan pogled u kabinet, u kojem se održavaju sjednice s medijima. Mislimo dakako na one sjednice, koje se priređuju u naučne svrhe.

Unapried je jasno, da uvjeti moraju biti prilagođeni svojstvenostima predmeta, koji se iztražuju. Zato je već načelno važno znati, da li se radi o pojavama fizikalne ili duševne prirode.

Na parižkim sjednicama s Eusapijom Palladino kabinet je izgledao ovako: Jedan kut sobe bio je odieljen od ostalog prostora crnim zastorom, koji je bio karikama pričvršćen na šipki, i to tako, da ga se moglo u sredini otvoriti. U toj »kabini« nalazilo se nekoliko predmeta, za koje su učestnici točno znali: stolić, citara, predmeti i papiri čađom ocrnjeni, šalica napunjena kitom. U sredini pred zastorom sjedila je Eusapija, a pred njom je bio stol. Kontrola Eusapijinih ruku i nogu bila je povjerena dvojici učestnika. Oni su sjedili s lieve i desne strane držeći po jednu Eusapijinu ruku, najbolje palac. Jednu svoju nogu stavili su na po jednu Eusapijinu nogu. Zapisnik konstatira, da je medij češće sam stavio svoju nogu na nogu susjednog promatrača. Ovi »nadziratelji« pravili su onda lanac s ostalim učestnicima, koji su sjedili oko stola. Nije dakle bilo slobodnih ruku. Svietlo je na početku bilo vrlo jako, ali se postepeno prešlo na slabije svietlo. Ono je ipak bilo često tako jako, da se čak moglo čitati.

Slični su bili uvjeti i na sjednicama, što ih je M. Dessoir održao s Eusapijom. Dessoir spominje, da je Eusapija obukla haljinu, koju su bili kupili sami priređivači izpitne sjednice. Tajnih džepova nije bilo, a spomenutu haljinu nosila je Eusapija samo za vrieme sjednica. I prije i poslije sjednice obavljen

je točan pregled, a obavile su ga gospođe. Pregled je nažalost bio razmjerno kratak. U pogledu tjelesnog pregleda moglo bi se još štošta tražiti. Da pregled nije bio sasvim strog, vidi se iz toga, što je Eusapija potajno bila sa sobom poniela i koje »pomagalo«. Za vrieme jedne sjednice, kad je soba bila skoro sasvim zamračena, osjetili su Eusapijini susjedi neki dodir — kao »od nečeg suhog i mekanog«. Jedan od gospode je zgrabio taj predmet, a kod svietla se odmah izpostavilo, da je držao u ruci crveni cvat azaleje, dok su stabljiku, koja je odgovarala tom cvatu, našli u kutu sobe. Ustanovljeno je, da je to bio cviet od biljke, koja je stajala u Eusapijinoj sobi. Napadno je bilo Dessoiru i to, da je Eusapija neposredno prije i poslije sjednice imala potrebu, da se povuče nekamo, gdje je bila sama. Na ovim sjednicama Eusapija nije polagala važnosti na »lanac«, tako da je ovaj samo riedko bio zatvoren.

Kako se vidi, potreban je pravi laboratorij prema propisima eksperimentalne psihologije i psihofizike. Nastojanje ide za tim, da se osjetljivim aparatima registrira svaka kretnja medija i da se pojedine pojave fiksiraju bilo snimanjem bilo drugim tehničkim pomagalima. Tezulje, koje automatski registriraju težinu medija za vrieme ciele sjednice, upotreba različitih stupnjeva kao i boja svietla, snimanje kod ultraljubičastog svietla, sprave za mjerenje različitih fizioložkih činbenika i t. d. — to su samo krupna imena za ono, što je potrebno za dobar laboratorij. Takvi laboratoriji postoje na pr. u Berlinu (F. Grunewald), u Parizu (G. Geley), u New Yorku (M. Carrington) i drugdje. Razumije se, da u dobro uređenim laboratorijima, koji se točno pregledavaju prije i poslije sjednice, ne može biti nikakvih »nevidljivih« žica, štapića, niti ili vlasi. U njima se osim toga može sve tako razporediti, da ni medij ni pojedini učestnici ne mogu bilo kako dohvatiti predmete, za koje se na pr. tvrdi, da se miču protiv zakona mehanike. Čini se, da mora biti moguće, da se često opetovanim pokusima uz sve savršenije uvjete kontrole razkrinka eventualna prevara. Ako se i dogodi, da je po sriedi koji sumnjivi momenat, ne smije se zato odmah odustati od daljnjeg iztraživanja. Tako je na pr. englezko »Družtvo za psihičko izpitivanje« običavalo odustati od daljnjeg iztraživanja, čim bi se utvrdila bilo kakva prevara. Rekli smo već napried, da je isto družtvo kasnije odustalo od tog načela, barem u pojedinačnim slučajevima. Kad je Eusapija

Palladino 1895. bila izpitivana u Londonu, mislili su stručnjaci prestidižitaterstva, da Eusapija sistematski vara, i to na način, koji predpostavlja veliku uvježbanost. Oni su čak mogli neke pojave ponavljati, kad Eusapija uobće nije bila prisutna. A pojave, u pogledu kojih se smatralo, da su nastale varanjem, nastale su navodno uviek onda, kad nije bilo točne kontrole. No budući da su pokusi s Eusapijom priređeni u naučne svrhe na drugim zavodima i u drugim gradovima neprestano vodili do rezultata, koji su držali u napetosti sve zainteresirane krugove, to je navedeno englezko družtvo 1908. poslalo u Napulj naročiti odbor, da bi ponovno izpitivao Eusapiju. Članovi tog odbora (Baggally, Carrington i Fielding) bili su kao stručnjaci upućeni u trikove prestidižitatera (iluzionista). Njihov je sud ovaj put bio povoljan. Carrington je 1910. u Americi imao 30 novih sjednica s Eusapijom. On kaže, da su te sjednice bile još bolje nego one u Napulju. Njegov sud glasi, da on više ni najmanje ne sumnja u istinitost ili stvarnost glavnih činjenica, što ih je imao prilike doživjeti na tim sjednicama.

Nas ovdje zasada ne zanima sama činjenica, da li je navedeni sud o vriednosti telekinetskih pojava Eusapije Palladino zaista opravdan. Možda će se tko naći, kome će se činiti, da je i tu kontrola bila nedovoljna. No vidi se, da novi pokusi sa savršenijim uvjetima kontrole mogu iz temelja okrenuti sud pravih stručnjaka, a to je ozbiljna opomena ne samo za skeptičare, nego i za sve one, koji se odveć brzo zadovoljavaju postignutim rezultatima, te vide sigurne činjenice i tamo, gdje bi se tražio veći oprez.

Naročiti je oprez potreban protiv pojave, koja se u stručnoj literaturi zove »pecanje« (Angeln, fishing) medija. Misli se na činjenicu, da medij češće govori kao da nagađa, kao da čeka, hoće li prisutni bilo kojim znakom odobravati ili ne odobravati odgovor, koji se sprema, ali koji još nije dosta određen. Ne samo što ne smijemo bilo sviestnim ili nesviestnim znakovima pomagati mediju, već se moramo također čuvati svih sugestivnih pitanja, koja bi mogla izbaciti medij iz njegovog pravca i natjerati ga na formuliranje odgovora, koji bi mogli biti krivi samo zato, što smo svojim sugestivnim pitanjima poremetili rad medija.

VII. Parafizika

Prema načelu, što smo ga napried iztaknuli, opisat ćemo ovdje s m i s a o ili z n a č e n j e onih pojava, koje se danas obično ubrajaju u parafiziku. Tim, što iznosimo opisnu definiciju parafizičkih pojava, još nije rečeno, da je i objektivno sigurno, da se radi o pravim činjenicama, koje se ne mogu protumačiti zakonima, što ih danas poznamo iz fizike. Ovdje se dakle ne radi o metafizički opravdanom sudu, već samo o nekoj fenomenologiji parafizičkih pojava. Mogli bismo taj naš stav opisati i na sliedeći način: želimo kazati, kako moraju izgledati pojedine pojave, da ih možemo smatrati telekinetskim ili teleplastičnim pojavama. Primjeri, koje navodimo, imaju samo smisao, da se radi o izkustvu, koje nas je navelo, da oblikujemo pojam telekineze ili teleplastike; je li taj pojam ujedno objektivno opravdan ili se tu radi o stvarnosti, koja još nije dovoljno izpitana, o tom ne možemo suditi, barem još ne apodiktički.

Smisao p a r a f i z i k e bio bi u tom, što bismo imali da protumačimo pojave, koje bi imale biti fizikalne prirode, ali koje nikako ne mogu biti uvrštene u sklop sadašnje fizike kao nauke. To drugim riečima znači, da se radi o pojavama, za koje nije moguće odkriti uzrok u samoj fizici, ali koje zato ipak ne treba odmah kao čudo pripisati Bogu: uvjerenje je, da je njihov uzrok fizikalne naravi, ali on nam je sasvim nepoznat (okultan).

1. TELEKINEZA

Imenom t e l e k i n e z e (grč. »tele« — daleko, »kinesis« — gibanje; ime je uveo Aksakow) obuhvaćamo sve one pojave, po kojima se čini, da se neko tielo bilo kako giba, a da ne možemo znati za mehanički uzrok tog gibanja. Ukoliko se želimo

ograničiti na pojave, do kojih se došlo pokusima pod naučnim nadzorom, spomenut ćemo ovdje ukratko one, koje su postignute s Eusapijom Palladino. Kroz dugi niz godina imamo iste stvari: predmeti u blizini medija mienjaju svoja mjesta, oni se čak dižu te se čini kao da vise u zraku (levitacije), čuje se zvuk, koji kao da je proizveden diranjem u žicu citare ili glasovira, predmeti mienjaju svoju težinu, vide se svietle točke i iskre (t e l e p i r e t s k e pojave, grč. »pyr« — vatra) i slično. U načelu spadaju ovamo i inače poznate pojave p s i h o g r a f i j e, naime pisanje, kod kojeg ne sudjeluje ruka, kao i pojave t i p t o l o g i j e, to jest telekinetsko lupanje stola ili drugih predmeta prema unapried utvrđenim znakovima, tako da lupanje odaje određeni smisao. U ovom posljednjem slučaju može se tumačiti šum, koji nastaje lupanjem, ali se ne može protumačiti sâmo lupanje. Zato je takav šum ili zvuk telekinetske naravi. No spominju se i slučajevi, u kojima se samo čuje šum ili zvuk, a da tome ne odgovara nikakvo gibanje ili udaranje sa strane bilo kojeg predmeta tjelesne naravi. Zato je problem u ovom slučaju zapravo akustične, a ne kinetske naravi: radi se o pojavi t e l e a k u s t i k e. To može biti zvuk kao da se kuca (raps) ili kao da se kuca čekićem (bangs), a može se čak čuti pravi govor, ako ne ciele rečenice, a ono barem prave rieči; kaže se, da su to glasovi »duhova«. Kucanje također može odati neki smisao, onda naime, kad je već unapried utvrđeno ili određeno, što ima da znači stanoviti broj, jačina ili duljina kucanja. Za to je uveden izraz r a p t o l o g i j a, koja je na području teleakustike ono, što je tiptologija na području telekinetike. U raptologiju i tiptologiju spadaju prema tome različne teleakustične i telekinetske pojave, za koje se eventualno može izpostaviti, da su samo akustične ili optične halucinacije. No sad se ne pita, kako treba sve te pojave tumačiti, nego se radi samo o tom, da vidimo, kakvima se te pojave uobće prikazuju. Izvješćuje se, da netko lupa na prozor (dok stvarno nema nikoga), da se miče ormar u sobi ili slika na zidu, da se po noći čuje buka kao da netko ciepa drva ili loži vatru, da se čuje kao da netko pere rublje, da se čuje pucanje iz puške, zvonjenje, plač i t. d. Sastavljeni su i zapisnici o tom, da na pr. negdje u kuhinji lete po zraku lonci i tanjuri i zdjele i da vertikalno padaju na pod, čim u svom lietu dodirnu neki predmet, dok taj dodir za čovjeka znači samo sasvim slab udarac, tek da je osjetio dodir. Onda se opet čuje udarac i štropot kao da se srušila peć ili zid. Čuju se koraci, vidi se sjena kao da netko vuče težku vreću i t. d.

U vezi s telekinetskim pojavama spominjemo i takozvane a p o r t e, što znači, da se bez spoznatljivog uzroka neka stvar iznenada stvori na mjestu, gdje prije nije bila, ili da ta stvar odnekud izčezne. Kaže se čak, da tvrdi predmeti prolaze kroz zid ili kroz stol, svakako kroz drugi tvrdi predmet. Značajna je ova nenadanost. Inače ne bismo mogli točno razlikovati aporte od telekinetskih pojava. Nenadanost nije samo u tom, što se sve odvija munjevitom brzinom tako, da čovjek ne može svojim očima pratiti put, što ga je prevalio aportirani predmet. Ona je i u tom, što predmet na pr. prolazi kroz zid ili kroz zastor ili kroz stol, a da ne ostaje nikakav trag: konstatira se samo, da je predmet prije bio u susjednoj sobi, a da je sad ovdje, da je prije bio iza zastora, a sad je pred zastorom, da je prije bio izpod stola, a sad je na stolu. No radilo bi se o aportu i onda, kad bi na pr. stolica iznenada nestala u jednom kutu sobe i stvorila se u drugom; ne bi baš bilo potrebno, da ona prolazi kroz druge predmete, ali bi trebalo izostati gibanje iz jednog kuta prema drugom kutu, jer bi se inače radilo o običnoj telekinetskoj pojavi.

2. TELEPLASTIKA

Izraz t e l e p l a s t i k a (grč. »tele« — daleko, »plassein« — oblikovati, »plastikos« — oblikovan; ime je uveo Myers) označuje različne pojave materializacije. To znači, da se oblikuje neka materija, koja se može očima vidjeti i rukama uhvatiti. Ta je materija navodno vlažna, hladna, sluzava i ljepljiva. Ona može biti tanka kao magla ili gusta kao organizam. Ona se može pokazati u amorfnom stanju te postepeno oblikovati, to jest razviti u različne oblike organizma. Tako se koji put pojavi u polugotovom stanju prst, ruka, noga ili glava. Drugi put se javi točan oblik ruke ili noge, i ne samo oblik, nego i anatomske i fiziološke sposobnosti ruke i noge kao u živih organizama. Oblikuju se i fantomi (sablasti), i to neovisno o nekom mediju. Ipak stoji, da te pojave obično nastaju u vezi s nekim medijem. Ima i slučajeva, u kojima se čini, da ta materija nastaje iz ničega i da se opet vraća u ništa. Ona je uviek pro-

lazne naravi. Kad ona nastaje ovisno o mediju, onda se čini, kao da proizlazi iz tiela medija (na pr. iz njegovih usta) i kao da se opet vraća u medij; ili se ona naprosto stvori na jednom mjestu tiela, na pr. na glavi. Oblikovanje materije doduše ovisi nekako o mediju, ali kod toga ne sudjeluje tielo medija. Materializacije su žive, ali samo u tom smislu, što pokazuju izvjestno gibanje i što mienjaju oblik.

Najpoznatiji medij na području teleplastike bila je francuzkinja E v a C. Što je sve postignuto s njom i pod kojim je uvjetima to učinjeno, može se pobliže čitati u publikacijama gospođe A. Bisson i liečnika A. von Schrenck-Notzing. Kakav god stav čovjek konačno zauzeo prema pojavama materializacije, ipak je sigurno, da se tu radilo vrlo dotjeranom metodikom. Zanimljivo je znati, da je Eva kao i Eusapija fizikalni medij, ali da kod nje nije nikad došlo do bilo kakvih telekinetskih pojava. Teleplastika je izključivo područje njenih mediumističkih sposobnosti.

Čitalac možda očekuje, da ćemo obširno prikazati pojedine pokuse i rezultate, koji su njima postignuti. Toj njegovoj želji ne možemo ovdje udovoljiti. Trebalo bi prevoditi i preštampati čitave zapisnike različitih sjednica. Već samo čitanje tih zapisnika umara, jer se radi o stalnim ponavljanjima. Za samu je nauku doduše potrebno, da imamo pred sobom cielo gradivo, na kojem se osniva tumačenje pojedinih fenomena. Ali ovdje se sad radi samo o tom, da se upoznamo s današnjim stanjem nauke u strogo načelnom pogledu. U tu svrhu nisu potrebni obširni zapisnici.

Prema tome stanju ne može se reći, da su parafizičke pojave danas već bezpriekorno utvrđene kao sigurne činjenice. Istina, mi na pr. još ni danas ne znamo, u čemu se zapravo sastoji elektricitet; ali da je elektricitet prava i sigurna činjenica, o tom nema više nikakve sumnje. Za parafizičke pojave nije samo u pitanju, kako ih treba protumačiti, nego se još uviek pita, da li je tu sve u redu ili se možda nalazimo pred velikom zagonetkom samo zato, što se bavimo pseudoproblemom.

Toliko je sigurno, da se pojave parafizike više ne mogu naprosto proglasiti obmanom. Tko u toj stvari želi reći odlučnu rieč, taj mora barem malo zaviriti u laboratorije. Ali se ne može ni obratno reći, da je tu već sve dovoljno zajamčeno

tako, da se ne bi smjelo više razpravljati o tom, ima li uobće telekineza i teleplastika. I kod najboljih medija došlo je do neugodnih iznenađenja. Sjetimo se svih onih sumnjivih okolnosti, zbog kojih se kaže za medije, da varaju. Sve ono, što se tu kvalificiralo kao »prevara«, u tolikoj je mjeri kompromitiralo čitavo iztraživanje mediumističkih sposobnosti, da se nameće najveći mogući oprez.

Što ćemo dakle reći?

Čitalac sigurno očekuje, da će sad pasti odluka »za« ili »protiv«. Međutim, moja zadaća nije, da čitaoca izbavim iz njegove nestrpljivosti, nego da ga upoznam s onim sudom, koji je danas jedino opravdan, ako se izključivo pozivamo na naučno osigurane činjenice ili rezultate. Bilo je vrieme, kad se nije moglo sa sigurnošću tvrditi, da ćemo jednoga dana u našoj sobi skoro u isto vrieme moći slušati viesti i koncerte cieloga svieta, ili da ćemo kao ptice letjeti po zraku i u fantastičnim visinama uživati udobnost kao u kabini na parobrodu. Naučna je situacija i u tom pogledu nekoć bila ta, da su se ljudi mogli nadati takvim »čudesima«, ali da nisu imali dovoljno naučno osiguranih rezultata, po kojima bi bili mogli apodiktički proricati tu »čudesnu budućnost«.

Tako je i u slučaju telekineze, odnosno teleplastike, da za apodiktičan sud imamo i premalo i previše naučno osiguranih rezultata: premalo zato, jer je bilo prevara i jer se još mora znatno dotjerati metodika po laboratorijima, previše zato, jer obilje onoga, što je dosad već utvrđeno po naučnim laboratorijima, ne dopušta površan sud, da se radi jedino o prevari ili obmani.

Simptomatično je, da se stručnjaci u toj stvari veoma razilaze, kad moraju stvoriti konačni sud. I ne može se reći, da oni kod toga stoje pod uplivom i dojmom svog vlastitog naziranja na sviet, kao da se radi o pristranom prosuđivanju pokusa i njihovih rezultata. Da to potvrdim, obširno ću navesti sud jednog isusovca i sud jedne gospođe, za koju se ne može reći, da joj je stalo do direktne ili indirektne obrane katoličke nauke.

Isusovac A. G a t t e r e r za fizikalni mediumizam kaže sliedeće[1]:

[1] A. G a t t e r e r, Der wissenschaftliche Okkultismus, str. 94 i 97.

Pitanje o činjeničnosti fizikalnog mediumizma uistinu nije jednostavan, nego naprotiv vrlo težak i kompliciran problem. Što je kod okultnih fenomena tako neodređeno đavolsko i nejasno, to također znatno otežčava njihovo strogo naučno konstatiranje. Kako smo vidjeli, vrlo veliki dio saobćenih pojava ne nosi značaj nepatvorenosti (istinitosti), a osniva se na netočnom opažanju ili na sviestnoj odnosno nesviestnoj prevari sa strane medija. O daljnjem se dielu nikako ne može definitivno znanstveno suditi, barem ne danas, i za nj se može samo reći »non liquet« (nije jasno). Ostatak — a taj po mojem sudu baš nije malen — obuhvaća konačno one pojave, koje se mogu održati pred opravdanim zahtjevima znanstvene kritike i zato ga se mora smatrati nepatvorenim (istinitim). Tko još i ovdje govori o pravoj ili vjerojatnoj prevari, taj izkrivljuje činjenice i odaje moderni, nezdravi hiperkriticizam. — Kako će oni, koji ovdje još sumnjaju, moći uspješno obraniti poviestnu i filozofsku sigurnost kršćanskih čudesa objave? Ja bih bio u neprilici s odgovorom, jer ista će hiperkritika izključiti ili zabaciti svaki van-naravni događaj.

Gospođa F. M o s e r naprotiv sudi odprilike ovako[2]:

Tko danas još nalazi hrabrosti da zastupa istinitost fizikalnog okultizma, taj se nalazi u težkoj situaciji. Ne radi se više ni o tom, da bi branio ona 2 posto, za koja se kaže, da su istinita, ali koja također potječu od medija, koji su varali. U najboljem bi slučaju imao da brani samo nekoliko zrna zlata u golemoj hrpi pieska. Laž i prevara terete na naročiti način i učestnike. Može se čak govoriti o nekoj prevari nezavisnih istraživalaca! To nije samo mogućnost. To je činjenica. Time se nalazimo pred još čudnijim psihologijskim problemom nego što je prevara medija i njihovih satelita. Tako moramo priznati: okultizam je u s v a k o m pogledu područje »nemogućega«, on je svagdje pun zagonetaka. Tko ne će vjerovati pod svaku cienu, nego naprotiv samo tamo, gdje to traži naučno poštenje, taj će zato pod dojmom današnjeg iztraživanja sigurno zabaciti fizikalni okultizam . . .

[2] F. M o s e r, Der Okkultismus. II, str. 755—756. Valjda još nepovoljnije sude: N. B r ü h l, Der physikalische Mediumismus. (Theologisch-praktische Quartalschrift. 78, 1925, str. 755—763.) A. S e i t z, Modernste Materialisationsphänomene. (Isti časopis. 80, 1927, str. 80—94 i 280—292.)

U duhu n a š e g a razlaganja držimo, da se danas može i mora reći samo ovo:

Po svemu se čini, da je nešto na stvari. Što? To se još ne zna. Zato nije vrieme, da sudimo, nego da iztražujemo odnosno da sačekamo daljnja iztraživanja, koja će biti odlučna.

Težko će biti u ovoj stvari pogoditi onaj stav, koji nije ni nekritičan ni hiperkritičan, nego k r i t i č a n u pravom značenju. Već smo upozorili na ono, što treba činiti i na što treba paziti, da ne bismo mjerili dvostrukom mjerom. Naše prirodne znanosti na različnim područjima rade već vrlo savršenom metodikom, koja vodi računa o svojstvenostima tih područja. Pokus u fizici i kemiji nije sasvim isto, što je na pr. pokus u zoologiji, koja ima pred sobom živu substanciju i živa bića, i koja prema tome mora preudešavati uvjete svojih pokusa. Još više razlikuju se pokusi fizike i kemije od pokusa takozvane psihologije mišljenja, gdje su uvjeti eksperimentiranja podpuno prilagođeni svojstvenostima duhovne duševnosti. Zato pojam pokusa nije jednoznačan, već samo a n a l o g a n. Pa ako već nije moguće, da na različnim područjima stvarnosti imamo isti pojam i istu mjeru egzaktnosti, ipak mora biti moguće, da prema analognim uvjetima ili p r e m a a n a l o g n o m k r i t e r i j u sa sigurnošću izključimo obmanu i prevaru . . .

Kod medija se mora računati s takozvanom hiperestezijom ili prekomjernom osjetljivošću osjetila, za koju znamo, da je sigurno ima u hipnozi. Budući da je trans sličan ili čak srodan hipnozi, lako se može dogoditi, da medij na pr. čuje riječ, koju netko od prisutnih nehotice sasvim tiho izgovara, ili da vidi trzaj mišića i slično.

VIII. Parapsihologija

Prelazimo na opisivanje onih pojava, za koje se čini, da su duševne prirode, ali koje se ipak ne mogu protumačiti zakonima psihologije. Za njih se kaže, da je njihov uzrok psihičke naravi, samo što nam je do danas sasvim nepoznat (okultan).

Na području parafizike stvar nije bila toliko komplicirana, ukoliko se gledalo na sam smisao pojava. Ovdje je drugčije. Često je težko, da se i po samom smislu odiele jedne pojave od drugih, ali je i obratno težko pokazati, da se jedne svode na druge. Zato potežkoća nije samo u pogledu konstatiranja činjeničnosti kao takve, nego se ona odnosi i na samo pitanje, da li se radi o takozvanim prapojavama ili tek o različnim variantama iste prapojave.

1. PSIHOMETRIJA

Ime psihometrija sugerira nam misao, da se tu radi o nekoj vrsti duševnog mjerenja. To nije slučaj. O psihometriji se govori onda, kad medij ima sposobnost, da pomoću neke stvari ili predmeta (kao što su prsten, dragi kamen, nakit, pismo, nož i t. d.) može davati različne podatke o prošlosti samog tog predmeta ili onoga, kome je taj predmet pripadao; podatci mogu se također odnositi na značaj kao i na budućnost te osobe kao bivšeg vlastnika. Radi se uobće o najrazličnijem znanju, što ga medij stiče dodirom. Čini se, da je upravo ovo dvoje bitno: potreban je neki neživi predmet, koji ima neki odnos prema onom, što se saobćuje, ili prema onoj osobi, o kojoj se nešto saobćuje; osim toga mora medij dodirnuti navedeni predmet.

Budući da ovdje nema nikakvog »duševnog mjerenja«, to je Bleuler predložio, da se izraz psihometrija zamieni s nazivom hilomantija (grč. »hyle« — u smislu nekog gradiva ili predmeta, »manteia« — proročanstvo, proricanje). Tim bi izrazom više došao do izražaja pravi značaj ove pojave: tajno ili skriveno sticanje znanja u vezi s nekim neživim predmetom. Drugi pak iztiču, da je izraz psihometrija već odavno uveden, pa da nema smisla tražiti nova imena za stvari, koje su u cieloj literaturi već poznate pod stalnim imenom.

Kao najpoznatiji medij na području psihometrije ili hilomantije spominje se gospođa Piper iz Bostona, koja je kroz jedno 25 godina bila izpitivana po naučnim laboratorijima (dobar pregled o tom daje njena kći Alta L. Piper, The Life and Work of Mrs. Piper. London 1929.). Nijedan drugi medij nije bio toliko izpitivan, koliko su bile izpitivane gospođa Piper i Eusapija Palladino. Za gospođu Piper doznao je 1885. poznati američki filozof i psiholog William James. Okolnosti, koje su vodile do tog poznanstva, dosta su čudnovate. Jamesova punica posjetila je iz čiste znatiželje gospođu Piper, pa je tom zgodom čula za mnoga imena i za mnoge činjenice iz svoje obitelji. Poslije je i Jamesova šogorica posjetila gospođu Piper. Poniela je sa sobom jedno pismo na talijanskom jeziku. Za pisca tog pisma znale su samo dvie osobe u cieloj Americi. Gospođa Piper je to pismo dodirnula čelom, pa je počela opisivati prilike, u kojima se nalazio pisac pisma. Navodno je sve odgovaralo istini. Slična saobćenja davala je gospođa Piper i u dubokom transu, a bilo je često kao da se »duhovi« njome služe kao sredstvom: automatizmi govora i pisanja.

Da li su tu po sriedi »duhovi«, o tom ćemo poslije razpravljati, kad budemo govorili o spiritizmu. Što se tiče psihometričkih ili hilomantičkih čina gospođe Piper, to je utisak na pojedine učenjake bio izvanredan. James je bio uvjeren, da se tu sigurno radi o duševnim sposobnostima nadnormalnog značaja. Kroz dvadesetak godina izpitivao je gospođu Piper i Hodgson, tajnik američkog »Družtva za psihičko izpitivanje«. Gradivo sjedničkih zapisnika obuhvaća preko 3200 strana. Hodgson je čak postao spiritist, i to upravo pod dojmom svojih doživljaja na sjednicama s gospođom Piper. Vanredno povoljne sudove dali su na pr. i englezki fizičar O. J. Lodge, W. R. Newbold i Stanley Hall. Svi se slažu u tom, da je izključena sviestna prevara i da se pojedine pojave ne mogu tumačiti »slučajem« odnosno nagađanjem i zgodnim kombiniranjem inače poznatih činjenica i okolnosti.

Pitanje je sad u tom:

Imamo li tu neku duševnu prapojavu okultne naravi ili je moguće neko drugo tumačenje?

Najjednostavnije bi bilo spiritističko tumačenje, koje tvrdi, da »duhovi« iz drugog svieta preko medija saobćuju svoje znanje. Međutim, ne samo da obstojnost tih »duhova« nije dokazana (kako ćemo vidjeti kasnije), nego je također u pitanju cielo spiritističko tumačenje naročito onda, kad medij u budnom stanju, dakle bez transa, odkriva tajno znanje.

Dalo bi se zamisliti sliedeće tumačenje:

U predpostavci, da ima telepatije (prenošenja misli čisto duševnim putem), moglo bi biti, da stanoviti mediji imaju stalnu nesviestnu telepatsku vezu s mnogim ili čak sa svim ljudima. Što pojedinci doživljavaju, što je takoreći naslagano u njihovom sjećanju, sve se to telepatski prenosi na medij. To onda oživi u transu. Za medij bi onda situacija u transu bila slična onoj, u kojoj se nalazimo mi, kad se na pogled nekog predmeta sjetimo vlastnika, uslied čega onda dolazi do daljnjih asociacija.

Na tu mogućnost tumačenja upozorio je T. K. Oesterreich, koji je ujedno predložio, da se za psihometričke pojave uvede izraz »paramnezija« ili »metamnezija« — nadsjećanje.

Kod tumačenja psihometričkih pojava mogla bi također poslužiti vidovitost ili uobće telestezija (zamjetba ili spoznaja predmeta, koji se nalaze u daljini; grč. »aisthesis« — osjet, spoznaja), ako je ima. Svakako se onda već ne bi moglo govoriti o psihometriji ili hilomantiji kao prapojavi. Ona bi bila samo naročiti oblik telepatije i telestezije.

Tomu tumačenju naginju danas mnogi. Ne vidimo ozbiljnih potežkoća, koje bi se protivile takvu shvaćanju — dakako, u predpostavci, da su telepatija i telestezija posve sigurne pojave, to jest utvrđene činjenice.

2. TELEPATIJA

Telepatija (grč. »tele« — u daljini, »pathos« — patnja, primljivost) je središnji pojam ciele parapsihologije. Obično se kaže, da telepatija znači prenošenje misli. Takav je pojam vrlo neodređen i on u ovom neodređenom obliku još ne znači ništa naročito, jer se misli mogu prenositi na različan način, na pr. govorom ili pismom. Kad je govor o telepatiji, misli se na sliedeće: jedna duša utječe na drugu, i to bez ikakvog posredovanja bilo kojih osjetilnih činbenika. Ne kažemo, da između sviesti dviju osoba ne bi bilo nikakvog »posrednika«, nego kažemo sasvim obćenito, da se radi o neposrednom utjecanju duše na dušu. A kod toga ne samo da je izključena rieč, koja se izgovara ili napiše, nego su izključeni i svi nesviestni fiziološki procesi, koji bi mogli odati ono, što čovjek misli. Niti se baš mora raditi o pravim mislima; mogu to biti i obične predočbe ili čuvstva — svakako pravi nutarnji čini: bilo kakav duševni sadržaj.

Ta je pojava po svom smislu različna od takozvanog čitanja misli, koje se kao takvo osniva na bilo kojim izvanjskim, sviestnim ili nesviestnim znakovima, iz kojih se zaključuje na ono, što se nalazi ili odvija u duši čovječjoj.

Kod telepatije moguć je u načelu dvostruki slučaj. Može biti, da samo onaj, koji šalje misli ili predočbe (»Agent«, odašiljač), sviestno zna, da on sad namjerno hoće neki sadržaj svoje duše neposredno saobćiti drugome (»Perzipient«, primalac). A može također biti slučaj, da druga osoba izričito zna i čeka, da primi neki sadržaj tuđe duše, i to od druge osobe, koja sviestno šalje taj sadržaj. U jednom i u drugom slučaju radilo bi se o eksperimentalnoj telepatiji. Na toj podlozi postoji sva sila pokusa, kojima bi se imala dokazati istinitost ili činjeničnost telepatije. — No osim eksperimentalne telepatije poznata je i takozvana spontana telepatija. Na primjer: na ulici dolazi do težke nesreće, u kojoj strada jedna žena; u isto vrieme vidi muž, koji se nalazi negdje u drugom dielu grada, možda u nekom uredu, svoju ženu pod kotačima teretnih kola. Za razumievanje spontane telepatije je od važnosti jedna okolnost, koja je češće utvrđena pokusima u eksperimentalnoj telepatiji. Kad pošiljač ima u sviesti više misli ili predočaba, prenosi se često samo jedna misao ili predočba. Uslied toga može biti, da se neki potresni doživljaji prenose već samim tim, što se radi o takvom doživljavanju, koje je u nekoj naročitoj vezi s drugom osobom. Ne sudeći sad o samoj vriednosti pojedinih izvještaja, ipak spominjemo, da se često čuje, kako se na pr. netko na upravo upadljiv način javio drugomu, bilo u snu, bilo u halucinaciji, i kako je poslije stigla viest, da je dotični baš u to vrieme umro. Ma da se tu

radi na pr. samo o običnoj halucinaciji, ipak je njom uzpostavljen neki odnos između jedne i druge osobe, odnos, za koji nema pravog tumačenja, a kojim ciela pojava prima značaj telepatskog događanja.

O spontanoj telepatiji je puno teže suditi, nego o eksperimentalnoj. Stvar bi se eventualno dala tako zamisliti, da do prenošenja misli ili predočaba dolazi uslied njihove velike afektivnosti. Ima naravski i takvih slučajeva, u kojima se ne može reći, da se javlja rođak ili prijatelj, gdje obično ima afektivnosti, nego tek znanac, možda znanac, za koga se nije puno ni marilo. Ali i to bi se dalo nekako shvatiti, budući da nisu svi ljudi dobri mediji. Razlog, zašto se ne javljaju svi svima, može biti i na strani pošiljača i na strani primaoca: nedostatak mediumističke sposobnosti.

Kod izraza »telepatija« naglasak leži na tom, da se na ne-normalan način prenosi sadržaj duše; a za daljinu se dalje ni ne pita. Kod samog eksperimentiranja mogla bi udaljenost doći u obzir samo u tom smislu, što bi se po njoj moglo vidjeti, da je izključeno bilo koje posredovanje osjetila: na pr. kad se »pošiljač« i »primalac« ne mogu međusobno ni vidjeti ni čuti, a ni na drugi način osjetilno sporazumievati.

Što se tiče predmeta telepatije, još se ne može točno reći, da li se svi nutarnji čini ili samo neki od njih mogu telepatski saobćiti drugima. S obzirom na spontanu telepatiju moramo naglasiti, da se prenosi sadržaj duše, a ne sadržaj sviesti. Izraz »sadržaj duše« obuhvaća naime i sve ono, čega čovjek eventualno nije sviestan, ali što na bilo koji način ima neku vezu s njegovom dušom.

Zanimljiv pokus telepatije saobćuje W. v. Wasielewski[1]. Wasielewski je sebi predstavio znanca, koga je dobro poznavala osoba, s kojom je eksperimentirao. Predstavio si ga je u pozi susreta na ulici, kao da se pozdravlja s njim. Na taj način mogao je vrlo živo misliti na prijateljevo lice i zadržati taj utisak. Izvještaj o pokusu glasi ovako: Početak je bio vrlo nesiguran na strani gospođice B. Jasno se vidjelo, da nije bilo kontakta. Ona je vidjela slike, koje su se mienjale, na način, koji je karakterističan za takve slučajeve — jedan cviet, jednu

[1] W. v. Wasielewski, Telepathie und Hellsehen, str. 50—52 (prema prvom izdanju: Halle a. S. 1921).

životinju i t. d. i skoro je rekla, da osjeća, da ne će biti ništa, da je umorna ili raztresena, tako da smo sad uobće prestali. — Poslije jedne stanke predložio sam, da još jedanput pokušamo. I sad je od početka sve bilo usmjereno prema cilju, i to vrlo brzo. »Vidim nešto, što je tamno, dugačko. — Mogla bi biti neka figura u tamno-plavom odielu. — Da, mora biti čovjek, sad dobiva glavu, lice.« Poslije kratke stanke: »Izgleda kao Židov, ali ne poznam ga.« Iznenada je počela da se smije. Pitao sam za razlog, a ona je odgovorila: »Ne, ne će biti ništa, možemo prestati, ja sad vidim gospodina N. N.« (rekla je ime). — Na to sam, iznenađen ovim brzim rezultatom, mogao odgovoriti, da možemo prestati, jer da sam sebi predstavio gospodina N. N.

Wasielewski tvrdi, da se telepatija kao činjenica može eksperimentalno utvrditi, ali da na osnovu pokusa ipak još ništa ne znamo o samom načinu, na koji ona nastaje[2].

Spomenut ćemo ovdje još i druge pokuse, koji pokazuju, kako se za telepatiju izdaje nešto, što je očiti trik. M. Dessoir izvješćuje o sliedećem slučaju[3]:

Godine 1922. javio se mađarski bračni par Károlyi s molbom, da se izpita njegova telepatska sposobnost i da mu se o tom izda svjedočba. Károlyi, koji je onda imao oko 45 godina, davao je javne predstave. Izprva je navodno nastupao kao hipnotizer. Poslije se bavio telepatijom. Svoje pokuse provodio je sa preko stotinu ženskih osoba. Od 1914., kad se oženio, radio je samo još sa svojom ženom. Do izpitivanja tih telepatskih sposobnosti došlo je tek 1924. godine. Dessoir je odmah stavio ovaj uvjet: Károlyi mora vršiti svoje pokuse s nekom gospođom, koja je Dessoiru poznata; Dessoir ili netko od njegovih kolega mora s gospođom Károlyi moći postići rezultate slične onima, do kojih je s njom došao njen muž. Károlyi je na to pristao. On je pokušao hipnotizirati nekoliko gospođa, jer je hipnoza po njegovom uvjerenju preduvjet za telepatsku primljivost. Međutim, nije mu uspjelo izazvati ni laku hipnozu. Dessoir je trebao oko četvrt sata, da prevede gospođu Károlyi

[2] W. v. Wasielewski, Telepathie und Hellsehen, str. 64—65 i 259.

[3] M. Dessoir, Vom Jenseits der Seele[6], str. 67—73.

u stanje hipnoze, dok je njen muž za to trebao samo jednu minutu. Kod prvog pokusa telepatije imao je Dessoir s gospođom Károlyi podpuni uspjeh, dok su svi ostali pokusi zatajili.

Kako je bilo s pokusima Károlyia s njegovom gospođom? — Hipnotizirana gospođa sjedi na stolici. Oči su joj zavezane. Iza nje stoji gospodin Károlyi. Pokazuju mu neki mali predmet (na pr. ogledalo, komad novca, olovku). Eksperimentator pita: Što imam u ruci? Gospodin Károlyi kod toga ne govori ništa, a njegova gospođa redovito daje izpravan odgovor. Kad se na pr. radi o posjetnicama, pita se za ime, što se nalazi na njima. Gospođa Károlyi daje odgovor slovo po slovo.

Činilo se, da je sporazumievanje između gospodina Károlyia i njegove gospođe optičkim ili bilo kojim mehaničkim sredstvima izključeno. Trebalo je još izključiti svaku mogućnost sporazumievanja putem akustike. Prvo su gospodinu Károlyiu zavezali usta; na to su pokusi izpali vrlo loše. Na drugim sjednicama začepili su gospođi Károlyi uši vatom. Pokusi su još uviek bili razmjerno povoljni; ali se izpostavilo i to, da je gospođa Károlyi još uviek dobro čula.

Sumnjivo je bilo, da je gospodin Károlyi, koji je bio dosta nemiran i koji nije podpuno vladao njemačkim jezikom, za vrieme pokusa češće mrmljao neke nerazumljive rieči. Činilo se, da je to samo izraz njegove nestrpljivosti. Počelo se paziti na tu okolnost, a rezultat je bio sliedeći: kod 12 pokusa uspjeli su (s jednom iznimkom) samo oni, kod kojih je Károlyi mogao nešto mrmljati. Na to se počelo točno bilježiti ono, što je Károlyi u pojedinom slučaju mrmljao, i to onako, kako su to prisutni na svoje uši čuli i razumjeli. Uspjeh je bio sjajan! Za svako slovo, za pojedine brojeve (osim za broj 1: u tom je slučaju nedavanje znaka bilo znakom) kao i za stanoviti broj manjih predmeta, koji se obično pokazuju eksperimentatoru kod javnih predstava, služio se gospodin Károlyi uviek istim »nerazumljivim« znakom.

Njegovo »umieće« prema tome nije bilo telepatija, već obični trik.

3. VIDOVITOST

Ako želimo imati strogu pojmovnu razliku između telepatije i srodne pojave, koja se zove v i d o v i t o s t (Hellsehen, clairvoyance), onda moramo ovu definirati kao paranormalno sticanje znanja o nekom objektivnom stanju stvari, i to prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti nečeg, što shvaćamo kao objektivnu situaciju prirode. Dok je kod telepatije značajno to, da se stiče znanje o sadržaju duše druge osobe, vidovitost se odnosi samo na ono, što se događa ili što je stvarno neovisno o stanju ili sudjelovanju tuđe sviesti odnosno tuđeg duševnog sadržaja.

Ima više imena, kojima se označuju pojedine v r s t e vidovitosti. Najjednostavnija, a ujedno i najlogičnija razdioba bila bi ona, koja bi se ravnala po tom, da li se radi o gledanju prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. — Za gledanje prošlih događaja mogli bismo onda uzeti naziv r e t r o s k o p i j a (lat. »retro« — natrag, grč. »skopia« — gledanje) ili retrokognicija (spoznavanje unatrag): na pr. kad netko gleda, kako je u svoje vrieme bila provala Vezuva i kako je užarena lava pod sobom pokopala grad Pompeji. — Za gledanje sadašnjih događaja ili sadašnjih situacija mogli bismo zadržati izraz vidovitost ili točnije p r o s t o r n a v i d o v i t o s t, jer bi se tu radilo o gledanju stvari, koje su prostorno tako udaljene od nas, da je izključeno doznavanje o njima normalnim putem, to jest sredstvima, koja su nam danas poznata. Izraz »televizija« ne bi bio na mjestu, jer se njim označuje gledanje predmeta, koji se nalazi u daljini, ali ipak takvo gledanje, koje se može tumačiti zakonima prirodnih nauka. Uostalom, za pojavu vidovitosti nije ni bitno, da se predmet, što ga se gleda, nalazi u daljini. On može biti u neposrednoj blizini. Važno je samo, da je on nekako skriven, tako da ga se ne može prepoznati normalnim osjetilima ili bilo kojim poznatim postupkom prema zakonima prirodnih nauka. U tom se slučaju govori o k r i p t o s k o p i j i (grč. »kryptos« — skriven, »skopia« — gledanje): čitanje zatvorenih pisama, opisivanje predmeta u ormaru, pronalaženje sakrivenih predmeta i slično. — Za gledanje budućih događaja u smislu prirodnog događanja ili u smislu situacija prirode ne bismo imali zgodnog izraza, jer proricanje budućnosti ili proročtvo uključuje uviek i one buduće događaje,

koji ovise o slobodnim činima ljudi. Barem je naučna terminologija danas ta, da se proročanstva odnose na buduće slobodne čine, a ne na ono, što se može sigurno predvidjeti i utoliko proricati na osnovu bilo koje zakonitosti u prirodi ili u duševnom životu ljudi (ako ovo posljednje nije proturiečno). Izrazi »proricanje budućnosti«, »proročanstvo« ili »proročtvo« morali bi se dakle uzeti s navedenim ograničenjem smisla, to jest izključivo za sigurno znanje o budućim situacijama prirode, ukoliko te buduće situacije nikako ne ovise o slobodnim činima ljudi. Samo uzput napominjemo i to, da se tu nalazimo pred velikim problemom čisto metafizičke naravi. S jedne strane treba naime reći ovo: ako se radi o budućim situacijama prirode, koje nastaju neovisno o utjecanju slobodnog djelovanja čovječjeg, onda se ne radi o okultnoj pojavi znanja o budućim stvarima, nego se ta buduća situacija može predvidjeti na osnovi samih prirodnih zakona. Možda bi neka okultnost bila ipak još u pogledu samog duševnog čina, za koji ne bismo pravo znali, kako je nastao. S druge strane opet treba reći: ako je po sriedi neki budući događaj, koji bilo na koji način ovisi o slobodnom djelovanju čovjeka, onda čovjek naprosto nema i ne može imati sigurnoga znanja o njima. U tom je baš ciela dokazna snaga proročanstava kao izključivih djela Božjih, što jedino Bog u svojoj vječnosti može znati za sve slobodne odluke stvorova, jer je njemu u njegovoj vječnosti jednako nazočno sve, što je bilo, što je i što će biti. Stvarno se vidi velika nesigurnost, kad pisci govore o proročanstvima kao okultnim pojavama. Težko je dokazati ono, što je jedino u pitanju, a to je sliedeće: da se radi o događaju ili o situaciji, kod kojih je podpuno izključeno svako posredno i neposredno utjecanje slobodne volje, da je znanje o njima sasvim sigurno kao i da je ono stečeno putem, koji je prema dosad poznatim zakonima nerazumljiv i nemoguć.

Ako je već potreban izraz, koji barem približno označuje ono, što želimo izraziti, onda bi još najprikladniji bio naziv »prekognicija« (lat. »prae« — napried, »cognitio« — spoznaja).

Mogla bi poslužiti i sliedeća razdioba: vremenska vidovitost, ukoliko se gledaju prošle ili buduće činjenice, i prostorna vidovitost, ukoliko se gledaju sadašnje činjenice, za koje je jedino udaljenost u prostoru zapreka za normalno sticanje znanja o njima.

Kad se ovdje govori o »gledanju«, valja znati, da se ne radi o gledanju okom. Misli se na skupni izraz, kojim se označuju one pojave sticanja znanja, koje se ne mogu svesti na telepatiju.

Vidovitosti kao dosad nerazjašnjene duševne pojave može biti u snu i u budnom stanju. Tako barem govore izvještaji. Vidovitost u budnom stanju zove se vizija. Običaj je, da se o viziji govori samo onda, kad se ona ne može svesti na halucinaciju.

Ma da se na prvi pogled čini, da je vidovitost spontana pojava, ipak je i na ovom području moguć pokus. To je naročito moguće u pogledu onih pojava, koje zovemo kriptoskopijom: kriptoskopski pokusi sa sandučićima. Ti se pokusi sastoje u ovom: pogledamo na pr. jedan predmet, za koji mislimo, da bi druga osoba morala steći neko znanje o njemu; zatim ga zatvorimo u sandučić, pa se dalje ne bavimo u našoj sviesti pitanjem njegovog prenošenja (inače bi se radilo o telepatiji). Izvješćuje se o pokusima, koji su izvedeni po strogo naučnim propisima. Sandučić je na pr. bio zapečaćen. Medij je legao, pa je stavio sandučić na glavu ili na prsa; drugi put je samo rukom uhvatio sandučić ili ga je bez direktnog dodira pustio pored sebe da stoji. Medij je već poslije pet do deset minuta znao za sadržaj. U sandučiću je bilo najrazličitijih predmeta: predmeti od metala, kamena, stakla, drveta, kože, voska, šećera, vate, tekućine i t. d. (Wasielewski). — Čini se, da nema puno medija s pravim kriptoskopskim sposobnostima. Ali pokusi, izvršeni na tom području, upravo zapanjuju.

Mediji, koji se odlikuju vidovitošću, služe se i nekim pomagalima, da bi u sebi izazvali pojave vidovitosti. Tako na pr. znaju gledati u kristal, u staklenu kuglu, u čašu napunjenu vodom, u ogledalo od metala ili u slične predmete. Ne mislimo ovdje na gatanje (na pr. iz šalice, iz koje je netko pio kave), nego na vizije, za koje bi se imalo izpostaviti, da izriču sigurno znanje. U predpostavci, da je vidovitost kao činjenica dovoljno osigurana, možemo odrediti točnu granicu između vidovitosti i gatanja. Kod vidovitosti navedena pomagala imaju ili da izazovu ili da olakšaju odnosno pospješe postanak vizije, koja kao takva izriče neko sigurno znanje, dok samo podrietlo toga znanja ostaje »okultno«. Kod gatanja naprotiv nema nikakve vi-

zije, nego se tu radi o nekoj vrsti nagađanja prema izvjestnim crtama ili znakovima, za koje nitko pravo ne zna, od koga potječu. U toj anonimnosti znakova je sva čarolija. Valjda ne će netko za sebe tvrditi, da on uviek jednako pije kave, jednako u tom smislu, što bi u praznoj šalici ostale uviek iste crte, tako da bi se iz njih moralo uviek isto čitati!

Kad smo već kod gatanja, neka budu dopuštene još i slieđeće primjetbe. Što se tu »proriče«, obično je vrlo neodređeno: na pr. veliki put, radostan događaj, kratka tuga, velika žalost i t.d. To onda pojedinci poslije svojih izkustava tumače kao točno izpunjenje proročanstva. Ne mislimo ovdje na rieči izvježbanih kartarâ, koje govore za novac, nego imamo pred očima osobe, koje su uvjerene, da im karte kažu istinu. Anonimnost znakova i neodređenost proricanja bitne su crte svakog gatanja. Kao praznovjerje je gatanje vrlo razširena pojava. Ono je s psihologijskog kao i s religijskog stajališta vrlo zanimljiva stvar. Međutim, ono nema nikakve naučne vriednosti, kad ga se izpituje kao temelj i izvor bilo kakvog sigurnog znanja.

Napominjemo, da napried spomenuto gledanje u kristal ili druge predmete kod medija baš ne mora nuždno imati za posljedicu neku pojavu vidovitosti. Mogla bi također nastati pojava telepatije, onda naime, kad bi vizija imala za predmet neki duševni sadržaj drugog čovjeka. Neka nam bude dopušteno smisliti primjer, koji bi to pobliže objasnio; taj primjer ipak ne će biti obična izmišljotina, nego tip onih mnogih konkretnih slučajeva, o kojima postoje izvještaji. Uzmimo slučaj, da medij gleda u kristal i da u njemu vidi svog prijatelja u vojničkoj odori s mačem u ruci. Predpostavimo, da je ta slika za medij zapravo nerazumljiva, jer je mirno doba i jer se njegov prijatelj nalazi u privatnoj građanskoj službi i nije nikakva vojnička »narav«. Sutradan ipak stiže viest od tog prijatelja, da ga je u službu preuzela vojska kao vojnog činovnika, a da je on taj korak učinio, jer je tim poboljšao svoj položaj i osigurao penziju za svoju obitelj. — Kako se vidi, predpostavlja se, da je »prijatelj« pišući list mislio na medij, valjda vrlo živo, a neka predočba, koja je barem kao simbol značajna za njegov novi položaj, dolazi nepoznatim putem do medija.

4. ODNOS IZMEĐU TELEPATIJE I VIDOVITOSTI

Naročita je potežkoća u tom, da se odredi točan odnos između telepatije i vidovitosti. Ima učenjaka, koji misle, da je vidovitost ona prapojava, na kojoj se osniva sve drugo, o čemu još izvješćuje parapsihologija. Drugima se opet čini, da su telepatija i vidovitost dvie koordinirane prapojave. Neki bi htjeli pojave psihometrije ili hilomantije naprosto svesti na vidovitost, pa joj kao naročitoj varianti daju ime »psihoskopija«.

Ako se ograničimo na sam izvanjski izgled tih pojava — ili drugčije: ako još ne sudimo o telepatiji i vidovitosti kao bitno istovjetnim ili bitno različnim pojavama — onda je sama činjeničnost, tako nam se barem čini, dokazana onim stupnjem sigurnosti, što ga zasluguju pokusi, što ih je kroz sedam godina u Americi pravio J. B. Rhine[4]. Ti su pokusi bili vrlo jednostavni. Pet karata, na kojima je bilo različnih, ali vrlo jednostavnih figura! Pod uvjetima naučnog nadzora trebalo se izpostaviti, da li se može govoriti o nekom van-osjetilnom opažanju. Rhine dolazi do zaključka, da ima takvo opažanje. Za bit tog novog procesa doznavanja kaže samo toliko, da taj proces nije osjetilne naravi, ali da se za nj ne zna, u čemu se pozitivno sastoji (str. 232). Poznati njemački učenjak H. Driesch kaže u predgovoru među ostalim i ovo: »Ovo je djelo izvještaj o najobsežnijim parapsihologijskim eksperimentalnim iztraživanjima, koja su do danas provedena.«

Kao tipičan slučaj vidovitosti navodi se često u literaturi činjenica, da je Emanuel Swedenborg 1759., dok se nalazio u gradu Göteborg, gledao veliki požar u Stockholmu. Može li se iz toga jasno zaključiti, da je vidovitost parapsihička prapojava? Ne može se. Sigurno su u Stockholmu i drugi ljudi gledali taj veliki požar, uslied čega bi se moglo raditi o nekoj vrsti telepatije. Tim diramo u samu načelnu potežkoću, koja nas ovdje muči. Vrlo je težko znati, da se radi o gledanju nečeg, što nitko ne zna ili što nitko nije nikad ni znao. No čim je neki događaj ili neka činjenica bila predmet znanja, već se radi o bilo kako neodređenom duševnom sadržaju drugog čovjeka (ili možda »duha«) i već bi moglo doći u obzir tumačenje pomoću telepatije. Pa i onda, kad bi se već činilo, da se

[4] J. B. Rhine, Neuland der Seele. — Originalni naslov ovog djela glasi: New frontiers of the Mind, to jest: Nove granice duše.

ne može govoriti o pravoj telepatiji, još bi preostalo, da se pita, nije li možda psihometrija ili hilomantija prava prapojava, a vidovitost samo varianta bilo telepatije bilo psihometrije. To je pitanje utoliko opravdano, što se u psihometriji radi o sticanju znanja pomoću neživog predmeta. Neka se dobro zapamti ovo: kažemo, da se radi o *sticanju* znanja, a ne o prenošenju znanja, kako je to slučaj u telepatiji.

H. *Driesch* traži sliedeći idealni kriterij, po kojem bismo mogli imati strogu sigurnost o vidovitosti kao parapsihičkoj prapojavi[5].

Trebalo bi prije svega znati, da nitko živ ni aktualno ni latentno ne zna, a i nije nikad znao za ono, što se navodno saobćuje paranormalnim putem. Mora biti moguće, da se poslije ustanovi iztraživanjima, da li ono saobćenje odgovara istini; ta se iztraživanja ne bi smjela nikako odnositi na bilo kakvo ljudsko znanje, jer bi se inače moglo raditi o nekoj vrsti telepatije. Bilo bi u načelu indiferentno, da li je medij do znanja došao psihometrijom. Samo bismo se u tom slučaju morali služiti takvim predmetima, o kojima ne bismo znali, kakva je njihova prošlost ili sudbina. Pisma umrlih ne bi bila zgodna sredstva za iztraživanje, jer je netko znao za ono stanje stvari, što je opisano u tim pismima. Ako je istina, da su se paranormalnim putem pronašla mjesta, gdje su se nalazili predmeti, koji su bili nestali krađom, ili osobe, koje su bile ubijene, onda bi s kritičkog stajališta bilo potrebno, da zločinac ili ubica ne zna i da nije nikad ni znao za ta mjesta; inače bi opet mogao doći u obzir neki oblik telepatije. Zamislimo slučaj, da ubijena osoba nije odmah bila mrtva, nego da se ona još mogla negdje sakriti, a da za to mjesto nitko nije znao, ni sam ubica. Kad bi se ipak izpostavilo, da pojedinosti stečene paranormalnim putem odgovaraju istini, bi li se onda moglo govoriti o vidovitosti kao prapojavi? Još bi i onda bio netko, koji *je znao* za mjesto, naime ona osoba, koja je sad mrtva. Zato bi trebalo tražiti, da su se i u liesu već dogodile negativne promjene.

To je kriterij, po kojem je Driesch prosuđivao, da li postoji vidovitost kao parapsihička pojava bitno različna od telepatije. Ali se odmah vidi, da postavljanje takvog kriterija već donek-

[5] H. *Driesch*, Parapsychologie, str. 69—72.

le ovisi o samoj teoriji, kojom bi tko htio protumačiti telepatiju. No sliedimo dalje Driescha, da vidimo, kako on opravdava tvrdnju, da bi napried navedeni uvjeti bili dovoljni za osiguranje vidovitosti kao parapsihičke prapojave. Njegove su misli ove:

Ima slučajeva »telepatije«, za koje se čini, da su više nego samo telepatija. Uzmimo one slučajeve, u kojima je primalac takoreći samo »*pozvan*« od odašiljača, što se na pr. nalazi u smrtnoj pogibelji, i u kojima primalac sa svoje strane onda gleda položaj, gdje se nalazi onaj, koji zove, i to sasvim jasno i razgovietno i u svim pojedinostima izpravno (na pr. u pogledu odiela ili recimo, kako dotični nosi bradu, i predpostavimo, da se to protivi očekivanju primaoca prema ranijem izkustvu). Pošiljač, koji se nalazi u smrtnoj pogibelji, valjda ne »misli« na sve pojedinosti, na odielo, na bradu i na cielu okolinu; ni podsviestno ne! A ima sigurno mnogo slučajeva, u kojima ni drugi ljudi, koji su eventualno priskočili u pomoć ili bilo na koji način bili svjedoci smrtne pogibelji, nisu mogli biti tako zvani sporedni pošiljači s obzirom na sve pojedinosti. Prema tome bi tu bilo nešto, što bi dakako nastupilo u vezi s telepatijom, ali što bi ipak bilo više ili »drugo« odnosno drugčije nego samo telepatija. Ako to stoji, ne vidi se, zašto ne bi moglo doći do te pojave i bez telepatije. Zato bi trebalo reći, da je vrlo vjerojatno, da je vidovitost parapsihička prapojava.

Više se danas sigurno ne može reći. Što je kod postavljanja iznesenog kriterija rečeno, ima dielom samo uvjetni značaj. Trebalo bi imati naučno provjerenih slučajeva, koji bi odgovarali napried spomenutim uvjetima, pa bi se smjelo opravdano suditi, da je vidovitost sigurno različna od telepatije. Međutim, tih slučajeva još nema, a čini se, da ih ne će skoro ni biti.

5. DEUTEROSKOPIJA

Ovdje imamo da opišemo jednu pojavu, za koju nema pravog imena. Izvješćuje se, da neke osobe češće gledaju svojim običnim osjetilima događaje i činjenice budućnosti kao nazočne. Tipično je, da drugi ljudi, koji se eventualno nalaze u njihovoj blizini, ne vide ništa. To gledanje ima često samo simbolički značaj: tako na pr. prazna stolica znači smrt, a vrieme te smrti određuje se prema tome, da li je do gledanja prazne stolice

došlo prije ili poslije podne i sl. Na taj se način navodno navješćuju smrtni slučajevi, rođenja, ženitbe, veliki požari i slični događaji, uviek događaji iz svagdašnjeg građanskog života. Tvrdi se, da se nikad ne radi o velikim prirodnim događajima niti o religijskim stvarima.

Za ovu pojavu uveden je još u 17. stoljeću englezki naziv »second sight«, pa je prema tomu oblikovan i njemački izraz »zweites Gesicht«. To isto znači i strana rieč »d e u t e r o s k o p i j a« (grč. »deuteros« — drugi, »skópia« — gledanje). Taj je izraz samo onda na mjestu, ako se »gledanje« uzima u najširem značenju, to jest za bilo koju zamjetbu ili za bilo koje opažanje. Ima naime i takvih slučajeva, u kojima se putem akustičkih znakova »zna« za neke buduće događaje. U njemačkoj stručnoj literaturi upotrebljava se i izraz »Vorgeschichte«, čime se naglašuje, da izvjestna osoba unapried zna za budućnost: netko u sadašnjosti gleda dio budućnosti, njegovo gledanje anticipira dio b u d u ć e p o v i e s t i. Još točnije: dio buduće poviesti kao da se već unapried odvija. Poznat je i izraz »Vorgesicht«, pa bi naglasak više bio na tom, da se nešto u n a p r i e d g l e d a. Ta terminologija zbunjuje, i to u tolikoj mjeri, da neki pisci — kako nam se čini — imaju utisak, da se radi o štamparskim pogrješkama, a ne o različnim izrazima: kao da se izraz »Vorgeschichte« ušuljao mjesto »Vorgesicht«. Tako na pr. A. Vermeersch navodeći naslov jednog djela krivo piše »Die Vorgesichten« mjesto »Die Vorgeschichten«[6]. Upotrebljava se i izraz »weites Gesicht«, čime je opet više naglašeno, da se gleda nešto, što je bilo vremenski bilo prostorno u d a l j i n i. Konačno se govori o istoj pojavi i kao o sebevidu (Doppelgängerei), a želi se reći, da se neki ljudi ili predmeti vide na drugom mjestu, na kojem se stvarno ne nalaze za vrieme te pojave.

Valja napomenuti, da uslied ove nestalne terminologije više put nije lako snalaziti se kod čitanja pojedinih izvještaja, jer pisci, služeći se navedenim izrazima, obično ne tumače njihovo točno značenje.

Utvrđeno je, da je sposobnost deuteroskopije naročito razvijena kod ljudi, koji žive u osamljenim krajevima: u Škot-

[6] A. V e r m e e r s c h, Theologiae moralis principia, responsa, consilia. II³. Romae 1937, str. 210.

skoj, Norvežkoj, Danskoj, Njemačkoj (Lüneburger Heide). Kad ti ljudi dolaze u druge krajeve, gube sposobnost deuteroskopije. Čini se, da ta sposobnost ovisi o različnim uvjetima podneblja, a da je najviše uvjetovana životom u samoći, što disponira čovjeka za sanjarenje. U južnim krajevima nema te sposobnosti. Ona je danas rjeđa, valjda zato, što je uslied modernih saobraćajnih sredstava i život u samoći rjeđi.

Deuteroskopska se sposobnost javlja kod ljudi oba spola. U mladosti je riedka. Kod pijanaca ili uobće kod ljudi, koji se podavaju strastima, nema je nikad. Ona predpostavlja jači nutarnji duševni život, ovisi o klimatskim činbenicima, a dolazi do izražaja kod ljudi, kod kojih predočbe i čuvstva igraju veću ulogu nego sviestno razumsko razglabanje.

Do pojave deuteroskopije dolazi čovjek u b u d n o m stanju. Imamo spontanu halucinaciju, koja može biti vrlo izrazita. Nje nestaje, kad čovjek usredotoči pažnju osjetila na pravu stvarnost. Inače je to duševno stanje ipak i slično snu: ukočeno gledanje, nepomično stajanje, sanjarska zamišljenost.

Ova nam pojava ne zadaje novi problem. Halucinacije nisu predmet parapsihologije. One se dovoljno tumače u patopsihologiji. Njihov odnos prema udaljenim predmetima ili prema dalekoj budućnosti svodi se u načelu na ono, što smo rekli za telepatiju i vidovitost. Svakako se ovdje ne radi o naročitoj parapsihičkoj prapojavi.

Dodajemo još neke primjere iz našeg svagdašnjeg života, koji se ne smiju zamieniti s deuteroskopijom, ali mogu nešto pridonieti, da još bolje shvatimo deuteroskopiju.

Dešava se, da na ulici vidimo čovjeka, za koga smo čvrsto uvjereni, da je on naš prijatelj ili znanac N. Jedino nas zbunjuje, što on na naš pogled nikako ne reagira. Razumijemo, da je to obična zabuna na osnovu sličnosti.

Drugi primjer. Meni je jedan gospodin pripoviedao, kako je sjedeći u vlaku i gledajući kroz prozor na kolodvoru u Salzburgu iznenada ugledao čovjeka, koji je u tolikoj mjeri bio njemu sličan, da je mislio gledati samog sebe »u drugom izdanju«. Rekao je dalje: »Ja sam se samo snebivao, a bilo mi je kao da se bojim pred samim sobom.« Koliko god taj doživljaj u onom trenutku potresao njegovom dušom, ipak se tu radi o sasvim normalnoj stvari, koja dalje nema nikakvog značenja.

6. UNAKRSTNO DOPISIVANJE

Spiritistički krugovi spominju kao naročitu parapsihičku pojavu među ostalim i takozvano u n a k r s t n o d o p i s i v a n j e (Cross-Correspondence, Kreuzkorrespondenz). U čemu se sastoji ta pojava? Navodno »duh« daje odprilike u isto vrieme nekolicini medija viesti ili saobćenja, koja imaju neku međusobnu vezu. Tvrdi se, da te viesti znaju biti podpuno jednake ili barem vrlo slične. To je onda takozvano j e d n o s t a v n o unakrstno dopisivanje. Izraz »dopisivanje« treba ovdje shvatiti u smislu nekog međusobnog saobraćaja ili uzajamnog sporazumievanja, jer se »duh« i medij ne dopisuju u pravom smislu rieči. Niti se ovdje vidi, što ima da znači izraz »unakrstno«. Njegovo značenje dolazi do izražaja tek onda, kad se radi o viestima, koje pojedinačno za sebe nemaju nikakvog razumljivog smisla, nego postaju razumljive tek onda, kad ih međusobom uzporedimo. To je onda takozvano s l o ž e n o unakrstno dopisivanje.

Na opisanu pojavu upozorila je tajnica englezkog »Društva za psihičko izpitivanje«, Alice Johnson. Izpitujući zapisnike o automatskim spisima različnih medija ustanovila je, da tu postoje neki čudnovati međusobni odnosi. Stvar, kojoj se obično nije poklanjala nikakva pažnja, bila bi sliedeća: izvještaji o viestima, što su ih od istog »duha« ili od više »duhova« primili različni mediji, a u kojima se upotrebljava ista neobična rieč; citiranje istih izreka; aluzija na istu viest, i sl. Čovjek bi rekao, da je sve to samo »slučajno«. Ali je broj »slučajeva« navodno bio tako velik, da je izgledalo, da tu dolazi do izražaja neka posebna zakonitost, barem u tom smislu, što bi se moralo računati s naročitom pojavom. U načelu je sve to imalo značiti, da se viesti »duhova« ne smiju uviek samo pojedinačno prosuđivati, nego da treba voditi računa i o mogućnosti »unakrstnog« saobćivanja.

Spiritisti su mislili, da je tom pojavom kao sigurnom činjenicom izkustveno dokazan bitak »duhova«, koji se pod stanovitim uvjetima javljaju živima. Drugi su upozorili na moguću hipotezu o nesviestnom telepatskom sporazumievanju. Mediji, koji dolaze u obzir za ovu pojavu, obično su uvjereni spiritisti, jedna okolnost, koja za njih ostaje značajna i u samome transu. Nije izključeno, da onda telepatskim putem dolazi do pojava, koje su na prvi pogled u prilog spiritizmu. Međutim, odlučan sud o spiritizmu ne pada ovdje, već tamo, gdje ćemo izpitivati teoretska načela, na kojima se on osniva, i činjenice, na koje se on može pozivati.

Da u ovoj stvari moramo biti oprezni, sliedi već i iz toga, što ima psihologa, koji naginju mišljenju, da je i u životinjskom svietu moguće telepatsko utjecanje ili barem primanje telepatskog utjecanja. Ti psiholozi barem izvješćuju o izkustvima i pokusima na način, koji dopušta, da ih smatramo psiholozima, koji pripisuju telepatiji i unutar granica životinjskog svieta izvjestnu vjerojatnost. Ruski refleksolog Bechterew pravio je pokuse sa živahnim dresiranim psom. Radilo se jednom zgodom o sliedećoj zadaći: pseto je trebalo skočiti na jednu stolicu pored zida, zatim stati na stolić, koji se nalazio pored stolice, i šapom grebsti po slici, koja je visila nad stolićem. Pokus je pod strogim naučnim nadzorom izveden po gospodaru toga psa, koji je bio klaun. Ovaj i slični pokusi, što ih je pravio sam Bechterew, uspjeli su pod takvim uvjetima, da se činio opravdan zaključak, da je barem kod psa moguće neposredno utjecati na njegove čine sugestijom misli.

Valja spomenuti, da je sve to još vrlo neodređeno i prieporno. Ali dok nema jasnoće na ovom području, nameće se oprez u svim pitanjima, koja imaju bilo kakvih dodirnih točaka s tim područjem. Dosta je, ako jasnoća u ovom pitanju po načelu analogije opravdava očekivanja za nova rješenja na drugim, srodnim područjima. U najmanju ruku treba priznati, da bi veća jasnoća u pitanju »životinjske telepatije« mogla unieti više svietla u pitanje o hipotezi takozvanog nesviestnog telepatskog sporazumievanja.

7. DAR JEZIKA

Podpunosti radi spominjemo još jednu pojavu, o kojoj izvješćuju spiritisti, a to je d a r j e z i k a (ksenoglosija i glosolalija).

Kad se u literaturi upotrebljava izraz »ksenoglosija« (grč. »ksenos« — stran, »glossa« — jezik), misli se na to, da medij govori nepoznati s t r a n i jezik. Bivši američki senator i sudac J. W. Edmonds izvješćuje, da je njegova kći Laura, koja je imala različne mediumističke sposobnosti, znala samo svoj ma-

terinski englezki jezik i malo francuzki iz škole, ali da je u transu znala da se po čitav sat razgovara na devet do deset stranih jezika. Ona je te jezike navodno govorila kao »urođenik«, koji govori svoj materinski jezik.

Naziv »glosolalija« (grč. »glossa« — jezik, »lalia« — brbljanje, govor) znači, da netko govori nepoznati u m j e t n i jezik. U tom pogledu je najpoznatiji medij Helena Smith, koja je govorila i takozvane astralne jezike. To bi na pr. imao biti jezik onih, koji žive na Marsu ili na drugim planetima. No ne samo, da nije ničim dokazan život na bilo kojem planetu, nego i kad bi na jednom od njih bilo živih bića, koja govore neki jezik, ne bismo mogli imati nikakvu kontrolu. U stvari se dakle radi o sasvim nepoznatim slogovima, kojima medij podmeće određeni smisao. — Za pojavu glosolalije znao je već i sv. Pavao, i to u dvostrukom smislu. Prvo bi se moglo misliti na izgovaranje nekih nerazumljivih glasova i rieči u ekstazi. Razumievanje toga ne bi bilo bez daljnjega moguće, nego bi za to bila potrebna naročita milost Božja. Tako se prikazuju kao duhovni darovi »različni jezici«, to jest sposobnost, da netko govori različne jezike, a zatim i sposobnost, »da tumači jezike« (I. Kor. 12,10). U drugom smislu sv. Pavao predpostavlja pojavu glosolalije kao nešto, što nije duhovni dar, to jest kao nešto, što ne potječe od Boga (vidi I. Kor. 12, 2-3 te cielo poglavlje, gdje je govor o pogibeljima i zloupotrebama glosolalije). — Sama činjenica, da su apostoli na Duhove govorili različne strane jezike i na tim jezicima propoviedali Krista, ne ubraja se u pojave glosolalije. Razlog je sliedeći: apostoli su doduše čudesnim djelovanjem Duha Svetoga stekli sposobnost govora na stranim jezicima, ali kad su govorili, služili su se poznatim riečima naprosto onako, kao kad netko govori poznati jezik. Drugčije: apostoli nisu te jezike naučili, nego su čudom stekli vještinu, da se njima služe; kad su onda govorili, znali su točno što govore tako, da čudo nije bilo u tom, što se s l u š a l o nešto na stranim jezicima, nego upravo u tom, što su apostoli g o v o r i l i jezike, koji su im do onda bili nepoznati. Glosolalija, o kojoj govori sv. Pavao, odnosi se na ekstatično stanje, a predpostavlja, da je razumievanje onoga, što se govori, naročiti duhovni dar. Ukratko bi se stvar mogla i ovako prikazati: apostoli su na Duhove govorili strane, a ne umjetne jezike; zna se, što želimo reći — jer strogo govoreći je svaki jezik »umjetne« naravi. Zato to nije bila glosolalija, nego ksenoglosija, ako se ovim posljednjim izrazom želi samo toliko reći, da su apostoli govorili strane jezike, koji su im do onog trenutka bili nepoznati.

Toliko samo radi terminoložke jasnoće.

Što se sad tiče pitanja, da li je dar jezika neka naročita parapsihička pojava, moramo prije svega ustanoviti, da bi u pogledu samih izvještaja bila poželjna i potrebna veća naučna točnost. Sadašnji izvještaji ne omogućuju pravi sud. Pojave, o kojima izvješćuje sv. Pismo, ne dolaze u obzir za naše pitanje, jer se one kao naročiti nadnaravni učinci izričito pripisuju Bogu. Prema tome preostaju upravo samo one pojave, za koje svjedoče spiritisti. Kako se iz njihovih izvještaja vidi, obično je prisutna osoba, koja govori onaj jezik, što bi imao biti nepoznat mediju. Vjerojatno su po sriedi telepatski činbenici. Tako se barem mora suditi danas, kad mnogi razlozi govore za činjeničnost telepatije i kad još nemamo točnijih podataka o daru jezika, koji bi izključili mogućnost tumačenja na osnovi telepatije.

8. PARAMNEZIJA ILI PROMNEZIJA

Ima situacija, za koje nam se čini, da smo ih već jedanput doživjeli ili da smo se već jedanput u njima nalazili. Sviestni smo, da smo došli u sasvim novi kraj, među nepoznate ljude ili u nepoznate prilike. Ipak se ne možemo riešiti utiska, da je »to« već jednom bilo, samo što u našem sjećanju ne nalazimo nikakvih sigurnih podataka o tobožnjoj prošlosti. Uslied toga nastaje konflikt u našoj sviesti, što rađa nemirom i strahom.

Značajno je kod te pojave, da nam se čini, da smo v e ć prije jedanput d o ž i v j e l i ili v i d j e l i ono, što sad doživljavamo ili vidimo; zato francuzki izraz »le déjà vu«. Stvar se može i tako opisati, da se naglasi, da se radi o krivom ili lažnom sjećanju ili spoznanju, pa je na mjestu izraz »paramnezija« (fausse reconnaissance). Psihologijski još nije sasvim razjašnjeno, kako dolazi do tih pojava ili dojmova, koji su u mnogom pogledu samo »zagonetni«, a ne »okultni«. Neki se momenti te kompleksne pojave mogu protumačiti na osnovi poznatih psihologijskih zakona. Ipak se čini, da je tu također nešto nepoznato ili »okultno«. Taj okultni nedostatak zove se p r o m n e z i j a (izraz je predložio Myers), po svoj prilici

zato, što se želi upozoriti na nešto, što igra ulogu sjećanja ili što se izdaje kao sjećanje. Po svemu se čini, da to nije nikakva prapojava, već složena pojava, koja se osniva na telepatiji i na vremenskoj vidovitosti.

9. ŠTO TREBA DRŽATI O PARAPSIHIČKIM POJAVAMA?

Prije nego što uđemo u pitanje teorijskoga tumačenja pojedinih parapsihičkih pojava, osvrnut ćemo se ovdje ukratko na pitanje, da li je dokazana njihova činjeničnost.

Pažljivi čitaoci morali su primietiti, da prema opisnim definicijama, što smo ih iznieli, nema uviek točnih granica između pojedinih pojava. Mi smo si te neodređenosti podpuno sviestni. Ali je kod nje moralo ostati zato, jer je naša zadaća bila upozoriti na pojedine nazive i na ono značenje, što ga ti nazivi imaju prema terminologiji, koja se udomaćila u većem dielu okultističke literature. Koliko je bilo moguće, nastojali smo doći do što točnijeg razlikovanja pojedinih pojava. Kod toga smo se ipak morali uvjeriti, da će u pogledu samih osnovnih pojmova ostati stanovita nejasnoća i neodređenost sve dotle, dok se ne bude riešilo i samo pitanje o činjeničnosti ili istinitosti pojedinih prapojava.

Opravdanost ove naše tvrdnje biti će odmah jasnija. Tko će nam danas moći reći, koja je razlika između vremenske vidovitosti u smislu proročanstva ili prekognicije i deuteroskopije? A tko će moći odrediti razliku između prostorne vidovitosti i onog slučaja deuteroskopije, gdje se radi o gledanju predmeta, koji se nalazi u daljini? Možda sve te deuteroskopske pojave nisu drugo, nego naročite variante telepatije. Sve je to danas još vrlo neodređeno. Zato valja zadržati stara imena, koja su u običaju, pa makar to išlo i na račun brzoga shvaćanja. Za čitanje okultističke literature je bez sumnje potrebno, da poznamo terminologiju u njenom postepenom razvitku.

Ne usudim se izreći pravi sud o tom, da li je koja od napried opisanih parapsihičkih pojava već zajamčena ili dokazana sigurna činjenica. I meni je pri duši kao većini ljudi, koji se bave tim pitanjima. Kad čovjek prisustvuje pokusima ili čita obširne zapisnike o njima, njegove sumnje skoro sasvim nestaju; on bi gotovo htio izreći povoljan odnosno pozitivan sud o pojavama, što ih vidi ili za koje čuje. Ali kad se opet malo distancira od svih tih svježih utisaka, onda opet iznova izbijaju sumnje sa svih strana. Upravo je značajno, da većina onih, koji brane okultizam, nije uvjerena o činjeničnosti pojava izključivo na osnovi običnih objektivnih podataka, nego najviše na osnovi stanovitih vlastitih doživljaja, koji su potresli dušom. Taj sam dojam dobio iz dugih razgovora s A. F. Ludwigom, koji se naročito bavio poviešću okultizma. Da je taj dojam opravdan, vidi se među ostalim i iz priznanja što ga daje gospođa F. Moser u svom znamenitom djelu o okultizmu[7]. Gđa Moser iztiče, da u pitanjima okultizma danas ne može biti odlučnog suda na osnovu »dokaza«, već samo na osnovu činjenica. Ta je tvrdnja naravski samo u tom smislu opravdana, što ne smijemo zatvoriti oči pred činjenicama te tražiti apriorno rješenje. I na ovom području vriedi aksiom: »Contra factum non valet argumentum« — ako je nešto sigurno ustanovljeno kao činjenica, onda je uzalud svako teorijsko razpravljanje i dokazivanje. Naša zadaća može biti samo u tom, da tumačimo činjenice, a ne da ih niečemo. Ako se stvar uzme sasvim teorijski, onda je gospođa Moser u pravu, kad kaže, da okultizam zagovaraju veliki mislioci i iztraživaoci kao i poviest svih vremena i naroda, a da se okultizmu protive znanost, razum i ono, što se zove »zdrav razum«, kao i okolnost, da kod okultističkih pojava mogu biti po sriedi i da su bile po sriedi prevara i obmana. Ipak moramo iztaknuti, da je pravi problem u tom, da li su »činjenice« uistinu dokazane kao sigurne činjenice. Upravo na to se odnosi naš sud, kad kažemo, da kod branitelja okultizma obično odlučuju vlastiti doživljaji, a ne teorijsko uviđanje, da izvjestne pojave pod točno određenim uvjetima, koji se prikazuju izpunjenima, moraju vriediti kao činjenice. Zato mislimo, da je značajno priznanje gospođe Moser, koja se prvenstveno poziva na svoje doživljaje, kad priznaje svoje naučno uvjerenje o istinitosti okultizma. Evo njenih rieči:

»Meine eigene Überzeugung von der Echtheit beruht daher ebenfalls letzten Endes auf der zwingenden Gewalt einiger Erlebnisse, in Verbindung mit dem Ergebnis kritischer Prüfung der Zeugnisse der Besten. Die Stimmen der Vergangenheit und Dichter und Philosophen, der

[7] F. Moser, Der Okkultismus. I, str. 61 i 74 te II, str. 923.

'Seher', die ahnend erkennen, worum wir erst mühsam kämpfen müssen, kommen bestätigend hinzu. Meine Überzeugung ist daher viel mehr als ein Glaube, sie ist eine wissenschaftliche Überzeugung, u. zw. die Überzeugung, dass unter der Maske des Okkultismus sich ewige Wahrheiten verbergen. Diese Wahrheiten verraten sich überall, wo man offenen Auges hinblickt und das Leben zu belauschen versteht. Doch wir sehen sie nicht, denn wir denken in Vorurteilen und sind mit Blindheit geschlagen[8].«

H. Driesch o tim pojavama sudi ovako[9]:

1. Spontana telepatija je kao činjenica sigurno dokazana. Radi se o parapsihičkoj prapojavi, ma da nije sasvim izključeno, da će se ona eventualno dati razstaviti na jednostavnije »fizikalne« dielove. U spontanoj i čistoj telepatiji je odašiljač sviestno ili nesviestno aktivan, dok primalac jednostavno »prima«.

2. Kao sigurna činjenica dokazana je i telepatija u smislu »otakanja misli«. Ovdje se misli na pojavu, kod koje primalac sviestno ili nesviestno »hoće« primiti neki duševni sadržaj tuđeg života, dok pošiljač jednostavno i bez znanja daje. U tom smislu je sigurna činjenica, da medij ima znanja o tuđem duševnom znanju, do kojega nije došao normalnim putem.

3. Vidovitost »na poziv«, kako smo je napried izložili, zasada je samo vjerojatna.

4. Prekognicija (Driesch kaže »Prophetie«) je također vjerojatna.

5. Psihometrija je činjenica. Da li je ona i pračinjenica, ne znamo.

---

[8] F. Moser, Der Okkultismus. II, str. 923.
[9] H. Driesch, Parapsychologie, str. 88—90.

IX. Animizam ili spiritizam?

1. TEORIJA O TAJANSTVENIM POJAVAMA

U dosadašnjem razlaganju pitali smo u načelu uviek samo ovo: imamo li zaista posla s pravim činjenicama, koje se kao takve ne mogu shvatiti na osnovu poznate fizikalne i psihičke zakonitosti? Trebalo je izključiti mogućnost, da se nešto prikazuje pod krivim imenom, kao nešto, čega stvarno nema. Vidjeli smo, da u tom pogledu još nema rezultata, koji bi bili u naučnom svietu občenito primljeni i priznati. Ipak se za njih zalažu među ostalima i takvi učenjaci, kojima se ne može poricati dobra nakana i stroga kritičnost.

Svi mi, koji nestrpljivo čekamo, da se to pitanje konačno razbistri, smijemo već i sad malo stišati svoj nemir. Možemo naime uvjetno pitati za zadnji smisao parafizičkih i parapsihičkih pojava, i to u predpostavci, da ih treba priznati pravim činjenicama. To sad više nije pitanje izkustvene naravi, već se radi o teoriji o okultnim činjenicama, o uzročnom tumačenju ili metafizičkom opravdanju okultnih činjenica, dakako, uviek samo u predpostavci, da su te činjenice kao takve sigurno dokazane.

Teorija o okultnim pojavama ima svoje naročito značenje. O čemu se tu zapravo radi? O tom, da pronađemo onaj uzrok, kojemu se imaju pripisati okultne pojave kao učinci. Taj nam uzrok još nikako nije poznat. Naš se slučaj dakle ne sastoji u tom, da uzroku, koji nam je već poznat, pripisujemo kao učinke nove pojave, za koje prije nismo znali i koje kao novost u načelu znače samo brojčano povećanje stvarnih učinaka. U našem se slučaju pita, da li možemo znati za egzistenciju izvjestnog uzroka izključivo na osnovu takozvanih okultnih

pojava. Pitanje ostaje uvjetne naravi: u predpostavci, da su napried izložene pojave stvarne činjenice, što sliedi?

Isto pitanje ima svoje veliko značenje i onda, kad nas okultne činjenice sasvim samostalno vode do spoznaje o egzistenciji nekog uzroka, koji nam je već i inače osiguran kao egzistentan.

Kod takvog teorijskog pitanja i tumačenja trebat će voditi računa o onom, što već sigurno znamo. Jednako kao kod drugog opravdavanja činjenica morat ćemo primjenjivati metafizička načela, koja imaju obću i nuždnu vriednost. Na taj način onda nova spoznaja ne će biti kao izolirana jedinica, koja nema veze s ostalim našim spoznajama, nego će ona već samim tim biti uvrštena u sklop ostalih naših sigurnih spoznaja.

Već unapried možemo kazati sliedeće: ako su takozvane okultne pojave zbilja prave činjenice, koje se ne mogu tumačiti na osnovu poznate nam stvarnosti, onda odkriće njihovog uzroka znači stanovitu promjenu naše sadašnje slike o svietu. Naš problem prema tome načelno zahvata u pitanje naziranja na sviet.

Sva se problematika svodi na ovo najosnovnije pitanje: Mogu li se parafizičke i parapsihičke pojave dovoljno protumačiti, ako se služimo hipotezama i teorijama, koje se osnivaju na različnim činbenicima stvarnosti, u kojoj svi mi stojimo i živimo? Ili smo prisiljeni, da izađemo iz područja te stvarnosti; ne samo da izađemo iz njega, nego da i pozitivno priznamo egzistenciju neke druge stvarnosti, koja djeluje kao izključivi uzrok, kad dolazi do »okultnih« pojava?

U literaturi već imamo posebna imena, kojima se označuju ta dva osnovna stava. Ta imena nisu bez daljnjeg jasna. Mi se moramo s njima upoznati. Unapried je potrebno znati, da moramo više paziti na smisao, nego na etimologiju. — Kad se drži, da je medij sa svojim tjelesnim i duševnim sposobnostima izključivi uzrok različnih pojava, onda imamo animističko tumačenje ili animizam (lat. »anima« i »animus« — duša, duh). Kad se naprotiv misli, da te sposobnosti nisu dovoljne za pravo tumačenje, nego da kao pravi uzrok djeluju neke inteligentne sile, koje se razlikuju od živog čovjeka, onda se govori o spirititističkom tumačenju ili o spiritizmu (lat. »spiritus« — duh). Po ovom drugom tumačenju ne treba odmah misliti na sve one pojedinosti, koje su poveza-

zane s takozvanim spiritističkim sjednicama. Taj naročiti poviestni oblik spiritizma, koji se također jednostavno zove »spiritizam« i na koji se obično i misli, kad je rieč o spiritizmu, nije istovjetan sa smislom spiritizma u napried izloženom značenju. Kako češće u znanosti, tako i ovdje terminologija zbunjuje. No pustimo sad po strani stvari terminoložke prirode i pitajmo samo za smisao.

2. »SPIRITISTIČKO« TUMAČENJE

Što treba dokazati, da se smije govoriti o spiritizmu kao tumačenju okultnih pojava?

U načelu samo to, da nije moguće naći tumačenje unutar granica tjelesno-duhovne prirode čovjeka, nego da treba priznati egzistenciju inteligentnih sila, takozvanih duhova, koji kao pravi uzroci djeluju ili sami ili zajedno s onim ljudima, u kojih ima medialnih sposobnosti. S obzirom na tjelesno-duhovnu narav čovjeka bili bi ti duhovi »van-naravni«. Ne kažemo, da bi bili »nad-naravni«, jer je taj naziv u religijskoj terminologiji već rezerviran za ono, što načinom ili savršenošću naprosto prelazi granice čovječje prirode i što zato treba pripisati Bogu kao uzroku. Za duhove i njihove čine znali bismo u predpostavci spiritističke teorije samo to, da bi bili nešto, što se nalazi izvan granica ljudske prirode.

Kad se stvar tako shvaća, onda spiritističko tumačenje ujedno znači dokaz za egzistenciju »svieta duhova« kao nematerialne stvarnosti. Prema pojavama, kako se one konkretno prikazuju, imali bismo čak naročiti dokaz protiv materializma o bezsmrtnosti duše. Spiritizam naime naučava, da su »duhovi« većinom istovjetni s dušama pokojnih, koji su smrću samo promienili oblik života, ali nisu prestali živjeti.

Još prije nego što izpitamo sam dokaz za spiritizam, iznosimo jedan težki prigovor protiv navodne činjenice, da se duše pokojnika javljaju živima. Sv. Augustin formulirao je taj prigovor na svoj način, kad je rekao, da bi mu se sigurno pojavila duša njegove majke, kad bi uobće bilo javljanja pokojnika. Na taj prigovor odgovorio je A. F. Ludwig ovo[1]:

[1] A. F. Ludwig, Ein Lösungsversuch okkulter Probleme durch den hl. Augustinus in seiner Schrift »de cura pro mortuis gerenda«. (Psychische Studien. 45, 1918, str. 363.)

Prigovor ne stoji, jer mi ne znamo za uvjete, pod kojima je — bilo sa strane mrtvih, bilo sa strane živih — moguće javljanje pokojnika. Možemo samo reći, da nisu svi pojedini ljudi osposobljeni za duhovni »rapport«, to jest za onaj odnos, što ga ima medij s duhom, i da postoje poteškoće, koje samo u iznimnim slučajevima mogu biti podpuno ili djelomično uklonjene. Zato je nelogično reći, budući da se meni još nije javio nitko od mrtvih, to uobće nema javljanja mrtvih. O činjeničnosti takvih pojava ne sudi pojedinac, nego izkustvo čovječanstva. Već i u čisto naravnom području ima osjetljivih naravi, na koje utječu različni procesi u atmosferi, dok normalne naravi nikad ništa ne osjećaju. A ima naravi, na koje lako utječu duhovno-telepatski činbenici, dok većina ljudi ostaje podpuno nepristupna prema takvom utjecanju.

3. DOKAZ »ISTOVJETNOSTI«

Za valjani dokaz spiritizma traži se uistinu samo to, da je barem u jednom jedinom slučaju moguće sa sigurnošću dokazati, da je »duh«, koji se pojavio, duša čovjeka, koji je umro. Je li to moguće? I pod kojim uvjetima je to moguće?

Isusovac A. Gatterer izričito brani tu mogućnost[2]. Dok u navedenom članku misli, da je taj dokaz moguć barem onda, kad se radi o spontanom obilaženju sablasti, dotle u spomenutoj knjizi sasvim obćenito zaključuje ovako:

I najizrazitije mediumističke eksperimentalne pojave treba s najvećom vjerojatnošću spiritistički tumačiti, što znači, da inteligencija, koja upravlja pojavom, nije ni izključivo ni prvenstveno inteligencija medija. Iz toga sliedi rezultat, koji je i za filozofiju prirode vrlo važan: u pravim sablastima i u eksperimentalnom mediumizmu imamo vrlo vjerojatno vanprirodne (van-naravne) činjenice.

Što se tiče dokaza o postojanju »duhova« ili o životu duše poslije smrti čovjeka, Gatterer se poziva samo na takozvane spontane pojave, i to upravo na ono, što se obično dešava kod samog umiranja ili skoro poslije smrti, kad onaj, koji umire, najavi svoju smrt, ili kad onaj, koji je umro, dolazi da

[2] A. Gatterer, Beweisen okkulte Spontanerscheinungen das Fortleben der Menschenseele nach dem Tode? (Stimmen der Zeit. 113, 1926/27, str. 87—98.) Isti, Der wissenschaftliche Okkultismus, str. 132.

pokaže, da još uviek živi. Četiri stvari treba dokazati: 1. da se slučaj ne osniva na šaljivoj ili zlonamjernoj prevari; 2. da je izključena svaka obmana, to jest da se slučaj ne može tumačiti halucinacijom ili iluzijom; 3. da pojava ne potječe od medialnih snaga živih, nego od nekog, koji je sigurno umro; 4. da je »inteligencija« (»duh«) istovjetna s dušom čovjeka, koji je umro.

Poteškoća je naročito oko treće i četvrte točke. Zato kod dokazivanja treba izabrati one pojave, koje ne dopuštaju mogućnost tumačenja telepatijom. Gatterer misli, da je to slučaj, kad sablast obilazi uviek po istom mjestu (a ne samo u vezi s izvjestnom osobom!), i to dugo. Kad su pojave vezane na isto mjesto te kad se one ponavljaju kroz desetljeća ili stoljeća, dok se mienjaju osobe, koje jednako opažaju i izvješćuju o istoj stvari, onda je to znak, da se pojave ne osnivaju na podsviesti bilo koje osobe, koja bi bila prisutna ili koja bi se nalazila negdje u blizini. Moglo bi biti, da se do istog uvjerenja dolazi i kraćim putem, na pr. uslied naročito jasnih konkretnih okolnosti. — Svakako bi sve to već značilo, da tražimo tumačenje u nečem, što ne spada u ovaj naš sviet, u nečem, što bi bilo izvan našeg svieta.

Sad se nameće posljednje i najteže pitanje:

Da li su inteligentne sile ili »duhovi«, koji se smatraju uzrocima okultnih pojava, zaista duše onih, što su prije nas živjeli, koje smo mi možda još poznavali, ali su već umrli? Prema naučnoj terminologiji drugčije: pita se, da li je moguć »dokaz istovjetnosti«, a misli se na istovjetnost »duha« s dušom onoga čovjeka, za koga se »duh« obično izdaje.

Gatterer drži, da je taj dokaz moguć, ali u isto vrieme iztiče, da je suvišno tražiti u toj stvari absolutno siguran kriterij. Ne može se unapried reći, tako nastavlja Gatterer, što bi sve bilo potrebno za siguran dokaz, ali se ipak može doći do prave jasnoće na osnovi savjestnog izpitivanja svih konkretnih okolnosti i znakova. Samo od slučaja do slučaja možemo stvoriti sud, da li dokaz zaključuje ili ne zaključuje. Može biti, da je dovoljan mali broj vrlo značajnih okolnosti i obilježja: na pr. sasvim intimna saobćenja pokojnika, tjelesni znakovi fantoma, koji su uvjetovani konkretnim načinom smrti, a do tog su trenutka bili nepoznati svjedoku pojave i sl. Za dokaz istovjetnosti nije važno ustanoviti, da li

je fantom s a m pokojnik ili tek bilo kakva s l i k a o njemu, proizvedena od njega. I tako ne može biti govora o strogoj istovjetnosti fantoma s duhom pokojnika, jer duh kao takav nije pristupačan osjetilima. Zato je uviek po sriedi u č i n a k duha, a nije važno, da li je i sam duh prisutan ili se on nalazi u daljini te djeluje nekom vrstom telepatije. Glavno je, da se iz tog djelovanja može sigurno spoznati njegovo postojanje.

Na koncu navodi Gatterer jedan konkretni slučaj, za koji misli, da se može smatrati naučno nepobitnim dokazom za postojanje »duha« kao duše pokojnika. Tko je pristupačan za istinu, taj će se radovati, »da i glas pokojnika tako glasno i snažno propovieda veliku utješnu istinu o vječnom životu«.

U prosuđivanju i ocjenjivanju toga stajališta moramo biti oprezni. Pokazat ćemo odmah, da ima učenjaka, koji kategorički poriču mogućnost »dokaza istovjetnosti«. Kod toga ćemo morati paziti na to, da li su njihovim obrazlaganjima pogođeni razlozi, kojima Gatterer opravdava svoje stajalište.

M. D e s s o i r iztiče, da »duhovi« obično govore vrlo banalne stvari, tako da bi trebalo predpostaviti, da su njihove duševne sposobnosti mnogo slabije nego što su bile ovdje na zemlji. Čini se, da je duševno stanje »duhova« gotovo neka smetenost. — Kad mediji opisuju, što vide i čuju, onda je lako moguće, da opisuju onu sliku, koju o pokojniku ima netko od prisutnih, a koja se telepatijom prenosi na medij. Zato bi trebalo izključiti svaku mogućnost »okultnog« znanja: kad se vidi, da je medij mogao dobiti određeno znanje j e d i n o i i z k l j u č i v o od izvjestne osobe, koja je prije živjela na zemlji, samo onda bi se moglo reći, da je dokazana istovjetnost »duha« s dušom dotičnog pokojnika. Ali toga nema, jer se iz zapisnika spiritističkih sjednica vidi, da su obično po sriedi činbenici telepatije. — Spiritisti tvrde, da su »duhovi« duše bivših ljudi, duše bez tiela, što su ga prije imale. Ali i taj je nazor neshvatljiv, jer ne možemo opažati međustupnjeve prelaženja iz stanja »čovjeka« u stanje »duha«. Mi možemo dvie vrlo različne stvari smatrati istovjetnima, na pr. cigaru i njen pepeo, ali to je samo zato moguće, što vidimo, kako cigara prelazi u pepeo; ako je naprotiv jedna stvar sad plava i četverouglasta, a zatim iznenada crvena i trouglasta, onda to zapravo nije više ista stvar. Smrću nestaje biće; možda nastaje nešto novo; istovjetnost novog sa starim bila bi logički osigurana samo pod predpostavkom, da opažanje ili mišljenje može ustanoviti izvjestni broj međustupnjeva. Toga nema[3].

Iz svega, što smo ovdje ukratko prikazali, vidi se jasno, da Dessoir dokazuje nemogućnost »dokaza istovjetnosti« razlozima, kojima ni najmanje nisu pogođeni razlozi, na koje se poziva Gatterer. Dok se Gatterer u načelu ograničuje na onaj m i n i m u m spontanih slučajeva, za koje mu se čini, da mogu biti siguran temelj valjanog dokaza, Dessoir uočuje ono, što se v e ć i n o m z b i v a na spiritističkim sjednicama. Dessoir ima pravo samo u tom, što traži, da se izključi svaki drugi izvor, iz kojega bi medij mogao crpsti svoje znanje: ako je pokojna osoba jedini mogući izvor toga znanja, onda je istovjetnost osigurana. Ali je opet krivo, kad Dessoir u ime logike traži, da moramo moći opažati ili mišljenjem ustanoviti i tako reći prolaziti kroz međustupnjeve, kao što je to slučaj, kad vidimo, kako cigara prelazi u pepeo. S pravom se može zahtievati samo to, da imamo pravi spoznajni kriterij, koji pokazuje istovjetnost, koja je u pitanju. Ali je empiristička predrazsuda, ako se traži, da moramo točno opažati i pojedine međustupnjeve u prelaženju. Ako u toj stvari tjeramo mak na konac, imamo sliedeći slučaj: za avion, koji je iz Evrope letio u Ameriku, znamo, da je »isti« samo po tom, što na pr. pilot na osnovi svog opažanja svjedoči, da je avion u svim »međustupnjevima« prelaženja iz Evrope u Ameriku ostao isti. Zar ne bismo mogli imati sigurnost, da su lasta ili golub pismonoša ostali »isti«, kad ih nakon njihovog povratka iz Afrike prepoznamo na osnovu određene vrpce, karike ili drugog umjetnog znaka? Neka se ne kaže, da se tu radi samo o mjestnim promjenama, a ne i o promjeni samog načina egzistiranja. Primjer vriedi samo analogno, to stoji. Ali baš kad je problem u tom, da li stvar mienjajući način egzistiranja ostaje ista ili ne, treba se držati analogije: ne treba bezuvjetno tražiti, da opažamo »međustupnjeve«, nego je dosta, da imamo izvjestan broj b i l o k o j i h s i g u r n i h z n a k o v a, po kojima se može ustanoviti »istovjetnost«.

Drugčije opravdava svoje stajalište T. K. O e s t e r r e i c h, koji je također uvjeren, da je naprosto nemoguć »dokaz istovjetnosti«. Njegove su misli ukratko ove[4]:

[3] M. D e s s o i r, Vom Jenseits der Seele[6], str. 226—244.

[4] T. K. O e s t e r r e i c h, Grundbegriffe der Parapsychologie, str. 49—51.

Kad zauzmemo stav prema spiritističkoj hipotezi, pozivamo se konačno na neki optimizam, što ga imamo prema stvarnosti. Zabacujemo spiritističku hipotezu iz razloga naziranja na sviet; zabacujemo tu hipotezu, jer nam se ona čini odvratnom. Kad bi spiritizam bio u pravu, onda bi duše pokojnih često bile obične nagrde živih. Sviet spiritizma bio bi nagrđeno gadan, i zato ga zabacujemo. — To se zabacivanje bitno olakšava time, što dokazi u prilog spiritizmu nikad nisu apodiktični. Što dulje razmišljam, to mi se sve više čini, da tu ni ne može biti apodiktičnih dokaza. Predpostavimo, da izvjestni pokojnik saobćuje svoju autobiografiju. U tom slučaju moram prije svega ustanoviti, da li je ta autobiografija izpravna. Ako je moguće, pitat ću znance i rođake pokojnika, da li su izpravni podatci »duha«. Ako im oni mogu dati obavještenja, onda je time dokazano, da oni znaju za one činjenice, koje ovdje dolaze u obzir. U tom slučaju onda ne možemo izključiti mogućnost, da je medij, preko kojega govori tobožnji pokojnik, došao do tih činjenica telepatijom, to jest, da je sjećanje tih živih ljudi pravi izvor znanja o pokojniku. U slučaju, da nitko živ ne može dati obavještenja o autobiografiji »duha«, ne preostaje drugo, nego da iztražimo na osnovi štampanih ili pismenih izvještaja, da li autobiografija odgovara istini ili je ona samo izmišljena. Ako ona odgovara istini, onda je i tu opet dana mogućnost, da je medij paranormalnim putem stekao znanje o onim dokumentima: vidovitošću ili telepatijom iz podsviesti takvih osoba, koje su bilo kad vidjele te dokumente, makar to bilo sasvim površno i bez ikakve pažnje. Redovito ne će biti moguće, da se izključi ova slučajnost. Kako će se naime dokazati, da netko nije nikad vidio izvjestni dokumenat ili tiskani spis, koji možda postoji u više primjeraka? Nadalje, tko bi htio tvrditi obzirom na prvi slučaj, da nema dokumenata, iz kojih se ne bi moglo znati za dotične činjenice? Pa i kad nitko ne bi vidio te dokumente, još bi se uviek moglo misliti na hipotezu, da je medij nadosjetilnim zamjećivanjem stekao znanje o onim dokumentima. Predpostavimo li još k tomu, da medij stoji u telepatskoj vezi s »duhom svieta«, koji se prema hipotezi tumačenja okultnih pojava postulira kao »sveznajući«, onda se tom duhu može pripisati sve paranormalno znanje, što je sadržano u objavama, koje navodno potječu od nekog duha. Čak i kad bi bilo duhova, koji se javljaju preko medija, ne vidimo nikakve

mogućnosti, da nas oni uvjere o svojoj istovjetnosti. Da medij oponaša njihov glas i njihovo držanje, može biti rezultat dubokog uživljavanja. Kako vidimo, i Oesterreich se previše poziva na ono, što obično stoji u spiritističkim zapisnicima.

Ozbiljnije naravi je prigovor u vezi s činbenicima telepatije. Ma da se spominje »sveznajući duh svieta« samo kao hipoteza i postulat, kao predpostavka, koja s izpravnog teističkog stajališta mora biti izključena, ipak je problematika oko telepatije od tako dalekosežnog značenja, da moramo biti vanredno oprezni. Držimo, da Gatterer nije posvetio dovoljno pažnje ovoj točki. I mislimo, da je uputnije odreći se »novog« dokaza za bezsmrtnost duše, nego graditi na temelju, koji još nije svestrano izpitan. Može biti, da je za subjektivno uvjerenje u dobrom smislu rieči dovoljno ono, što Gatterer traži. Ali o b j e k t i v n o, čisto logički, i znamo i osjećamo, da je tu na mjestu najveći mogući oprez i da treba računati s eventualnim iznenađenjima. Mi idemo čak tako daleko, da kažemo, da i ne možemo pozitivno formulirati ono posljednje, što bi još trebalo tražiti. Ne možemo to zato, jer se nalazimo na području one stvarnosti, za koju nam još manjkaju pojmovi i koja je za nas velikim dielom »neizreciva«.

Mi smo dakle još skeptični prema spiritističkom tumačenju parapsihičkih pojava, i to naročito zato, što ne vidimo a p o d i k t i č n o s t »dokaza istovjetnosti«. Nama se čini, da se fantom ne može posve sigurno identificirati kao duša određenog pokojnika. Ne može se zato, jer je telepatija — tako nam se barem čini — kao činjenica osigurana, dok nam je još uviek nepoznat njen pravi obseg. Svakako stojimo pred zemljom »neograničenih mogućnosti«, ne kao da vjerujemo, da će jednog dana sve biti moguće, nego što smo pripravni na mnogo toga, što nam danas može izgledati kao san i bajka. U toj pripravnosti spajamo teorijske misli s opomenom činjenica.

X. Teorije i hipoteze

Pozitivnog tumačenja okultnih pojava do danas nema. Čim budemo našli takvo tumačenje, prestat će okultne pojave biti »okultne«. One su naime upravo u tom smislu okultne ili tajanstvene, što ne znamo za zakone, po kojima nastaju i prema kojima ih možemo shvatiti.

Teorije i hipoteze, prema kojima se traži tumačenje tajanstvenih pojava, polaze od sigurnih spoznaja, što ih imamo ili mislimo imati bilo na području prirodnih znanosti, bilo na području metafizičkog mišljenja. U tom bi se smislu smjelo čak govoriti o nekom apriorizmu, kojim se pristupi tumačenju i prema kojem se čovjek onda i nastoji opredieliti u svom tumačenju. U tom je u isto vrieme i jaka i slaba strana tumačenja tajanstvenih pojava. Jaka strana: jer kod znanstvenog spoznavanja moramo voditi računa o uzajamnim odnosima i suvislostima pojedinih spoznaja. Slaba strana: jer krivo uvjerenje u pitanjima naziranja na sviet može unapried izključiti mogućnost izpravnog traženja i tumačenja.

O teoriji smjeli bismo ovdje tek onda govoriti, kad bismo pomoću jedne ili više hipoteza sa sigurnošću utvrdili ono načelo, po kojem se mogu jedinstveno tumačiti okultne pojave. Tog tumačenja stvarno još nema, pa prema tome izraz teorija nije sasvim na mjestu. Ipak želimo iztaknuti, da ima učenjaka, koji se u tolikoj mjeri zalažu za određena načela, da bi trebalo misliti, da su njihove hipoteze već prešle u teoriju. Što se danas može reći na području okultizma, to stvarno ima samo vriednost hipoteze. Radi se o predpostavkama, koje sa više ili manje vjerojatnosti preporučaju neko načelo i tumačenje po njemu.

1. HIPOTEZA O ZRAKAMA I VALOVIMA

Na području telepatije postignuti su zanimljivi i vriedni rezultati. Pravili su se pokusi na velike udaljenosti. Ti su pokusi prema načelnim uvjetima vrlo jednostavni.

Uzmimo slučaj, da imamo dva dobra medija; njihova se mediumistička sposobnost mora predhodno izpitati i utvrditi. Zatim se sastave dvie komisije, koje moraju voditi računa o tom, da se pokusi obave pod uvjetima i prema zahtjevima stroge znanstvene kontrole. Komisije će se dogovoriti, da će se pokus vršiti u određeni sat, na pr. u trajanju od 10 ili 15 minuta. O samom sadržaju onoga, što se ima prenositi ne samo da nema dogovora, nego to jedna komisija mora tajiti pred drugom. U ugovoreno vrieme zadaje se mediju A kao odašiljaču u Zagrebu, da u prisutnosti i pod nadzorom komisije intenzivno misli na određeni događaj ili na izvjestnu predočbu, na neko duševno razpoloženje ili slično. Napravi se zapisnik o tom, što je medij stvarno »slao«, pa se taj zapisnik zapečati i pošalje odmah drugoj komisiji, koja se s medijem B kao primaocem nalazi na pr. u Zürichu. Ova druga komisija također zapisnički fiksira, što je medij B za ugovorenih 10 ili 15 minuta mislio ili gledao, pa se i taj zapisnik odmah komisijski zapečati i pošalje prvoj komisiji u Zagreb. Na taj način izključena je prevara. — Važno je zapamtiti, da je kod pokusa ove vrste utvrđeno, da udaljenost ne igra nikakvu ulogu.

Moglo bi se činiti, da pozivom na primjer krugovala smijemo uzporediti medij A s emisionom postajom, dok bi medij B imao ulogu prijemnika. Po tomu bi bilo, kao da je cieli sviet (a prema tome i ciela naša okolina) pun zraka i valova, kojima se šalju odnosno prenose različne misli i predočbe, samo da još nemamo zgodno uređenih prijemnika za te sviestne ili nesviestne emisije.

Ta hipoteza ima nešto za sebe. Ipak ima i prigovora, a čini se, da su ti prigovori presudni, tako da ova hipoteza stvarno ne tumači ono, što bi trebala tumačiti. — Kod krugovala znamo, da zrake i valovi imaju svoju određenu zakonitost, prema kojoj je pitanje udaljenosti bitno. Zato je potrebna različna jačina emisione postaje. Kod paranormalnih prenosa, naprotiv, udaljenost ne igra nikakvu ulogu. Zagreb—Zürich, Maksimir—Tuškanac, dvie susjedne sobe: u principu je sve to isto. —

Zrake i valovi su fizikalne prirode. Prema tome bi u čovjeku morao biti odgovarajući »aparat« (osjetilo); u najmanju ruku morali bi biti neki tragovi takvog »aparata«, recimo neke promjene na mozgu. Međutim, toga nema.

Kod svih naših emisija — na krugovalu ili kad brzojavimo, govorimo ili pišemo — imamo uviek neki fizikalni znak, koji je iz konvencije nosilac abstraktne misli. Mi našu misao kao čisto duševnu stvarnost spajamo s nekim »ugovorenim« ili konvencionalnim znakom. Drugi primaju taj znak i na taj način u njima nastaje ista misao. Kod telepatije nema takvog znaka. Primalac je u svojim mislima i predočbama doduše vezan na rieči i znakove. Ali već u običnom bežžičnom prenošenju duševnih sadržaja uviek je tako, da se zapravo prenosi konvencionalni znak. Taj znak treba onda pretvoriti u »smisao«, kako se to najljepše vidi kod šifriranog pisma. Odnos između znaka i smisla je stvar slobodne konvencije. Nema nikakve nuždnosti, da na pr. z n a k »kuća« znači s m i s a o »kuća«; drugi jezici imaju druge znakove za isti smisao. Kod telepatije uobće nema tih konvencionalnih znakova, što je najočitije, kad na pr. medij, koji govori samo francuzki, prenosi neko duševno razpoloženje ili stanje, dok primalac, koji uobće ne zna francuzki, sasvim izpravno primi taj isti sadržaj.

Zagonetno je po ovoj hipotezi još i sliedeće. Ako se prenošenje vrši zrakama ili valovima, zašto onda ne primaju svi ili barem mnogi ljudi poslani sadržaj? Zašto ga prima uviek samo onaj, koga se stvar tiče? Kad se već stavimo na stajalište prenošenja zrakama ili valovima, onda moramo također tražiti ili čak priznati onu vrstu zakonitosti, bez koje se to prenošenje ne da zamisliti. Hipoteza o zrakama ili valovima osniva se na takozvanom p s i h o f i z i č k o m ili p s i h o m e h a n i č k o m p a r a l e l i z m u, to jest na nazoru, da pojedinim psihičkim ili duševnim činima odgovaraju uviek isti fizički ili tjelesni čini, pa da se prema različnim podražajima fizikalne prirode postizavaju isti psihički čini. Prema tom shvaćanju imao bi na pr. svaki duševni doživljaj svoju točnu »sliku« u izvjestnom stanju ili u izvjestnoj promjeni mozga. Prenošenje duševnih doživljaja sastojalo bi se onda u tom, što se zapravo prenosi »stanje mozga«, a prirodna posljedica toga bila bi u tom, što bi primalac došao u ono duševno razpoloženje, koje bi odgovaralo dotičnom stanju mozga. No svakako bi tu morala biti mjerodavna prava zakonitost, u načelu zakonitost u onom smislu, u kojem nam je ona poznata iz svieta krugovala.

Hipotezu o zrakama ili valovima ne možemo braniti već i zato, što je psihofizički paralelizam kriv. Stanovita veza između duševnih i tjelesnih čina naravski postoji; možemo čak govoriti o divnom skladu među njima. Sve se to dovoljno tumači time, što je u čovjeku duša s tielom spojena u substancialno jedinstvo. Čovjek kao duhovno-tjelesno biće djeluje kao jedna jedinstvena substancija. Ali je pretjerano i krivo, ako se jednostavno tvrdi, da je pojedini duševni čin b i t n o i j e d n o z n a č n o vezan na određene tjelesne znakove ili na određena tjelesna stanja.

Mogao bi tko reći, da u našem slučaju nije potrebna stroga zakonitost valovnog prenošenja, jer da se ne radi o fizikalnim zrakama, već o nekoj vrsti »psihičke energije«. Međutim, i ovaj bi odgovor bio iluzoran. Kakva god bila energija, koja se prenosi zrakama ili valovima, nikako se ne da misliti, da bi prenošenje moglo usliediti mimo svake zakonitosti.

Uzmimo osim toga slučaj, da se ne prenosi sam doživljaj odašiljača, nego nešto drugo, što ipak po svom smislu stoji u izvjestnom odnosu prema doživljaju odašiljača. Na pr. ranjenik na bojištu ili ribar na moru u smrtnoj pogibelji misli na svoju ženu, koja je kod kuće, daleko od njega. Predpostavimo, da se i jedan i drugi nalazi u položaju, u kojem ga nitko drugi ne vidi, tako da je izključena mogućnost »nuz-emisije« sa strane drugog odašiljača. Žena kod kuće vidi svog muža, na pr. u halucinaciji ili u snu. Ona ga vidi ranjenog ili mrtvog; možda gleda, kako sama prisustvuje njegovom sprovodu. Svakako predpostavimo, da žena vidi svog muža u drugom položaju, nego u kojem se on stvarno nalazi, ali ipak tako, da se položaj, što ga ona gleda, p o s m i s l u nekako odnosi na položaj, u kojem se stvarno nalazi njen muž. Biti ranjen ili biti položen na odar po smislu znači pogibelj i nesreću — muž je u pogibelji, desila mu se nesreća. U ovom slučaju psihofizički paralelizam podpuno zataji, jer se ne prenosi stvarno stanje odašiljača, nego samo smisao njegovog doživljaja; sam znak je drugi.

Koliko god bio »simpatičan« i »sugestivan« primjer krugovala, on u našem slučaju ne tumači ono, što treba tumačiti.

Hipotezu o zrakama ili valovima brane odnosno zagovaraju među ostalima Baerwald, Cazzamali i Bissky, a zabacuju je Petzoldt, Tischner, Belton, Driesch i drugi.

2. HIPOTEZA O DUŠEVNOJ ENERGIJI

Na različit način mogu se konstruirati hipoteze o paranormalnom djelovanju nepoznate duševne energije. Reći će se ovako:

Što se tu zbiva, zbiva se u prostoru, ali sâmo djelovanje kao da nije vezano na prostor. Pa kao što je eter velika, ali koristna nepoznanica na području fizikalne stvarnosti, tako bi se dao zamisliti neki analogon na području psihičke stvarnosti: »duševno polje«. Njime bi sve žive duše bile u međusobnoj vezi, barem u tom smislu, što bi se tako mogla u z p o s t a v i t i njihova međusobna veza.

Za ovu je hipotezu potrebno, da se pokaže i tumači, na osnovi čega može doći do paranormalne veze između jedne i druge duše, između odašiljača i primaoca. U običnom životu je to vrlo jednostavno. Vidimo svog prijatelja, pa ga nagovorimo. Ili znamo, gdje se on nalazi, pa mu pišemo ili ga nazovemo brzoglasom. Ovdje je stvar znatno teža. Obično se kaže, da su simpatija, sklonost, prijateljstvo i slični čuvstveni činbenici mjerodavni. Time zapravo nije ništa rečeno, jer je simpatija prema drugoj osobi često veća, ali se zato u konkretnom slučaju određeni duševni sadržaj ipak prenosi na manje simpatičnu osobu . . .

Da ne duljimo, uzmimo ovu hipotezu u njenim krajnjim oblicima.

Moglo bi se navedeno »duševno polje« uzeti kao n a d o s o b n i s u b j e k t, i to opet na dva načina: ili tako, kao da je u njemu naslagano pamćenje o svemu, što se ikad dogodilo (James), ili tako, kao da je u njemu sadržano sve, što se dogodilo i što se uobće može dogoditi, dakle kao da je u njemu sadržana sudbina svih bića (Osty). U prvom bi se slučaju lako tumačilo znanje o prošlim događajima, ali ne bismo imali odgovora na pitanje o znanju budućih događaja. U drugom bi slučaju po riečima Eduarda von Hartmanna postojao »brzoglasni spoj u absolutnome« i znalo bi se također za buduće događaje.

Moglo bi se i u strogo spiritističkom smislu misliti, da duše pokojnih nastave život preko groba, da su doduše bez tiela, ali da se mogu služiti tjelesima takozvanih medija, do čega obično dolazi u transu. Duše pokojnih ili »duhovi« priobćuju svoje znanje. Njihova proročanstva ili su samo obične pogrješive kalkulacije ili ih treba dovesti u vezu s napried navedenim nadosobnim subjektom, u kojem je sve kao u »transcendentalnoj osnovi« predviđeno i određeno.

Kao što smo već napried spomenuli, vidimo, da se na svakom koraku sastajemo s mislima, koje su nam poznate iz prirodnih znanosti i iz filozofije. Dok zastupnici iznesenih teorija i hipoteza s jedne strane uviek s velikom skepsom govore o bezsmrtnosti ljudske duše i o egzistenciji osobnoga Boga kao stvoritelja i svrhe svieta, s druge su strane prisiljeni na ustupke, koji u načelu znače »v j e r u«, a ne znanje. Po svemu se čini, da nam uobće nije moguće apodiktički odlučiti nešto u pitanjima bezsmrtnosti duše i egzistencije Boga, ako se pozivamo na paranormalne pojave. I nehotice moramo misliti na planinara, koji se baš hoće popeti na najviši vrh gore s one strane, s koje je uzpon ili naprosto nemoguć ili barem vanredno težak.

Čudno je, da o samom n a č i n u paranormalnog sticanja znanja ne možemo ništa reći, dok ne predpostavimo pod bilo kojim imenima i u kojem god obliku egzistenciju osobnog i vječnog Boga, a osim toga duhovnost i bezsmrtnost ljudske duše. Sama hipoteza kao takva ne vodi nas daleko. Ona govori samo o tom, da n i j e i z k l j u č e n o paranormalno sticanje znanja, a p o z i t i v n o ne kaže ništa o samom načinu, na koji bi se stvar mogla shvatiti.

3. ODGOVORI »DUHOVA«

Prisustvujmo sad u duhu jednoj seansi!

Stavljaju se pitanja o stvarima, koje nas zanimaju, na pr. hoće li biti bombardiran Zagreb ili hoće li se skoro svršiti rat. Predpostavimo, da su na toj seansi ljudi, koji o tim pitanjima ne misle jednako, pa da prema tome i očekuju različne događaje. Medijima je unapried jasno, da mora doći »duh«, pa ga zato i zovu. Kod svega, što sad sliedi, treba razlikovati dvoje: sâmo sticanje znanja (primanje odgovora kao određenog

smisla ili značenja), zatim sredstva, kojima se stiče odnosno priobćuje to znanje (micanje čaše, lupanje stola, automatsko pisanje medija, govor medija, kojim se savršeno oponaša glas pokojnika, i t. d.). Prvo je stvar parapsihičke prirode, drugo su parafizičke pojave. Da ove imaju neku vezu sa znanjem, što se priobćuje, čini se, da je sigurno. U čemu se sastoji ta veza i kako nastaju parafizičke pojave kao »nosioci« parapsihičkih pojava? To je danas još uviek okultno ili tajanstveno. Odakle dolaze odgovori kao takvi? Ni to još nije sasvim razčišćeno. Ali prema onome, što već sigurno znamo s područja eksperimentalne telepatije, ne vidimo, zašto se ne bismo smjeli pozivati na telepatiju. Mnogi su odgovori neodređeni, nerazumljivi, kao da se još koleba onaj, koji odgovara. U stvari valjda imamo više »emisija«, od kojih jedne smetaju druge. Zato je onda i odgovor čas ovakav, čas onakav. »Točnost« takozvanih proricanja obično je samo iluzija. »Slabo pamćenje« i »dobra volja« nadomjeste sve, što je kod samog odgovora u svoje vrieme bilo neodređeno ili krivo prorečeno. Prelazi se preko svega, jer se tobože radi o sporednim sitnicama. A ono, što se »proriče«, obično je samo mišljenje jednoga od nas prisutnih ili bilo kojeg drugog »odašiljača«.

Ako je po prvi put prisutna koja pobožna osoba, »duh« zna na to upozoriti različnim zagonetnim izjavama i opomenama. Obično je i ta osoba u velikoj nervozi, tako da intenzivno misli, da li je uobće pravo, što prisustvuje seansi. Valjda i drugi od prisutnih misle na to, što će sad biti. Ima osoba, koje u svojoj pobožnosti mole i čine različna dobra djela za skori svršetak rata. Ako se takve osobe upuštaju u »spiritiziranje«, zar je čudno, ako se njima čak javi »Isus«? Sve to mogu biti obični telepatski momenti. Evo nešto iz zapisnika takve seanse:

Najednom iznenada usred odgovora: »Budite sada samo radostni, jer je stigao Isus!... Učite se od mene blagosti i strpljenju. Budite svakome brat bratu, a istina neka sjaji iz vas! Dižite glas pravde i obarajte laž i nepravdu. Smilujte se svima, koji pate i umiru u tami života!...« — Drugom zgodom između ostaloga: »Tišina nas obavija, jer dolazi Isus... Drage su mi vaše molitve za mir i za moju djecu sirotane, i budite sigurni, da će vas moj sveti blagoslov pratiti i moj nebeski Otac nagraditi i uslišati... Rat će skoro završiti...« — Opet drugom zgodom: »Rat će skoro završiti, a tada imaj na umu, da si sebe uviek odredila služenju... A sada... Gospod Isus je na pragu... Rado čujem vaše molbe i idem da vam pomognem. Sada ide svršetak zlim danima, a moje svietlo srdce sagorit će tamu njegovu... Ljubav će preporoditi sviet... Nastoj da ne mimoilaziš ovih rieči. Usta tvoja izgovarat će često puta moje rieči nauke. Budi sigurna, da se dostojno držiš mojih uputa, biti će na korist mnogima!... Sigurni budite, da ste nam mili...«

Sugestija i telepatija — i valjda ništa više!

Sve ovo samo iznova pokazuje, da moramo neprestano imati pred očima razliku između feomenologije, empirije i metafizike tajanstvenih pojava.

F e n o m e n o l o g i j a tajanstvenih pojava uočuje samo takozvanu pojavnu stranu onoga, što nam je tu zadano kao zagonetka. Tu pitamo samo za smisao ili pojmovni sadržaj pojedinih pojava, ali ne ulazimo u pitanje, da li se radi o pravim činjenicama ili samo o obmani.

E m p i r i j a tajanstvenih pojava u načelu želi samo izkustveno konstatirati, da li ono, što smo pojavno ili fenomenološki opisali i pojmovno fiksirali, uistinu znači pravu činjenicu, a ne samo privid̄aj, obmanu ili prevaru.

M e t a f i z i k a tajanstvenih pojava znači uzročno tumačenje tih pojava, to jest njihovo opravdanje po zadnjim uzrocima. Moglo bi se također reći, da se radi o t e o r i j s k o m tumačenju.

XI. Okultizam i religija

1. NEOPRAVDAN APRIORIZAM

Kad je govor o okultizmu u vezi s religijom, obično dolazi do izražaja ovaj dvostruki osnovni stav: jedni zabacuju sve okultne pojave kao prevaru ili obmanu, da bi na taj način »spasili« religiju; drugi naprotiv nekritički vjeruju u okultni sviet, te se u svemu pozivaju na njegovu »nedokučivost«, da bi na taj način »utukli« religiju, koja traži dosljednost i odgovornost na svakom koraku.

Kako se vidi, kod jednih i drugih mjerodavan je činbenik apriorne naravi.

Prvima je pod svaku cienu stalo do toga, da religija ostane mjerilo života. Oni se boje, da bi okultizam sa svojim »praktikama« mogao odalečiti ljude od Boga, ako ne drugčije, onda barem u tom smislu, što bi mjesto čvrstog ufanja u Providnost Božju ljudima zavladala psihoza i čežnja za izpitivanjem sudbine živih i mrtvih, kako je to najviše slučaj u spiritističkim krugovima. Ne može se poreći, da psihologijski postoji stanovita veza između okultizma i opadanja vjere u Providnost. Kad bi ta veza ujedno bila logički nuždna u smislu kontradiktorne opreke, mogli bismo zaključiti, da nema i ne može biti okultnih pojava zato, jer je egzistencija Božja kao i Providnost metafizički sigurno dokazana. Ova absolutno zajamčena istina dala bi braniteljima Boga i religije pravo, da unapried izključe mogućnost onoga, što se proturiečno suprotstavlja vjeri u Boga i u njegovu Providnost. Međutim, ako je navedena veza samo psihologijske naravi, onda se same stvari, koje se prikazuju oprečnima, kao takve ne izključuju. »Njihova« oprečnost onda zapravo nije njihova, nego naša; ona se temelji na psihi čovječjoj. Time je već

rečeno, da treba u samom čovjeku pronaći one motive, koji uvjetuju sliedeću uzajamnost: što je veća vjera u okultne pojave, to je manja vjera u Providnost Božju — i obratno. To je zadaća za sebe. Ali što je u ovom našem sadašnjem slučaju važno, može se svesti na ovo: pitanje, da li ima izvjestnih okultnih pojava (ili negativno: pitanje, da li su sve takozvane okultne pojave samo varke), metodički se ne može riešiti apriorno, već samo aposteriorno, to jest naučno izpravnim izpitivanjem činjenica — opažanjem i pokusom.

Drugi, koje smo spomenuli, također postupaju apriorno. Njihov je apriorizam u tom, što zabacuju konkretne oblike religije. Zato onda objeručke prihvaćaju sve, što bi moglo služiti kao naknada za religiju, a što ipak ne bi tražilo ono odricanje i onu odgovornost, bez kojih se ne može ni zamisliti vjera u pravednost Boga, koji poslije smrti nagrađuje dobre, a kažnjava zle. Oni griešе prije svega u tom, što izključivost između okultizma i religije krivo uzimaju u smislu logičke, a ne samo psiholožke veze. A još više griešе u tom, što nekritički izdaju za činjenicu ono, što nikako ne može izdržati naučnu kritiku.

Nisu u pravu ni jedni ni drugi, nego je ovdje i moguće i potrebno treće stajalište. Smisao toga trećega stajališta može se samo onda izpravno shvatiti, ako odmah od početka razlikujemo sliedeća dva pitanja:

1. Ima li bilo kakvih takozvanih okultnih pojava, koje su naučno utvrđene kao prave činjenice?
2. Ako ima takvih pojava, jesu li one takve naravi, da bi se na njima mogao temeljiti smisao našeg života?

Što se tiče prvog pitanja, vidjeli smo već napried, da se moramo služiti metodikom empiričkih nauka. Ta se metodika mora preudešavati, kako to zahtieva svojstvenost predmeta, što ga iztražujemo. U našim metodičkim zahtjevima moramo biti strogi, to se razumije. Ali ipak ne smijemo zapasti u neku hiperkritičnost, u kritičnost, koja traži nemoguće stvari. Mjerodavna mora ostati analogija: ako je u pogledu uvjeta prema svojstvenostima predmeta toliko traženo, da bi se druga empirička nauka zadovoljila, onda se i ovdje može govoriti o naučno utvrđenoj činjenici, iako eventualno još ne poznamo zakone, na kojima se osniva ta činjenica. Sve je dak-

le u tome, da se u duhu empiričke metodike osiguramo protiv svega, od čega bi mogla doći neka pogrješka. Možda će se reći: medij može varati. To stoji. Ali onda je načelno nemoguć i svaki pokus na području psihologije mišljenja. Nemoguć je onda barem takozvani izvanjski pokus, jer se eksperimentator i tu konačno mora služiti izjavom onoga, s kojim pravi pokus. Ali zato ipak ne smijemo misliti, da je sve u životu samo varanje. Znamo, da se u životu mnogo laže. No zato se međusobni odnos ljudi i život zajednice ipak osniva na iskrenosti i na povjerenju. A ima slučajeva, u kojima nitko razborit više ne sumnja, već vjeruje, jer »zna« i jer je »uvjeren«, da ga se zacielo ne vara. To ne vriedi samo za obični život, nego i za naučni rad, najviše možda za naučno p o v i e s t n o istraživanje. Ima kriterija, prema kojima se svjedočanstva prošlosti ne dovode više u sumnju. — Ukratko: iako je na području okultizma ili parapsihologije pogibelj varanja veća nego na drugim područjima nauke, ipak ne smijemo mjeriti dvostrukom mjerom (to bi već bila nekritička predrasuda!), nego se moramo služiti i s t o m mjerom, dakako, uz onaj oprez, što ga konkretne okolnosti i preporučuju i nalažu.

S obzirom na ovo prvo pitanje, da li ima takozvanih okultnih činjenica, treba voditi računa o tom, da li u o b ć e ima takvih pojava, kao i o tom, koliko ima r a z l i č i t i h okultnih pojava. Moglo bi biti, da su neke pojave samo prividno različite, a u stvari iste. Treba dakle pokušati, da ih se svede na što manje iskonskih činjenica. Mi smo o svemu tome već dosta govorili. Trebalo je samo ukratko podsjetiti na glavne točke, koje su mjerodavne u pogledu kritičkog prosuđivanja.

Što se sad tiče d r u g o g p i t a n j a, naime pitanja, da li se na okultnim činjenicama može temeljiti smisao našeg života, odgovor nije težak. Prije svega je naše metafizičko znanje o Božjoj objavi posve solidno fundirano. Na tom znanju ne može ništa mienjati činjenica, da li na pr. ima ili nema telepatije. Ako ima telepatije, onda je to samo znak, da je stvarnost bogatija, nego što smo dosad mislili.

Malo je zamršenije pitanje javljanja »duhova«. Međutim, ako pustimo, da činjenice govore svojim vlastitim jezikom i ako njihov »izvještaj« stavimo u vezu s našim ostalim sigurnim znanjem, s objavom i crkvenom naukom, onda stvar već nije tako zapletena. Kad bi se moglo dokazati, da su citirani

»duhovi« individualno istovjetni s dušama pokojnika, imali bismo empirički dokaz za bezsmrtnost duše; to bi bilo religiji u prilog. No dosad tog dokaza nema, barem ne u apodiktičkom smislu. Pa i kad bi ga bilo, načelno se ne vidi, zašto Bog ne bi mogao dopustiti, da se koja duša iz čistilišta (o ovima je naime obično govor) javi. Za naš način spoznavanja morali bi naravski ostati mjerodavni oni isti kriteriji, po kojima na pr. prosuđujemo čudo kao nadnaravno djelo Božje. Sa stajališta objave ili crkvene nauke ne bi moglo biti tako, da duše mrtvih po miloj volji idu u noćne posjete svojim znancima, koji još borave na zemlji. To bi naime značilo pravo uznemirivanje čovjeka u najvažnijim pitanjima njegova života. Posljedice, koje bi iz toga nužno nastale, protivile bi se onoj slobodi, koju predpostavlja objava kod čovjeka, dok je na zemlji. Sve drugo, što još dolazi u obzir kod javljanja »duhova«, nije ni najmanje kadro voditi čovjeka do nekog duševnog smirenja, a kamo li do one snage, koja mu je potrebna za to, da u svom životu vidi pravi smisao i pozitivnu svrhu i da nepokolebivo teži za oživotvorenjem svoga životnog smisla. Naprotiv, »spiritiziranje«, u kojem god obliku ga shvatili, u načelu uviek vodi do obćeg nemira, do neke životne psihoze, u kojoj se samo iznova traže novi odgovori. Zato je već iz čisto psihologijskih razloga razumljivo, da Crkva zabranjuje svojim vjernicima svako prisustvovanje spiritističkim sjednicama, čak i u slučaju, da vjernik samo gleda ili promatra ono, što se zbiva, dok izričito ili barem šutke prosvjeduje protiv svakog obćenja sa zlim duhovima (vidi o tom odluku sv. Oficija od 27. travnja 1917. godine u Acta Apostolicae Sedis 9, 1917, str. 268; moralisti obično drže, da se spiritističke pojave većinom mogu pripisati prevari i bolesti medija, a dielom i uplivu đavla). Ovom zabranom nije pogođen učenjak, koji prisustvuje seansi u svrhu točnog upoznavanja i iztraživanja prave naravi spiritističkih pojava. Pod njegovom upravom »seansa« može primiti značaj laboratorijskog pokusa.

Uzme li se u obzir, da se Crkva u svojim zabranama prvenstveno ravna po o b j a v l j e n i m istinama, onda valja iztaknuti, da su spiritističke sjednice po njenom sudu u najmanju ruku vrlo sumnjive naravi. Nigdje z l i duhovi ne mogu s većim uspjehom zavaravati čovjeka nego u onoj čudnoj tajanstvenoj atmosferi, koja se i traži i stvara na spiritističkim

seansama. Okolnosti, u kojima se održavaju seanse, način, na koji se pita, svrha, za kojom se ide — sve je to u većini slučajeva tako smiešno i nedostojno, da Bog ili njegovi dobri duhovi sigurno nisu i ne mogu biti uzrok onih učinaka, koji nastaju na »poziv« ili na »molbu«. Ako je u tim slučajevima izključeno naravno tumačenje, znak je, da djeluju zli duhovi. — Možda će tko reći, da se u načelu može voditi računa o svim negativnim činbenicima, pa da bi se čak mogla izričito staviti sliedeća pogodba: neka se javi duh N, ako to Bog dopusti. Što onda? Crkva još i onda načelno ostaje kod svoje zabrane, i to iz razloga, što nas sama objava upućuje, da ne »pitamo mrtve za žive«, nego da se držimo onih istina i zakona, koji su sadržani u objavi. O tom ćemo poslije više reći.

2. MODERNI OBLIK SPIRITIZMA

Izpitamo li poviest modernog spiritizma[1], onda vidimo, da se spiritistička nauka osniva na vrlo labavom temelju. Ne ulazeći ovdje u pitanja metafizičke naravi, podsjećamo samo na nekoliko najosnovnijih podataka, koji pokazuju, da se moderni spiritizam, a s njim dielom i teozofija i antropozofija pozivaju na pojave, koje su u naučnom pogledu još i danas vrlo sumnjive naravi.

U mjestu Hydesville, nedaleko od New Yorka, u kući obitelji Fox čulo se 31. ožujka 1848. kasno naveče tajanstveno kucanje. Majka i dvie njene kćeri bile su budne. Na pitanje, tko kuca, prestao je štropot. Na pitanje, da li kuca živa osoba, nije došao nikakav odgovor. A na pitanje, da li kuca mrtvac, čuo se žestok udarac, što je navodno imalo da znači jestan odgovor. Na to se razvio cieli »razgovor« između majke Fox i nepoznatog »duha«, koji se navodno i pojavio. Ako smijemo

[1] Osim literature, koja je napried navedena u občem popisu, vidi još i sliedeće članke: W. Kaesen, Spiritismus. (Theologisch-praktische Quartalschrift. 76, 1923, str. 23—37, 232—244 i 405—427.) N. Brühl, Gibt es okkulte Kräfte? (Isti časopis. 77, 1924, str. 35—50.) N. Brühl, Wie begegnet man dem auch auf dem Lande sich ausbreitenden Spiritismus? (Isti časopis. 78, 1925, str. 76—84.) A. Seitz, Dämonistische Erfahrungen im Spiritismus. (Isti časopis. 80, 1927, str. 292—306.) J. Illig, Berichte über Spontanphänomene. Die »Weisse Frau« auf Schloss Bernstein im Burgenland. (Zeitschrift für Parapsychologie. Jg. 1929, str. 49—75.)

vjerovati pripoviedanju obitelji Fox, bio je taj »duh« zapravo duša nekog Karla Rayn, koji je bio ubijen u istoj kući. »Duh« je navodno naviestio, da je u kući obitelji Fox bio počinjen zločin ubojstva, a da je ubijena osoba pokopana u podrumu kuće. Navodno su na označenom mjestu i našli kostur čovjeka. U obitelji Fox došlo je do čestih i dugih razgovora s »duhovima«, koji su navodno jednog dana izričito dali nalog, da se širi »ova stvar«.

Evo, to je bio povod, da se počeo brzo širiti moderni oblik spiritizma. Ljudi, koji su vjerovali u »duhove«, počeli su se sastajati (spiritističke seanse), a pokušali su zvati »duhove« i tražiti od njih odgovore na različita pitanja. To se činilo na različit način. Najpopularniji način obćenja s »duhovima« je onaj, koji je poznat pod imenom micanja stola. On se sastoji u tom, da svi ili barem određeni broj prisutnih (mediji!) stave ruke na stol; dosta je, da ga ležerno dotiču prstima, a dovoljan je i jedan jedini medij. Poslije izvjestnog vremena počinje se stol micati i nagibati, što je znak, da je »duh« došao. Pita se, kakav je »duh«, kako se zove, a stavljaju se i mnoga druga pitanja. Odgovor se dobiva na taj način, što medij nabraja alfabet, dok stol kod određenog slova kuca. Iz toga nastaju rieči i čitave rečenice. U načelu je sasvim ista stvar i micanje čaše od jednog slova alfabeta do drugog, kako smo to u uvodu opisali. Pojave, do kojih dolazi na spiritističkim seansama, mogu se svesti na sliedeće: tajanstveno kucanje i štropot, micanje različitih predmeta, fantomi, pojave materializacije ili ektoplasme (grč. »ektos« — izvan, »plasma« — tvorba) i slično.

Spiritisti vjeruju u tobožnje objave »duhova«. Oni većinom naučavaju reinkarnaciju, to jest da ista duša više put dolazi na ovaj sviet s novim smrtnim tielom. Od reinkarnacije treba razlikovati pojavu inkarnacije, koja se doživljava na samim seansama. Čini se naime kao da duša medija nekako napušta tielo ustupajući mjesto drugoj duši, možda za redom i mnogim dušama. Te druge duše mogu biti poznate historijske osobe, to jest osobe, za koje nema nikakvih podataka, da su ikad živjele. U transu medij može u različnom pogledu dobiti značajne oznake »inkarniranog duha«. Tako je na pr. fizionomija Helene Smith u stanju inkarnacije imala veliku sličnost s historijskim portretom čuvenog talijanskog čarobnjaka Leopolda Cagliostro iz 18. stoljeća. To je znak, da se u stanju

inkarnacije mienja i sama psihička struktura medija. Dok je Helena fungirala kao Marija Antoaneta, pokazivala je toliku vještinu u svojim kretnjama, toliku točnost u svojoj fizionomiji i toliku savršenost u cielom svom vladanju, da ova neopisiva lakoća i naravnost podsjeća na najsavršeniju glumicu, koja je u svojoj ulozi čak podpuno izgubila sviest svoje vlastite osobe. Pojave inkarnacije, koje su se opažale na Heleni Smith, bile su upravo klasične. U njoj su se čak inkarnirali stanovnici Marsa, koji su govorili naročitim nezemaljskim jezikom, za koji je postojao i naročiti alfabet sa slovima, koja nemaju nikakve sličnosti sa slovima inače poznatih alfabeta. U tom jeziku ima 73 posto samoglasnika (najviše é, i), kako je dokazao Flournoy, koji misli, da se tu radi o gramatički vrlo dotjeranom jeziku, zapravo o umjetnom jeziku, koji bi se mogao smatrati vrlo izmienjenim francuzkim jezikom. Značajno je, da taj jezik kao naročita tvorba predpostavlja veliku inteligenciju. Helena Smith, koja ga je »pronašla«, služila se njim kako u govoru tako i u pisanju vrlo lako i velikom slobodom.

Sustav, koji je obćenito poznat pod imenom teozofija[2], poziva se također u mnogom pogledu na moderni spiritizam i na okultne pojave, a naročito iztiče reinkarnaciju. Teozofiju je u Indiji osnovala Ruskinja Jelena Petrovna (1831.—1891.), kojom se oženio državni savjetnik Blavatsky. Američki pukovnik Henry Steel Olcott razvio je s njom u Indiji zajedničku djelatnost. Svoje misli spajala je ova pustolovno nastrojena gospođa s naročitim oblikom indijske religije: tvrdila je, da prima objave od onih duša, koje su poslije mnogih reinkarnacija postale čisti duhovi ili »mahatme« (sanskrit »mahatma« — veliki duh). Osnovano je »Obće teozofsko družtvo« sa sjedištem u Adyaru kod Madrasa; u upravi tog družtva izticala se Ana Besant. Teozofsku nauku širila su različna teozofska družtva, koja su redom osnovana u Americi i u Evropi (na pr. u Berlinu i Leipzigu).

Slično vriedi i o antropozofiji[3], koja se razvila iz teozofije. Rudolf Steiner (1861.—1925.) razišao se s Anom Besant te je 1913. osnovao »Antropozofsko družtvo[4]«. Njegova je nauka bila kao neka sredina između materializma i kršćanstva. Nas ovdje ne zanima filozofski dio te nauke. I Steiner naučava reinkarnaciju duša, a poziva se na neku vrstu vidovitosti ili tajanstvenog gledanja kao pravi izvor spoznaje. Svaki čovjek nosi u sebi tajanstvene sile, koje treba buditi, da bi upoznao nadosjetilni sviet.

[2] Literaturu vidi napried u obćem popisu. Osim toga poredi: A. Besant, Was ist Theosophie? Düsseldorf (b. g.). A. Alfirević, Teosofizam i kršćanstvo. Zagreb 1924. S. Bakšić, Teozofija u svjetlu razuma i kršćanstva. Zagreb 1934.

[3] Literaturu vidi napried u obćem popisu i pod sliedećom opazkom.

Simptomatično je, da i sami spiritisti opominju na oprez. Kažu, da se duhovima ne smije uviek vjerovati, jer da nas oni često hoće utvrditi u našim zabludama ili voditi na krive puteve. Tako onda imamo tu paradoksnu činjenicu, da su »duhovi« u isto vrieme i izvor istine i izvor laži. Proturiečnost tog stava dala bi se još ukloniti utoliko, što i spiritisti obćenito vjeruju u egzistenciju Božju: u Bogu bi mogli naći kriterij, po kojem bi trebalo vidjeti u svakom pojedinom slučaju, da li govore dobri ili zli duhovi. Međutim, ako čovjek već vjeruje u osobnog Boga, onda u toj vjeri mora biti dosljedan. Vjerom u Boga dana je ujedno zapovied za saviest, da pita, da li je Bog u poviesti progovorio. Ako je Bog pozitivno objavio svoju volju, onda nama ljudima ne preostaje drugo, nego da se spremno pokoravamo toj volji i da odano vršimo tu volju. Te objave stvarno ima. Crkva je čuvarica Božje objave.

Kad pitamo, da li je u Božjoj objavi sadržano nešto, što se odnosi na stav, što ga živi moraju imati prema dušama pokojnih, onda u našoj stvari vriede rieči Izaije proroka (8, 19—22):

I ako vam kažu: »Pitajte duhove pokojnih i vračare, koji cvrče i šapuću!«, odgovorite: »Ne treba li da narod pita Boga svojega? Zar da pita mrtve za žive?« Neka je zakon i svjedočanstvo (objava)! Ako ne kažu ovako, nema im zore! Već će se potucati po zemlji biedan i gladan, i kada ogladni, tada

[4] R. Steiner, Die Geheimwissenschaft im Umriss[5]. Leipzig 1913. Isti, Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten? 18.—27. Tausend. Berlin 1920. — F. Traub, Rudolf Steiner als Philosoph und Theosoph. Tübingen 1919. W. J. Stein, »Rudolf Steiner als Philosoph und Theosoph«. Eine Antwort auf die 1. und 2. Auflage der gleichnamigen Schrift Dr. Friedrich Traub's Prof. in Tübingen. 3.—7. Tausend. Stuttgart 1921. F. Traub, Rudolf Steiner als Philosoph und Theosoph. 2., umgearbeitete Auflage. Zugleich Erwiderung auf die gleichnamige Gegenschrift von W. J. Stein. Tübingen 1921. — F. Rittelmeyer, Meine Lebensbegegnung mit Rudolf Steiner[2]. Stuttgart 1929.

će pobjesniti i kleti svoga kralja i svoga Boga okrećući se prema nebu. A kad pogleda na zemlju, a to muka i tama, mrak, tjeskoba, i on zagnan u tminu...

Konačno, ako tko misli, da bi viest »duhova« mogla biti naročiti poticaj za vjeru u bezsmrtnost duše, onda neka se sjeti, da vriede rieči Kristove: »Ako ne slušaju Mojsija i proroka, da tko i od mrtvih ustane, ne će vjerovati« (Lk. 16,31).

Navodimo ovdje cielu prispodobu o bogatašu i o prosjaku Lazaru, jer se iz nje najbolje vidi, što je Krist načelno mislio o »duhovima«-vjestnicima.

»Čovjek je neki bio bogat, i oblačio se u grimiz i u bez, i gostio se sjajno svaki dan. A bio je jedan prosjak po imenu Lazar, koji je ležao pred njegovim vratima pun čirova, i želio da se nasiti mrvicama, koje su padale sa stola bogataša, ali i psi su dolazili i lizali čirove njegove. Umrije prosjak i odnesoše ga anđeli u krilo Abrahamovo. Ali umrije i bogataš i zakopaše ga. I u paklu, kad je bio u mukama, podiže svoje oči i ugleda izdaleka Abrahama i Lazara u krilu njegovu. I povikavši reče: Otče Abrahame, smiluj se meni, i pošalji Lazara, neka umoči u vodu vrh od svoga prsta, da mi razhladi jezik, jer se silno mučim u ovom plamenu. Abraham mu odgovori: Sinko, sjeti se, da si ti primio dobra svoja u svom životu, a Lazar jednako zlo; sad se on tješi, a ti se silno mučiš. I povrh svega toga velika je te vječna propast među nama i vama, da oni, koji bi htjeli odavle preći k vama, ne mogu, niti oni odanle k nama prelaziti. Tada reče: Molim te dakle otče, da ga pošalješ kući moga otca; jer imam petero braće, neka ih opomene, da ne bi i oni došli u ovo mjesto od muka. Reče mu Abraham: Imaju Mojsija i proroke, neka njih slušaju. Ali on odgovori: Ne, otče Abrahame, nego, ako im tko od mrtvih dođe, činit će pokoru. Tada mu reče: Ako ne slušaju Mojsija i proroka, da tko i od mrtvih ustane, ne će vjerovati.« (Lk. 16, 19—31)

O smislu ove prispodobe ne može biti sumnje. Krist kaže, da za »ljude dobre volje«, to jest za ljude, koji iskreno traže istinu i samo istinu, dostaje objava. Gdje pak vlada tvrdoća srdca i okorjelost u griehu, tamo ni vjestnik iz drugog svieta ne bi koristio. Čovjek, koji je okorio u griehu i u nevjeri, nalazi stotinu izprika za svoje držanje. »Duhovi« kao vjestnici ne bi ga priveli Bogu.

Tko ne vjeruje objavi, taj ne će vjerovati, da tko i od mrtvih ustane ili da se i anđeo s neba javi! I opet vriedi ovo: ako »anđeo s neba« (Gal. 1,8) naviesti stvari, koje se protive objavi, znak je, da je anđeo tmine, a ne svietla.

3. JAVLJANJE DUŠA POKOJNIH

Izniet ćemo ovdje doživljaj, što ga je imao sv. Ivan Bosco, veliki uzgojitelj mladeži, dok je kao klerik boravio u sjemeništu. Don Bosco sam pripovieda, kako mu se pojavio njegov prijatelj Alojzije Comollo skoro poslije njegove smrti.

Don Bosco i Comollo bili su povezani najsrdačnijim prijateljstvom i neograničenim povjerenjem. Često su razgovarali o tom, koji će od njih obojice prije umrieti. Vrlo često razgovarali su i o tom, što su čitali u životopisima svetaca. Jednoga dana kazali su jedan drugome pola u šali pola u zbilji, da onaj, koji od njih dvojice prvi umre, ima doći iz drugoga svieta, da javi svom prijatelju, kako mu je. Često su se vraćali na taj razgovor i obećali jedan drugom, da će mnogo moliti jedan za drugoga. Osim toga trebao je onaj, koji prvi umre, donieti svome prijatelju viest o tome, kako mu je na drugom svietu. Don Bosco priznaje, da nije ni izdaleka pomislio, od kako velikog zamašaja može biti takvo obećanje. Priznaje također veliku nesmotrenost u toj stvari, a veli, da ne bi nikome savjetovao, da slično što učini. Ni Bosco ni Comollo nisu mislili, da je takvo obećanje pogibeljno, pa su bili spremni da ga i izvrše. Mnogo puta su ga obnovili, osobito za vrieme zadnje bolesti Comolla, ali uviek pod pogodbom, ako to Bog dopusti i ako je to njegova sveta volja. Zadnje rieči Comolla kao i posljednji njegov pogled uvjeravali su Bosca, da će Comollo svoje obećanje izpuniti.

Neki drugovi, koji su bili upućeni u ovu stvar, izčekivahu napeto, hoće li Comollo izpuniti obećanje. Napose je Bosco s velikom napetošću čekao, jer se nadao, da će mu viest biti velikom utjehom u žalosti.

Čujmo u slobodnom prievodu, što dalje pripovieda sv. Ivan Bosco:

Bilo je u noći od 3. na 4. travnja, naime u noći, koja je sliedila na dan njegova pogreba. Ja sam spavao sa dvadeset pitomaca bogoslovnog tečaja u onoj spavaonici, koja je bila okrenuta prema dvorištu na jug. Bio sam doduše u krevetu, ali nisam spavao. Mislio sam na obećanje. Kao da sam imao neki predosjećaj o onom, što bi moglo doći. Zato sam bio vrlo nemiran od straha. Udara ponoć. Začujem pridušen šuštanj s kraja hodnika. Buka je bila sve jasnija, glasnija, dublja. Što

se više približavala, to je bila bučnija. Čulo se kao da dolaze teretna kola, u koja se upregnulo mnogo konja, kao vlak, kao prasak topa... Dok se strahovita buka približavala vratima spavaonice, tresli su se zidovi, strop i pod hodnika kao da su od željeza i kao da trese željezna ruka... Sjemeništarci one spavaonice probudili su se, ali nijedan nije govorio. Ja sam se od straha skamenio. Buka je bivala sve užasnija. Čula se sasvim blizu spavaonice. Vrata se sama silovito otvoriše. Zvuk je bivao snažniji. Ništa se nije moglo opaziti. Jedino se vidjelo tajanstveno sumorno svietlo, koje je stalno mienjalo boje. Činilo se, da ono upravlja onom bukom. Jednoga trenutka nastala je iznenada tišina, svietlo je življe zasjalo i jasno se razabrao glas Comolla — glas, koji je bio slabiji nego onda, kad je bio živ — koji je tri puta za redom rekao: Bosco! Bosco! Bosco! Ja sam spašen!... U onom trenutku je spavaonica postala sve svjetlija, buka sve žešća kao da gromovi tresu čitavom kućom. Buka je naskoro prestala, a svietlo se izgubilo... Drugovi su poskakali iz kreveta i razbježali se kud je koji znao. Neki su se skupili u kutu spavaonice, pa su jedan drugog tješili. Drugi su se gurali oko prefekta spavaonice... Tako su proveli noć, čekajući u strahu osvitak dana. Svi su čuli galamu, neki i glas, ali nisu razumjeli smisao. Pitali su jedan drugog, što ima da znači ta buka i taj glas. Sjedeći na krevetu ja sam im rekao, neka se umire. Kazao sam, da sam jasno razabrao rieči: Ja sam spašen. Neki su čuli slično kao i ja... Ja sam dosta patio. Moja je strava bila tako grozna, da bih bio u tom trenutku najradije umro. Ovo je bilo prvi put u mom životu, što sam se silno bojao. Odonda je počela bolest, koja me je spremila na rub groba. Zdravlje mi je tako oslabilo, da sam se nakon više godina jedva oporavio. Bog je svemogući, Bog je milosrdan! Većinom ne odobrava takve dogovore. Ali kadkada dopušta u svom bezkrajnom milosrđu, da se oni izpune, kao u ovom slučaju... Imamo dovoljno sigurnosti o egzistenciji duše. Ne trebamo tražiti druge dokaze. Dovoljno je ono, što nam je objavio naš Gospodin Isus Krist[5].

Poslije ovog razlaganja mora biti jasno, da javljanje duša iz čistilišta — makar ono usliedilo na »molbu«, ali pod pogod-

[5] G. B. Lemoyne, Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco. Ediz. extra-commerciale. Volume I. S. Benigno Canavese 1898, str. 471 do 473.

bom: ako to Bog dopusti — nije ni najmanje istovjetno sa spiritističkim citiranjem duhova. Prema napried izloženoj terminologiji moralo bi se doduše reći, da javljanje duša iz čistilišta traži spiritističko tumačenje. Ali ta bi formula značila samo to, da se radi o pojavi, koja se ne može tumačiti duševnim silama bilo kojeg živog čovjeka, nego da smo primorani tražiti tumačenje izvan granica poznate nam prirode — u vanprirodnim činbenicima. Više se valjda ne može reći, ako se stvar promatra sa stajališta naše naravne spoznaje. — U formuli »javljanje duša iz čistilišta s dopuštenjem Boga« sadržano je sliedeće: javljanje tih duša bitno ovisi o slobodnoj odluci Božjoj. Nastaje dakle potreba, da se stvar promatra sa stajališta Boga, i to Boga, koji se pozitivno objavio. U svietlu objave imamo pravo čudo, kad se javljaju duše pokojnika ili dobri anđeli. Stoga bi se prema principima objave moglo čak apriorno tvrditi, da na spiritističkim sjednicama uobće ne može biti pravog javljanja duša iz čistilišta. Zašto ne? Jer na tim sjednicama ne vlada onaj duh molitve, koji odgovara iskrenom traženju Boga i bezuslovnom ufanju u njegovu volju, nego neka vrsta profinjenog magizma, kojim se traži saobraćaj s »duhovima« (ne s Bogom!).

Vriedno je zapamtiti, da prema jednom dekretu Urbana VIII. i sama Crkva u ovoj stvari ostavlja vjernicima podpunu slobodu. Izvještaji o tom, da su se u određenim slučajevima javile duše iz čistilišta, kao i eventualna vlastita izkustva o takvim pojavama ne treba uzeti kao stvar, u koju se naprosto mora vjerovati zbog autoriteta Božjeg, nego ih treba izpitati i prosuđivati kao svaku drugu činjenicu. Mjerodavni su zakoni ljudske znanstvene spoznaje.

Ali zapamtimo i sliedeće. — Duše, koje još pate u čistilištu, u prijateljstvu su s Bogom: njima je vječno blaženstvo već osigurano, ne mogu ga više izgubiti, samo još moraju izdržati vremenitu kaznu. Smrću je za njih prestao »dan djelovanja«. Zato, ako se javi duša iz čistilišta, onda to mora biti s privolom Božjom; inače bi sliedilo, da duše u čistilištu mogu, ako ne sticati zasluge, a ono barem zaslužiti nove kazne. Ako je pak sigurno, da se duše iz čistilišta mogu javiti samo uz privolu Božju, onda je sigurno i to, da se one ne će javiti, da bi nas tjerale u strah ili da bi nam škodile, nego da bi tražile

našu pomoć ili da bi nam poručile nešto, što je nama u pomoć i na spas.

Naše sigurno znanje o egzistenciji osobnog Boga, naše sigurno znanje o egzistenciji Božje objave u poviesti čovječanstva, naša poslušnost prema Crkvi kao čuvarici Božje objave — kao da nas opominju: Ljudi, koji čvrsto stojite na stieni i sigurno hodate u svietlu, ne dajte se zavesti od lažnih proroka, da gradite na piesku i da se igrate vatrom.

4. ZNAČENJE TELEPATIJE ZA RELIGIJU

Budući da smo tiekom našeg razlaganja vidjeli, da telepatija stoji u središtu svega okultnog zbivanja, to se još nameće pitanje o njenom odnosu prema religiji. Ako ima telepatije, kako smo napried izložili, je li onda tom činjenicom bilo u kojem smislu pogođena religija? Moramo razlikovati dva pitanja: odnos čovjeka prema Bogu i odnos ljudi među sobom.

Što se tiče odnosa čovjeka prema Bogu, valjda ne će nitko reći, da telepatija znači neku naročitu novost. Bog i tako zna sve. Zato n a m a nije ni potrebna telepatija, da bismo mogli »kraćim« ili »bržim« putem naše misli saobćiti Bogu. Obratno B o g može na bilo koji način činiti, da vidimo i shvatimo ono, što nam on hoće saobćiti. Ako se kome čini podesnim, da nazove telepatijom neposredno djelovanje Boga na naš razum, neka to čini. Ali on onda mora biti sviestan toga, da je telepatija samo analogan pojam i da k tomu prieti pogibelj, da se na taj način »naturalizira« nadnaravno djelovanje Božje. Nema sumnje, da smo već odavno mogli i smjeli reći, da Bog može »telepatski« prenositi svoje misli. Samo je taj način govora neizpravan, kad Bogu priričemo onu istu sviestnu ili nesviestnu djelatnost, koju kod telepatije ljudi pripisujemo odašiljaču.

Ukoliko se radi o odnosu ljudi među sobom, što sliedi za religijski život, ako možemo »telepatski« izmieniti misli? U načelu vriedi ono isto, što vriedi o svakom poštenom međusobnom obćenju: ostala bi obveza čuvanja tajne i ne bi se smjelo dirati u intimni život bližnjega. Ipak moramo priznati, da bi prietila velika pogibelj zloupotrebe telepatije, i to ne samo u pogledu davanja vlastitog znanja drugima, kojima se ne bismo smjeli povjeriti, nego i u pogledu uzimanja tuđeg znanja od drugih, koji bi morali čuvati tajnu. Ta bi pogibelj bila velika naročito zato, što ne bi bilo pravih sredstava kontrole. Čovjek bi u mnogom pogledu bio nemoćan prema razvijenim telepatima. Najintimniji život čovjekov pretvorio bi se u neku vrstu »javne situacije«. I ma da bi telepatija kao duševna funkcija bila »pravo čudo«, ona bi u svojoj konkretnoj primjeni na religijski život vodila do profanacije najintimnijeg religijskog duševnog sadržaja, a u tom smislu do pravog duševnog opustošenja i siromaštva.

Neka nam je dopušteno služiti se prispodobom, koja doduše samo djelomice odgovara, ali koja je uzeta iz naše sadašnjice. — Nekoć su ljudi oduševljeno i zahvalno slavili izumitelje i graditelje zrakoplova i aviona. Danas bi cielo čovječanstvo bilo sretno, kad bi nauka bila zakasnila s tim čudesima tehnike. Ne bi bilo bombardiranja otvorenih gradova i civilnog pučanstva iz zraka. Danas nas muči problem telepatije i naše nastojanje ide za tim, da od njegove tajne prodremo do njegovih zakona. Možda će doći vrieme, kad će nas proglasiti sretnima, što nismo znali više o pojavi telepatije.

Da nas se ne bi krivo shvatilo, iztičemo, da nas navedene p o g i b e l j i ipak ne smiju odvraćati od naučnog iztraživanja telepatije. Mjerodavno će biti naše izkustvo, jer se činjenice moraju uvažiti i tumačiti. Ali ako je opravdana barem slutnja na osnovu apriornih razloga, onda nam se ipak čini, da telepatija ima svoje točne granice i da su izprazne nade onih, koji misle, da ćemo jednoga dana u našem zemaljskom duševnom životu imati toliko nevjerojatnih mogućnosti, koliko ih danas već imamo na području fizikalne stvarnosti.

Pogovor

1. TUMAČENJE NAŠEG SLUČAJA

Čitalac sigurno očekuje, da mu pobliže objasnim svoj stav prema doživljaju, što sam ga iznio mjesto uvoda.

S obzirom na crkvene propise ističem, da je ono »spiritiziranje« bilo priređeno u naučne svrhe. Sve se obavljalo pod mojim nadzorom: »seansa« je imala značaj laboratorijskog pokusa. No budući da se radilo o prvom sastanku, to uvjeti nisu mogli biti najsavršeniji, barem ne u pogledu različitih pojedinosti. Sigurno je, da osim mene samog nitko nije znao za sadržaj mog pitanja. Dok sam i ja sam držao ruku na čaši, da se uvjerim o značenju njenog micanja, ni najmanje nisam bio sviestan onih rečenica, koje su za redom izpale. Neprestano sam očekivao odgovor u razpoloženju onog, koji ne zna, do čega će doći. No moram priznati, da ipak nisam bio ravnodušan prema očekivanom odgovoru: znao sam, što sam pitao, a bilo mi je mnogo stalo do toga, da dobijem povoljan odgovor. Više ne mogu reći.

Ako se svi ti činbenici dovedu u vezu s onim, što smo rekli o telepatiji, kao i s onim, što smo rekli o slabostima »dokaza istovjetnosti«, onda je stvar u načelu dosta jednostavna. Ne kao da se pozitivno vidi, kako se sve odvijalo, nego samo u tom smislu, da moj doživljaj pored inače poznatih slučajeva, koji se rješavaju sugestijom i telepatijom, ne predstavlja nikakvu novost.

Znam, da će to nekima zvučiti kao obća — da ne kažem: prazna — tvrdnja. Tko se želi uvjeriti o podpunoj opravdanosti našeg stava u toj stvari, neka uzme u ruke radnje H. Bendera o psihičkim automatizmima i o problemu prostorne

vidovitosti[1]. Te su radnje nastale u psihologijskom zavodu sveučilišta u Bonnu, a zanimljive su već i zato, što je upravo »micanje čaše« navelo Bendera na iztraživanje parapsihičkih pojava, i to strogo po laboratorijskim metodama normalne psihologije. Pojedinosti ne navodim, jer se one mogu samo onda izpravno razumjeti, ako se promatraju u perspektivi one cjeline, u kojoj su stvarno sadržane; drugim riečima, treba pročitati navedene radnje, da se vidi opravdanost kako metode tako i rezultata. Kao rezultat svojih pokusa ističe Bender čvrsto uvjerenje, da će telepatija i prostorna vidovitost biti obćenito priznate u znanosti. Još se ne zna, da li su telepatija i prostorna vidovitost dvie različne duševne funkcije. Nije izključeno, da one nisu drugo do dva oblika jedne jedine psihičke sposobnosti vanosjetilnog zamjećivanja. — E. R. Jaensch, poznati osnivač »eidetike« (naročiti pravac iztraživanja u empiričkoj psihologiji: izpituju se zorne slike subjektivne naravi, koje su kao viđene u prostoru, a nisu ni zamjetbe ni predočbe, već njihov zajednički korien — što vodi do naročite teorije o zamjetbi), sa svoje strane priznaje, da je Bender izpitao svoj predmet »egzaktnim eksperimentalnim pomagalima« i da su to »naučno sasvim bezpriekorna i točna iztraživanja«.

2. O POTREBI I O UVJETIMA NOVIH IZTRAŽIVANJA

Nema izgleda, da će se skoro apodiktički riešiti pitanje animističkog ili spiritističkog tumačenja okultnih pojava. Da treba zabaciti oblik modernog spiritizma, to je valjda dovoljno jasno. Stav Crkve bio je u toj stvari uviek vrlo određen. Vidjeli smo, da i psihologijski razlozi preporučaju i opravdavaju taj stav. Valjda još i danas vriedi ono, što je rekao Ch. Richet[2]: »Da su ti duhovi duše umrlih, nije nemoguće, ali kod svega opreza, što ga treba imati kod svakog niekanja, usuđujem se reći, da je to jedva vjerojatno. Duša ovih bića

[1] H. Bender, Psychische Automatismen. Zur Experimentalpsychologie des Unterbewussten und der aussersinnlichen Wahrnehmung. Leipzig 1936. Od istog pisca: Zum Problem der aussersinnlichen Wahrnehmung. Ein Beitrag zur Untersuchung des »räumlichen Hellsehens« mit Laboratoriumsmethoden. Mit einem Geleitwort von E. R. Jaensch. Leipzig 1936.

[2] Ch. Richet, Grundriss der Parapsychologie und Parapsychophysik, str. 487 i 488.

bez tiela previše se razlikuje od duše nekoć živih, a da bi mogle biti istovjetne... Dosad nismo u stanju iznieti bilo koju hipotezu, koju bi trebalo ozbiljno shvatiti. Zato vjerujem u nepoznatu hipotezu kasnijih vremena; ali ja je ne mogu formulirati.«

Iztraživanje okultnih pojava nije vodilo do znatnih rezultata. Valjda uobće nema na tom području tako nepobitno sigurnih rezultata, na kojima bismo mogli dalje graditi. Ipak se tim iztraživanjem utvrdilo i potvrdilo uvjerenje o »ideoplastičnoj« moći duše, koja se sastoji u tom, da duša ima dalekosežnu moć oblikovanja tjelesnih činbenika. Tko stoji na stajalištu umjerenog dualizma te zastupa substancialno jedinstvo duše i tiela, taj će bez daljnjeg razumjeti načelnu mogućnost ideoplastičnog djelovanja. Ipak je i za njega vrlo težko odrediti granice toga djelovanja. Valjda nije previše rečeno, ako se kaže, da su te granice već po sebi vrlo neodređene; ne kao da je »sve« moguće, nego što se želi naglasiti, da se ne mogu uviek točno naznačiti granice, jer je to uvjetovano samom naravi stvari.

Više nego na bilo kojem drugom području stvarnosti moramo se ovdje zadovoljiti predmievanjima i slutnjama. Ako se stvar izpravno shvati, onda već i to znači vrlo mnogo. Zar nije već puno, ako uobće vidimo probleme? Zar nije već i pravi uspjeh u tom, što vidimo pravu bit problema?

Parapsihičke pojave prikazuju se obično kao nešto abnormalno. Nije lako znati, što se tim želi reći. To je zato vrlo težko, jer ne znamo sasvim točno, što je normalno. Taj izraz obično označuje ono, što se »prosječno« ili »većinom« zbiva. Kad se kaže »prosječno«, misli se valjda na vriednost ili savršenost čina. Izraz »većinom« odnosi se naprotiv samo na činjenicu, da se nešto često zbiva. Ako je nešto abnormalno u tom smislu, što odstupanje od normalnoga treba pripisati bolesti, onda govorimo o patoložkim pojavama. Ako izvjestni duševni čini svojom vriednošću ili savršenošću daleko nadmašuju normalne, onda ih zovemo genialnima. Tako je na pr. takozvano genialno mišljenje kao čin istovrstno s normalnim mišljenjem: ne radi se o kvalitativnoj razlici, nego o pravom mišljenju, koje se odlikuje vanrednom savršenošću. Možda mu dajemo posebno ime (»genialno«) samo zato, što je ono razmjerno riedko. Inače bi i ono ušlo u sklop »normalnog« mišljenja.

Parapsihički čini nisu normalni, ali ih također ne možemo smatrati ni patoložkim ni genialnim pojavama. Napadno je, da su oni često u vezi s patoložkim činima, ali ipak tako, da se ne mogu naprosto svesti na patoložke pojave. Vjerojatno se radi o činima, koji su po svojoj savršenosti kvalitativno istovrstni s normalnim činima, samo što nastaju pod uvjetima, koji kao takvi tako reći znače sviet za sebe.

Za daljnje iztraživanje vriedi, da ne treba toliko gledati na ono, što se zbiva, već da treba svu pažnju usredotočiti na uvjete, pod kojima dolazimo do različitih pojava. Glavna će potežkoća uviek biti sam medij. S njim se mora postupati tako, da se ne gubi iz vida dostojanstvo njegove osobnosti; medij nije mrtva stvar, s kojom se može eksperimentirati po miloj volji. No zato se ipak moramo protiv medija osigurati u tolikoj mjeri, da pozitivno izključimo svaku mogućnost sviestne i nesviestne prevare. To je u načelu lako rečeno, ali u praksi riedko provedeno. Nije dovoljno, ako samo ustanovimo, da pri iztraživanju nismo opazili nikakve sumnjive elemente. Niti je stvar odmah riešena tim, što smo u nekim slučajevima »razkrinkali« medij. Tamo, gdje samo nismo primietili nikakvih sumnjivih stvari, moguće su nepoznate varke. A tamo, gdje je u jednom ili drugom slučaju došlo do varanja, ne mora biti prevara sve. Ako se pokaže, da je u pojedinim konkretnim slučajevima prevara pozitivno izključena, onda — i samo onda — imamo pravu znanstvenu sigurnost.

DODATAK:

Nešto o okultizmu i spiritizmu u Hrvatskoj

Ovaj prikaz nije podpun. Navodim samo okultističko-spiritističke spise. Ne spominjem literaturu, koja zapravo spada u teozofiju i antropozofiju. Isto vriedi o spisima, koji uvode u magnetizam i hipnotizam. Kod prikupljanja okultističko-spiritističke literature kao i kod izpitivanja različitih podataka, koji nisu zabilježeni u literaturi, išli su mi na ruku: kći pokojnog Gustava Gaja, gospođa Vanda pl. Dominiković, i njen sin Leon, kojima se i ovdje zahvaljujem.

Bila bi zahvalna zadaća prikazati poviest okultizma i spiritizma u hrvatskim krajevima. Potajno se dosta »spiritiziralo«. I danas razmjerno mnogi »spiritiziraju«, samo se to još više nego prije radi potajno — iz razumljivih razloga! Ljudi bi htjeli znati budućnost, pa pitaju »duhove«. Takva znatiželja i religiozno i politički loše utječe na psihu čovječju. Zato je jasno, da crkvene i državne vlasti ne mogu ravnodušno gledati, kako »spiritiziranje« vodi do pomutnje duhova. Crkva je svoje rekla, otvoreno i odlučno. Ona zabranjuje vjernicima, da prisustvuju spiritističkim seansama; tom zabranom nije pogođen učenjak, koji ide za tim, da upozna pravu bit spiritističkih pojava. Ma da kod nas ne postoji zakon, kojim bi država zabranila spiritizam ili održavanje spiritističkih seansa, ipak je u spiritista strah pred vlastima.

Mi ćemo ovdje samo ukratko upozoriti na neke krupnije činjenice. Najviše nam je stalo do toga, da zabilježimo onu književnu građu, iz koje će morati crpsti onaj, koji se danas ili sutra bude dao na pisanje poviesti okultizma i spiritizma u Hrvatskoj.

Prvi hrvatski osvjedočeni spiritista bio je: »Petar pl. Preradović!« — tako piše Gustav Gaj[1].

Hrvatski pjesnik Petar Preradović tipičan je primjer onih, koji se kao kršćani protiv crkvenih propisa bave spiritizmom. Oni ne nieču kršćanstvo, ali ga premalo poznaju ili se nerado drže njegovih ćudorednih propisa. Po njihovim priznanjima sadržane su u spiritizmu dvie osnovne istine o egzistenciji Boga i o bezsmrtnosti ljudske duše. U svemu ostalome vlada — sloboda. Upravo je simptomatično, kad Milivoj Šrepel ističe sliedeće kao značajnu crtu Preradovićeve ode »Bogu«: »Preradović pjeva Bogu kao kršćanin, uplećući misli iz spiritističke etike[2]«.

Sudeći po podatcima sadržanim u pjesmi »Novomu suncu«, koja je nedopjevana pronađena u Preradovićevoj ostavštini, počeo se Preradović odprilike 1843. zanimati za spiritizam. Ivan Trnski dovodi to u vezu s događajem, što mu ga je pripoviedao sam Preradović. Navodno je Preradović u Zadru sjedeći za pisaćim stolom imao iznenada prikazu svoje drage, i to kako ova prolazi izpod prozora njegova stana. Ona navodno nije običavala tuda prolaziti, a Preradović od svoga mjesta nije mogao ni vidjeti ni čuti, da li tko prolazi pokraj stana. »Začudiv se prikazi, skoči k oknu i zaista u isti čas prodje izpod okna njegova sudjenica[3].«

Sigurno je, da je Preradović 1851. stupio u vezu s ljudima, koji su se bavili spiritizmom. Bili su to većinom ljudi, koji su u reakciji na materializam slavili spiritizam kao uzkrsnuće nauke o bezsmrtnosti duše. »Preradović je od onda pa do smrti mnogo čitao njemačke i francuzke knjige i časopise o spiritizmu, poimence djela Albana Kardeca, po kojem je spiritizam zadobio karakter čiste magije. Preradović je bio uvjeren o novoj nauci, pa je god. 1865. objelodanio prievod Kardecova spisa[4] . . .« To je mali spis o spiritizmu od anonimnog prevodioca[5].

---

[1] C. du Prel, O spiritizmu. Preveo G. Gaj. Autorizovani prevod. Zagreb 1895, str. 4.

[2] P. Preradović, Izabrane pjesme. Uvod napisao M. Šrepel. Zagreb 1890, str. LXX.

[3] I. T., Vjekopis Petra plemića Preradovića, u djelu: Pjesnička djela Petra Preradovića. Zagreb 1873, str. XXVII.

[4] M. Šrepel u navedenom uvodu, str. XXXXV.

[5] A. Kardec, Spiritizam na prosto razložen. Preveo jedan privrženik duhoslovlja. Zagreb 1865.

»Do g. 1865. spiritizam odjekuje u pjesnika najjačim jekom. Svjedokom su pjesme iz god. 1863.: Zviezde, Ljubav, Suho drvo, Božji sud i Slavjanski Dioskuri; iz god. 1864.: Angjeo čuvar i Novome suncu (spiritizmu), gdje slavi spiritizam kao preporod svieta, kao novo svjetlo; iz god. 1865.: Slavjanstvu[6].«

Evo Preradovićeve nedopjevane pjesme »Novomu suncu«[7]:

Novomu suncu

Časa uviek spominjem se rado,
Kadno, bit će skoro triest lieta,
Naviestih te, novo sunce svieta!
Za ime ti tada još neznadoh,
Žar osjećah samo silni tvoj,
Te mi duša njime ugrijana
A svjetlijih želeć svietu dana
Uvrsti te u sunaca broj.

I slutnja mi izpunja se sade,
Prve zrake prodiru ti eto,
Vječne vlasti odredjenje sveto
Na zapadu tebi iztok dade,
Da nenadom sav se brecne sviet,
Iz zemaljske nemarnosti jadne
K nebu glednut da mu na um padne
Kuda mu je svejednako zriet.

Ti se nad dva uzvisuješ svieta
I lučju si razsvjetljuješ oba:
Sviet nazočni i sviet preko groba.
Pečat smrti, koji umu smeta
Ti otvaraš upoznavaš nas
Sa priedjelom s one strane smrti,
Gdje vjekova životi su strti,
A odkuda nijedan nam glas!

Ti nam sušiš suze zadušnice,
U dan vedri pretvaraš nam noći,
Koji sliede s tuge i nemoći,
Kad nam milo gine nemilice.
Kazuješ nam, kud je duhu poć
I da mu je tielo samo svlakom,
Kog on mienja i ostavlja znakom,
Gdjegodj putem zatječe ga noć.

[6] M. Šrepel u navedenom uvodu, str. LXI. Poredi također: F. Marković, O Preradovićevih pjesmah, u djelu: Pjesnička djela Petra Preradovića. Zagreb 1873, str. 11—13.

[7] Pjesnička djela Petra Preradovića. Zagreb 1873, str. XXV do XXVI.

Raja magle, neizvješćem sjajne,
Pakla tmine, neizvješćem tavne
Razsiplju se s tvoje luči slavne;
Mi gledamo te krajeve tajne
Mirnom dušom i bistar nam gled
Nenalazi nigdje protivnosti
Medj razumom i božjom mudrosti;
Jer mudrosti svud je jasan red.

Put bo njegov kroz vječnost se vije
Po bezbrojnih svebića svjetovih
Iz života sve u život novi,
Dok mu pole neslože se dvije,
Duh i tielo u podpuni sklad.

Okultizmu je obćenito bio sklon književnik Ksaver Šandor Gjalski. Pravi spiritistički nazori izbijaju u pripoviestima Vjenceslava Novaka, naročito u pripoviesti »Ženidba Marka Kraljevića«[8].

Spiritistički pokret u Hrvatskoj vezan je na imena Gustava Gaja i Hinka Hinkovića. I jedan i drugi umro je izmiren sa Crkvom: Gaj 6. travnja 1915., a Hinković 3. rujna 1929. godine[9].

Izdajući prievod du Prelove knjižice o spiritizmu, ističe Gaj u predgovoru, da je preveo ovo djelce, jer je osvjedočen, »da praktično proučavani spiritizam osvjedočava više o neumrlosti duše i eksistenciji Boga, nego li i najoštroumnije abstraktno umovanje«: »Naravna je pako posljedica takova osvjedočenja odvrat od materijalističke nauke, te rak-rane modernoga družtva, oplemenjenje našega ‚ja' u izpunjavanju etičkih dužnosti«[10].

Gustav Gaj izdao je 1896. u Zagrebu knjigu o spiritizmu pod naslovom »Iz tajinstvenog svieta« (drugo izdanje izašlo je

[8] Poredi: Hrvatska Straža. 1, 1903, str. 443 i 583.

[9] Vidi o tom: M. Beluhan, Obraćenje dra. H. Hinkovića. Zagreb 1934, str. 17 i 60—61. Odvjetnik dr. Gustav Gaj bio je sinovac poznatog vođe Ilirskog pokreta, Ljudevita Gaja. Ivan Antun Gaj, otac Gustava, bio je stariji brat Ljudevita. »Novo Sunce« napisalo je nekoliko toplih rieči »U spomen stogodišnjice dra. Ljudevita Gaja«. Izričito se napominje, da je urednik »Novoga Sunca« — »prasinovac slavljenog preporoditelja« (Novo Sunce. 10, 1910, str. 49).

[10] C. du Prel, O spiritizmu. Preveo G. Gaj. Autorizovani prevod. Zagreb 1895, str. 4.

1902., također u Zagrebu). Njegova majka, koja je živjela u Križevcima, prevela je tu knjigu pod pseudonimom Hortense na njemački jezik. Naslov prievoda glasi ovako: Aus der geheimnissvollen Welt. Aus dem Kroatischen von Hortense. Agram 1899 (drugo izdanje tog prievoda izašlo je u Zagrebu 1902.). Knjiga je posvećena A. N. Aksakovu kao otcu spiritizma. U njoj izvješćuje Gaj, kako je postao spiritist, zatim prikazuje fenomenologiju spiritizma, opisuje spiritističku teoriju, daje upute za održavanje seansa i za magnetiziranje te razpravlja o snu. U obsežnom dodatku govori o pojavi levitacije, o tajanstvenim pojavama u Brlogu i sl. Dio te građe tiskan je i u časopisu »Psychische Studien«.

Poslije toga objelodanio je Gaj razpravu pod naslovom »Studija o supernormalnim fenomenima telepatije i levitacije«, Zagreb 1900. U drugom izdanju te studije (Sisak 1913.) navodi Gaj i njemačke časopise, u kojima su također tiskane te dvie kratke razprave o telepatiji i levitaciji. U predgovoru ponosno kaže ovo: »Pošto je prvo izdanje jur davno raspačano, a najnovija znanstvena iztraživanja sve više utvrdjuju opravdanost i temeljitost mojih hipoteza, te već moram u inozemstvu da branim svoje prvenstvo, to sam se odlučio na drugo izdanje.« — Gajeva je osnovna hipoteza bila ta, »da se telepatsko osjećanje prenaša titrajima«[11]. Kvalitetu tih titraja odredio je Gaj ovako: »Pošto smo dokazali, da je nosiocem telepatskih fenomena sila srodna elektromagnetskoj sili, te pošto smo takovu silu našli u čovječjem organizmu, a nazvana je ‚odom', ‚životinjskim magnetizmom' ili najegzaktnije ‚fiziološkom polarnom energijom', to smo time pružili dokaz, da su fenomeni nazvani telepatskima, proizvod titraja fiziološke polarne energije[12].« — Danas je fizikalno tumačenje telepatije napušteno kao nedovoljno. Time ipak nije rečeno, da već imamo pravo pozitivno tumačenje.

[11] G. Gaj, Studija o supernormalnim fenomenima telepatije i levitacije². Sisak 1913, str. 23.

[12] G. Gaj, Studija o supernormalnim fenomenima telepatije i levitacije², str. 26. — Poredi kritiku J. Koharića u: Život. Mjesečna smotra za književnost i umjetnost. Uredio M. Dežman. Knjiga druga. Zagreb 1900, str. 69—71. Zatim: G. Gaj, Na kritiku g. I. Koharića djela »O supernormalnim fenomenima telepatije i levitacije«. (Tajinstveni Svijet. 2, 1903/04, str. 83—85.)

Gustav Gaj pokrenuo je i spiritistički časopis pod naslovom »Tajinstveni Svijet. Mjesečnik za proučavanje supernormalnih psihičkih fenomena.« Prvi broj izašao je u veljači 1902. u Zagrebu, dok je uredničtvo bilo u Jaski, gdje je Gaj živio[13]. Gaj se tim odciepio od Hinkovićevog časopisa »Novo Sunce«. Kao »jedini razlog«, zbog kojeg je napustio Hinkovića, navodi Gaj uvjerenje, »da u mjesečnik za proučavanje psihičkih fenomena ne spadaju religiozna pitanja, da njihovim uvlačenjem u naš pokret prenosimo isti sa visine znanstvene objektivnosti u nizine socijalnih borba i progona, razpirujemo strasti i nosimo u naš i onako tolikim razdorima raztrovani socijalni život novi elemenat mržnje i razdora«. Kao svoj program iztiče Gaj sliedeće četiri točke: »1. Teoretski dokazivati mogućnost okultnih fenomena. 2. Donašati vjerodostojne izvještaje o okultnim fenomenima. 3. Priopćivati teorije i hipoteze, kojima se ti fenomeni tumače. 4. Donašati kritike teorija i hipoteza[14].« Na drugom mjestu kaže Gaj, da je napustio Hinkovića zato, što je Hinković posve suvišno i protiv izričnog dogovora napao na katolicizam i njegovo svećenstvo«[15]. Još jasnije odgovara Gaj Hinkoviću sliedećom izjavom: »Odgovorit ću u kratko, da se raskrstih s njim, jer je navalio u ‚Novom Suncu' bez ikakvog aktuelnog povoda na biskupa Štrossmajera i zabranio osnivačima ‚Novog Sunca', dakle i meni svaku ingerenciju na njegov sadržaj, koj nam se uz to činio odviše prožet polemikom u pogledu religioznih pitanja i navalama na katoličko svećenstvo[16].«

H. Hinković, o kojem ćemo poslije više reći, počeo je u lipnju 1901. u Zagrebu u vlastitoj nakladi izdavati spiritistički časopis »Novo Sunce. Mjesečnik za proučavanje psihičkih problema.« Sredinom listopada 1903. preselio se Hinković u Crikvenicu, pa je tamo nastavio izdavanjem časopisa »Novo Sunce«. Došlo je do sukoba između njega i Gaja, kako smo već napried spomenuli. No razkol nije dugo trajao. U ožujku 1904. oprostio se Hinković s »Novim Suncem«. Uredničtvo je preu-

[13] Prvi broj ima naslov »Tajinstveni Sviet«, dok drugi i ostali brojevi imaju naslov »Tajinstveni Svijet«.

[14] Tajinstveni Svijet. 1, 1902/03, str. 1—2.

[15] Tajinstveni Svijet. 1, 1902/03, str. 77.

[16] Tajinstveni Svijet. 2, 1903/04. str. 67.

zeo Gaj, koji je izdavao »Novo Sunce« do 1914. godine, kad je časopis prestao izlaziti. Jedno se vrieme uz naslov »Novo Sunce« tiskao i naslov »Tajinstveni Svijet«, i to uključivo do 12. broja trećeg godišta »Tajinstvenog Svijeta«, da bi predplatnici mogli imati cielo treće godište tog časopisa. Za Gajev stav značajne su u to vrieme dvie stvari. Prvo, Gaj govori »o apsolutnoj pravednosti i neizmjernom milosrđu Božjem, koje ne zna za vječnu kaznu i sredovječnu torturu — drugim riječima pakao, — tu ogavnu izmišljotinu jednako osvetljivih, ko nemilosrdnih zelota«[17]: dakle nieče pakao, dogmu Katoličke Crkve, o kojoj izričito govori sam Krist. Drugo, Gaj i sam postaje polemičan. Krivnju baca na »Hrvatsku Stražu«, koja je 1903. počela izlaziti u Krku. »Hrvatska Straža« pratila je spiritistički pokret među Hrvatima. Polemičke primjetbe, većinom iz pera glavnog urednika A. Alfirevića i isusovca M. Hormana, pokazuju, koliko je novi pokret uznemirivao duhove inteligentnih krugova. Dok je Gaj izričito niekao pakao (dogmu!), nije ni odobravao »odviše agresivni smjer« Hinkovića »protiv katoličkog svećenstva i dogma«(!). Proturiečje je očito: ovamo napada dogmu, a onamo ne odobrava napadaj na dogme. Za opravdanje svog polemičkog stava kaže Gaj sliedeće: »Čim je međutim izašla ,Hrvatska Straža' i njeni strastveni i niski napadaji na svaku slobodniju riječ u našoj i onako potištenoj književnosti, otpao je jedini razlog, koj me je suzdržavao od te borbe. I od tog momenta nije bilo više među menom i dr. Hinkovićem nikakove razlike, te je ,Tajinstveni svijet' oštro uzvraćao napadaje na slobodu književnosti i nauke ugrožene natražnjačkim klerikalnim pokretom[18].«

Drugi stub spiritističkog pokreta u Hrvatskoj bio je odvjetnik dr. Hinko Hinković iz Vinice, malog sela Hrvatskog Zagorja. Pod konac života tražio je mir sa Crkvom: »Rođen sam kao židov, ali nijesam imao prilike, da budem poučen u zakonu Mojsijevom. U času mojega vjenčanja prešao sam na katolicizam, ali nijesam primio nužnu, meni akomodiranu pouku. Ćutio sam uvijek u životu prazninu u duši i težio za spoznanjem istine, ali je sam nijesam mogao naći. U mladim sam danima prianjao liberalnom materijalizmu, ali me nije zadovoljio. Svom sam se dušom privinuo spiritizmu i on mi je

[17] Novo Sunce. 3, 1903/04, str. 162.
[18] Novo Sunce. 4, 1904/05, str. 402.

otvorio svijet duhova i približio me Bogu, ali nakon mučnog, dugoga rada na tom polju, ostao sam u duši prazan i nezadovoljan. Imponiralo mi je svojim humanitarnim cimerom framazonstvo, te sam se pridružio slobodnim zidarima, željan plemenitog rada na korist bližnjega. Kada sam upoznao njihov proračunani egoizam, ja sam ih prezreo i ostavio veleći sam sebi: Nedostojno je dra. Hinkovića, da bude među ovakovom čeljadi. Bio sam i teozofom i pretsjednikom njihova udruženja i držao tolika predavanja, a sam ostadoh prazan, jer i ono je samo tlapnja duha. U svim tim životnim peripetijama promatrao sam pojavu Crkve katoličke, ali kako god sam joj se divio, onako je nijesam razumio[19]...« — Kako smo već spomenuli, Hinković je u lipnju 1901. osnovao spiritistički časopis »Novo Sunce«. Do ožujka 1904. bio je urednikom, a poslije suradnikom tog časopisa. Pod naslovom »Misli i Dojmovi« izdavao je od 1902. u mjesečnim svezčićima studije i crtice, koje doduše nisu spiritističkog sadržaja, ali u kojima je ipak dotaknuo i pitanje napučenosti drugih svietova i grafologije (II. sv.) te ljudi na Martu (V. sv.). Pravu buru izazvala je Hinkovićeva knjižica pod naslovom »Raj i Pakao«[20]. To je u biti fanatički napadaj na kršćansku nauku, ne samo bez stručnjačke spreme, nego i bez onog osnovnog znanja, koje se mora predpostaviti za ozbiljan razgovor o raju i paklu. Kršćanskoj nauci suprotstavlja se »objava duhova«. Kao »slike s onkraj groba« navodi Hinković »nekoliko ovakovih kazivanja duhovnih iz zbirke glasovitog francuzkog filozofa Allan Kardeca, bivšeg predsjednika prvog spiritističkog društva pariškog«[21]. U to vrieme piše Hinković o sebi na ovaj način: »No, prem nisam rođen u kršćanskoj obitelji, mogu ipak reći, da sam uzgojen u kršćanstvu. Kao diete polazio sam seosku školu, klečao u crkvi sa svojim seljačkim drugovima i družicama, sklapao na molitvu nevine ručice, dok su mi usne šaptale ,Otče naš'. I sa dubokim čuvstvom smilovanja motrio sam onaj križ sa pribitim na nj čovjekom, koj je — kako su mi pričali — bio Bog, i patio za sve nas da nas spasi... Istina, da sam bio postao ne samo bezvje-

[19] M. Beluhan, Obraćenje dra. H. Hinkovića. Zagreb 1934, str. 26.

[20] H. Hinković, Raj i Pakao. Slike s onkraj groba. Novi Sad 1902.

[21] H. Hinković, Raj i Pakao, str. 55.

rac, već i bezbožac. Ali sam poput sv. Pavla imao, hvala Bogu i ja svoj put u Damas... Spiritizam me je uvjerio da obstoji Bog; dokazao da imamo neumrlu dušu... Od tog časa preobrazio sam se i preobratio... vratio sam se nakon bludnja cieloga jednoga života natrag evangjelju, i našao, da je moralna strana spiritizma jednaka čistoj nauci Kristovoj, i da je svaki pravi spiritista nuždno i pravi kršćanin — ma i ne bio kršten[22].« Kad se Hinković oprostio s »Novim Suncem«, napisao je ove po njegov kasniji razvitak značajne rieči: »... ja ni sam za sebe ne mogu jamčiti, hoću li sutra misliti kako mislim danas. Mnogi smatraju najtežim porokom prigovor, da je tko promienio svoje nazore, pa se hvastajući se udaraju u prsa, kako da se od najranije mladosti ma baš ni u čem promienili nisu — što ne znači drugo nego da su ostali djeca! Usuprot ne oklievam ja nit se stidim priznati, da sam se i u filozofskom i političkom pogledu od mladih svojih godina tako temeljito promienio, da ni nisam više isti. Pa kako i da se ne budem promienio! Kroz trideset godina ovamo toliko sam vidio, čuo, izkusio, čitao, učio, mislio, da bi gotovo bilo čudo, te se ne bih promienio. Dok mislimo i učimo, moramo vazda biti spremni, te ćemo danas koje pitanje drugčije — zrelije — shvatiti, nego li ga shvatismo jučer[23].«

Ove su izjave važne i značajne, ako se sjetimo Hinkovićevog obraćenja i izmirenja sa Crkvom uoči njegove smrti. Smijemo vjerovati, da to nije bila površna odluka, već logični svršetak dugog duševnog razvitka.

»Novo Sunce« (1, 1901/02, str. 113) bilježi »radostnu viest«, da su hrvatski sveučilištarci i tehničari u Budimpešti osnovali spiritistički klub »Pobratim«.

Spiritistički pokret u Hrvatskoj — naročito književni rad Gaja i Hinkovića na tom području — pratili su «Katolički List«[24] i »Hrvatska Straža«[25]. Nije to bilo pravo na-

[22] H. Hinković, Raj i Pakao, str. 49—51.

[23] Novo Sunce. 4, 1904/05, str. 146.

[24] Kao važnije prinose spominjem sliedeće: J. Volović, Spiritizam. (Katolički List. 46, 1895, br. 1—13.) Cieli je prikaz samo izvadak iz djela: G. G. Franco, Lo Spiritismo. Manuale scientifico e popolare. Roma 1893. — A. Alfirević, Dr. Hinković i evolucija morala. (Katolički List. 51, 1900, br. 25—27.) — E. I. Leopold, Razvoj duše i »Novo Sunce«. (Katolički List. 53, 1902, br. 1 i 3.) — F. Heffler, Hinkovićev spiritizam i uskrsnuće tijela u svjetlu prirodnih znanosti.

učno razpravljanje, nego polemiziranje, koje — kao obično — nije urodilo željenim plodom. Neoprezno se izlagao za spiritizam grkokatolički svećenik i pjesnik Jovan Hranilović[26]. U vezi s njegovom osobom čitamo među ostalim sliedeću informativnu opazku: »Od Jovana Hranilovića doznajemo još i to, da se i na cetinjskom knjaževskom dvoru marljivo bave spiritizmom[27].« Zanimljivo je znati, da je protiv spiritizma javno pisao i Stjepan Radić[28].

Kao važniji suradnici Gajevog mjesečnika »Novo Sunce« mogu se spomenuti: Luka Ciprijanović, Uranus (Vjekoslav Bastl) i De Gora (Gejza Krnić, iz sela Gora kod Petrinje). — Kao izdanje družtva »Novo Sunce« u Osieku izašla je i posebna

(Katolički List. 53, 1902, br. 4—9.) — Ovdje valja također navesti sliedeću brošuricu: M. Ormanović (pseudonim isusovca M. Hormana!), Tajne spiritizma. Zagreb 1900. Ova mala brošura od ukupno 33 strane može se smatrati okostnicom konferencija, što ih je M. Horman poslije držao u crkvi sv. Katarine u Zagrebu. Tako je onda nastala knjižica pod naslovom: M. Horman, Spiritizam promatran po priznanjima najglasovitijih spiritista. Konferencije držane u crkvi sv. Katarine. (Preštampano iz »Katoličkog Lista«.) Zagreb 1902. Još iste godine izašlo je »drugo izpravljeno i popunjeno izdanje« s podnaslovom: »Konferencije što ih je držao u Zagrebu (1902.)«. — Protiv spiritizma pisali su u Katoličkom Listu i J. Lončarić i S. Korenić. Došlo je i do sudske razprave, što urednik Korenić nije htio uvrstiti jedan Hinkovićev odgovor (poredi Katolički List. 52, 1901, br. 40 i 43.).

[25] Članci su redom izašli bez imena pisca, u ime samog uredništva: Spiritistički Bog. Odgovor dr. G. Gaju. (Hrvatska Straža. 1, 1903, str. 514—520.) — Reminiscencije hrvatskog spiritista. Iz velike knjige »Jataka«, što će reći »Povjesti prvašnjih rogjenja«. Spisao Mojsija Ben Někét-Raglaim. (Hrvatska Straža. 3, 1905, str. 77—84 i 529 do 534.) — Stjepan Radić proti Spiritizmu — u »Novom Listu«! (Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 406—416.) — Spiritističko sujevjerje i čudesa u Lourdes-u, napose glasoviti »slučaj Rudder«. (Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 462—472.) — »Spiritizam i ludilo«. (Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 574—589.) — Novo tumačenje spiritističkih pojava. (Hrvatska Straža. 5, 1907, str. 52—65.) — »Spiritistički Sedan« u Italiji. (Hrvatska Straža. 5, 1907, str. 510—516.) — Crookes i poraz spiritizma u Engleskoj. (Hrvatska Straža. 5, 1907, str. 626—633.)

[26] Vidi o tom njegov članak pod naslovom »Najnovije o spiritizmu« u srbskom časopisu »Branik« (br. 1, g. 1906.). Na Hranilovića se odnose primjetbe pod naslovom »Spiritistički pop« (Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 115—116.)

[27] Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 116.

[28] Poredi: Stjepan Radić proti Spiritizmu — u »Novom Listu«! (Hrvatska Straža. 4, 1906, str. 406—416.)

knjiga pod naslovom: Okultizam u svietu umnika. Pribrao i dopunio prof. Gejza **K r n i ć**. Uredio Tugomil **K n o p p**. Osijek 1922. U predgovoru se izričito priznaje: »Radnja nije originalna, ona je djelomice prijevod, a dijelom izvorna, dakle više kompilatorska, ali pruža plod dugoga rada.« To su poznate spiritističke objave s nekoliko aforističkih razmatranja.

Protiv spiritizma pisana je na latinskom jeziku doktorska radnja, koju je u Budimpešti branio P. **T r b u h a**, sada župnik u Zagrebu: De spiritismo. (Secundum maximos spiritistas.) Dissertatio inauguralis. Zagrabiae 1910.

Protiv spiritističkog tumačenja okultnih pojava pisao je (ćirilicom) i Branislav **P e t r o n i j e v i ć**: Spiritizam, 3. izd., Beograd 1922. On želi dokazati, »da duhovnog sveta i beztelesnih duhova niti ima niti može biti« (str. 29). Zatim prigovara modernim spiritistima, što ne razumiju »u čemu se upravo sastoji besmrtnost duše« (str. 28). Po Petronijeviću nema bezsmrtnosti *i n d i v i d u a l n e* duše i zbog toga »spiritizam više ne može imati nikakvog dubljeg teorijskog interesa« (str. 93). Vrlo mu je sumnjivo, da li treba priznati kao činjenice različne pojave materializacije; no ako takvih pojava ima, onda svoj izvor imaju u »samoj nervnoj snazi« medija, a nikako ne u nekakvim beztjelesnim duhovima (str. 47). Iz toga je dovoljno vidljiv značaj Petronijevićevog stava: nema duhova, *j e r* nema bezsmrtnosti individualne duše.

U okultističku literaturu spada nadalje knjižica, koju je izdao svećenik Niko **Š t u k** pod naslovom »Telepatija ili prenašanje misli«, Dubrovnik 1923. Pisac izjavljuje, da nije stručnjak u stvari i »da zato ova radnja nije potpuna ni dotjerana«. Za naše prilike je ova knjižica ipak zanimljiva, jer se iznose i takvi događaji telepatije, koje je pisac sam sabrao u našim krajevima. Štuk iztiče, da jamči za istinitost tih događaja, jer da je osvjedočen o vjerodostojnosti lica, koja ih pripoviedaju. Ta su lica franjevac Urban Talija, svećenici Don Niko Fantela i župnik Juraj Tomac, dominikanci Pio Maroević i Ćiril Duhović, pomorski kapetan Petar Jelčić i drugi.

Kao najvažniju publikaciju na tom području u to vrieme treba spomenuti knjigu, u kojoj je Albert **B a z a l a** dao pregled i kritiku okultizma. Naslov te knjige glasi ovako: Tajanstvene pojave (okultizam). S osnovima psihologije podsvijesnih i srodnih im pojava. Za obrazovani svijet. Zagreb 1924. Pisac

je išao za tim, da tajanstvenim pojavama odredi »mjeru faktičnosti«, a htio je stajati »jednako daleko od onih, koji lako vjeruju, kao i od onih, koji prigovaraju samo zato, da prigovaraju« (str. 11 i 12). »Mi imamo za pojave ovoga područja samo jedan interes, a to je, da se problem njihov raščisti, pala odluka na jednu ili na drugu stranu, pa držimo, da treba sve učiniti, što tome cilju ide na ruku, suzbijajući jednako fantastično istrčavanje pred mirno proučavanje pojava kao i sumnjičavu nesklonost, koja ne vodi dovoljno računa o opravdanim riječima Faradayevim: da ništa nije odviše čudnovato, te ne bi moglo biti istinito« (str. 13). Prema tako postavljenom metodičkom principu došao je Bazala do sliedećeg završnog suda: »Razmatranje okultnih fenomena pokazalo je, da ishodišni traci njihovi ne padaju nad prirodu — u neki transcendentni kraj, s onu stranu svijeta i života. Nigdje nijesmo naišli na odlučni momenat, koji bi nas silio, da pretpostavimo takav prelaz... Toliko je stalno, da je autentičnost fenomena od veće česti još uvijek problematična, te još nije došlo vrijeme, da se iz dosadašnjega materijala izvode posljedci i da se o njima postavljaju osnovane, ne zar samo vjerojatne ili moguće teorije, a sigurno je i to, da su podaci i činjenice ovoga područja kud i kamo preslabi, da budu osnovi za kakovu zgradu *t e o z o f i j s k e i l i a n t r o p o z o f i j s k e s p e k u l a c i j e*, za umovanje o bogu i svijetu, o duši i o životu, o spoznavanju i spasenju« (str. 228—229).

Psihičko družtvo »Novo Sunce« u Osieku pokrenulo je u travnju 1925. časopis, koji je zamišljen kao nastavak Gajevog »Novog Sunca«. I njegov naslov glasi: »**N o v o S u n c e**«. Podnaslov mu je ovaj: »Mjesečnik za znanstveno proučavanje supernormalnih psihičkih fenomena.« Prestao je izlaziti početkom 1927. Urednik tog mjesečnika, Ahmed (prije: Tugomil!) **K n o p p**, napisao je u prvom broju kratak poviestni pregled spiritističkog pokreta kod nas pod naslovom »Spiritizam u Kraljevini«[29]. Taj je prikaz ne samo kratak, nego i površan, kako se može vidjeti iz ovih opazaka:

1. Gustav Gaj nije umro 1914., kako krivo navodi Knopp, nego je umro 6. travnja 1915.
2. Gustav Gaj nije praunuk Ljudevita Gaja, kako opet krivo ističe Knopp, nego je sinovac Ljudevita.

[29] Novo Sunce. 1, 1925, str. 16—19.

3. Dok Knopp piše, da je Gustav Gaj u svoje vrieme »bio po Njegovom Visočanstvu Kralju Petru I. pozvan u dvor, gdje je informirao vladaoca o prilikama spiritizma«, dotle mi je Gajeva kći Vanda izjavila, da je onaj posjet u dvoru bio političke prirode, a da je razgovor o spiritizmu bio sasvim »salonski«.

U siečnju 1912. javilo je »Novo Sunce« pod naslovom »Okultizam u Srbiji« sliedeće:

»Tek nedavno... bili smo tako srećni te mogosmo javiti, da je u Beogradu pokrenut dobro uredjivani okultistički mjesečnik: 'Duhovni svet', a sad možemo našu vijest nadopuniti onamo, da je spiritistički klub 'Usud' pokrenuo spiritistički dnevni list pod naslovom 'Usud'[30].«

U travnju 1925. pisao je Ahmed Knopp o spiritizmu u Srbiji i o sudbini napried spomenutih listova ovo:

»Prije svjetskoga rata bila je Srbija vrlo zainteresovana za spiritizam, ali je bila upućena na Hrvatsku. Sama Srbija nije imala ni jedno stručno glasilo toga područja, te se čitalo 'Novo Sunce' i 'Tajinstveni Svijet'. Prijatelji oko sada pokojnoga dr. Gustava Gaja znadu vrlo dobro, da je list u Srbiji imao gotovo više pretplatnika nego li u Hrvatskoj. Moram spomenuti dapače i to, da su vladalački domovi, previšnja kuća Karađorđevića i Njeguša bili pretplatnici lista... U Srbiji bilo je mnogo interesa za spiritizam. Isprva su Srbi bili upućeni na 'Novo Sunce'. Godine 1911. pokrenuo je Danilo S. Jović okultistički mjesečnik 'Duhovski Svet', a poslije pokrenuo je spiritistički klub 'Usud' dnevnik istoga imena. Oba su lista nakon kratkog vremena obustavila izlaženje[31].«

Za spiritizam u Bosni kaže Knopp sliedeće:

»Muslimanima u Bosni poznat je spiritizam pod 'daira' i njima Islam ne brani sazivati duhove. Naglašuje se samo, da je to opasna stvar za onoga, koji u to nije dobro upućen. 'Novo Sunce' našlo je bilo dobrog saradnika iz muslimanskih krugova u osobi Muhamed Hilmi Hodžića, učitelja u Vlasenici[32].«

U mjesečniku »Novo Sunce« nalazi se i nekrolog Milanu Ogrizoviću, koji je umro 25. kolovoza 1923., kao članu »Novog Sunca« i kao »istomišljeniku«[33].

Vriedno je pregledati okultističko-spiritistički podlistak zagrebačkog dnevnika »Novosti«, naročito oko godina 1929. do

[30] Novo Sunce. 12, 1912, str. 14.
[31] Novo Sunce. 1, 1925, str. 16 i 18.
[32] Novo Sunce. 1, 1925, str. 19.
[33] Novo Sunce. 1, 1925, str. 12—16; Osvrt na »Prokletstvo«: str. 43—49.

1931. Pisalo se anonimno i pod pseudonimom. Većinu prinosa napisao je »Fidus« — Milan Marjanović, pisac neznatne knjižice: Okultizam i esoterija. (Prema predavanjima držanim u Zagrebu, marta mjeseca 1921.) Zagreb 1923.

Nikola Gelenčir počeo je 1934. u Daruvaru izdavati latinicom i ćirilicom mjesečnik »Život« kao »glasilo jugoslavenskih spiritista« odnosno kao »službeno glasilo Centrale klubova prijatelja metapsihologa, Zagreb i Metapsihološkog društva, Beograd«. Podnaslov latinicom glasi ovako: »Časopis za naučno i popularno obavještenje o metapsihologiji i eksperimentalnom spiritualizmu«; ćirilicom: »List za naučno i popularno obaveštenje o metapsihologiji i eksperimentalnom spiritualizmu«. Koliko sam mogao ustanoviti, izlazio je ovaj mjesečnik kroz tri godine. I sadržaj i jezik vrlo su jednostavni. Za naše je prilike zanimljivo znati, da je zagrebački liečnik dr. Karlo Marchesi u tom časopisu revno surađivao. Pod naslovom »Svima Spiritualistima Jugoslavije! Svima misaonim ljudima Jugoslavije!« napisao je on među ostalim i ove značajne misli:

»Spiritualizam naznačuje novo doba u razvoju čovječanstva... Spiritualizam je, ako se to tako hoće nazvati, vjera modernog čovjeka... Spiritualizam pokazuje, da postoji samo jedno: Realnost, koja obuhvaća jedan elektron isto tako kao i najgenijalnije bljeskove čovječjeg uma, koji stvara: Realnost, koja obuhvaća sve, počam od zrna prašine do ogromnih svjetova i sunčanih sistema, i od prvih podsvjesnih poriva do najveće svijesti; Spiritualizam pokazuje, da postoji samo jedna sveobuhvatna realnost: ŽIVOT, koji stvara, koji proniče, koji oduhovljuje... Spiritualizam dao je čovjeku svijest o njegovom razvoju kao dijelu sveobuhvatnog života[34]... — Ovim izvodima dodalo je uredništvo sliedeću popratnu opazku: »Spiritualizam je danas proširen po cijelom svijetu. Raširen je i kod nas u Jugoslaviji, i ako se o njemu u javnosti znade veoma malo. Osim Psihičkog družtva u Daruvaru i Metapsihološkog društva u Beogradu imade kod nas veoma mnogo privatnih krugova. Potrebno je bilo, da se jedinstvenosti Spiritualizma dade i vidni izražaj. Gore spomenuta društva odlučila su, da osnuju Centralu Spiritualističkih društava u Kralj. Jugoslaviji, čije je vodstvo povjereno g. dru Karlu Marchesi u Zagrebu, P. Radića 44, koji je osim toga i počasni pretstavnik Internacionalnog Instituta za psihička istraživanja u Londonu za Jugoslaviju. — Umoljavaju se sva društva i privatni krugovi, koji još nemaju veze sa Centralom, da joj dostave svoje adrese, kako bi se mogla provesti organizacija čitavog pokreta u zemlji. Izričito se pripominje, da se pojedini privatni krugovi, ako to oni žele, nikako ne

[34] Život (Daruvar). 2, 1935, str. 165—166.

će iznašati u javnost. Pristupanjem Centrali pruža se svakome društvu ili krugu mogućnost, da bude stalno obavješten o svim najnovijim tekovinama i događajima na polju Spiritualizma, a isto tako, da bude informiran o razvoju pokreta u zemlji. Pristupanjem toj organizaciji svaki će krug, kao i svako društvo, mnogo doprineti tome, da Spiritualizam u Jugoslaviji zauzme ono mjesto, koje mu kao pretstavniku jednog sveopće ljudskog pokreta i pripada. — Gosp. dru. Marchesiju od sveg srca čestitamo, da se je prihvatio vodstva jednog pokreta, koji utire puteve, na kojima će u budućnosti koracati sretnije čovječanstvo[35].«

Kao saradnici tog novog spiritističkog časopisa navode se obično sliedeće osobe: Dr. Karlo Marchesi, Zagreb. Sergije Latišev, član-osnivač Metapsiholožkog družtva u Beogradu. Gospođa Lebedeva-Pavlović, član-osnivač i podpredsjednica Metapsiholožkog družtva, Beograd. Gospođa Kosara Katić, član Metapsiholožkog družtva, Beograd. Prof. G. K. De Gora, Osiek. A. S. Inka, član psihičkog družtva »Novo Sunce«, Daruvar.

Pod naslovom »Što spiritualizam pruža svijetu?« saobćio je dr. K. Marchesi izvadke iz govora M. Barnabella. U tom saobćenju doznajemo sliedeće misli o »pravoj religiji«:

»Ako ste pristupili spiritualizmu izmoreni raznim vjerskim naučanjima i dogmama, jer vaš moderni um otklanja sve priče o čudesima, naći ćete u Spiritualizmu religiju, koja će zadovoljiti vašu inteligenciju i omogućiti vam, da shvatite što je prava religija.

Vi ćete naučiti, da su sve religije svijeta osnovane na nekom otkriću iz duhovnog svijeta, da je osnivač svake religije bio medij ili psihički nadaren čovjek, sposoban da prihvati inspiracije iz nevidljivog svijeta... Crkve nas mogu optužiti, ako hoće, da smo protukršćanski, ali unatoč tome mi upravo potvrđujemo onu inspiraciju, koja se zbila u jednom od minulih vijekova.

Mi nastojimo, da nanovo uskrsnemo inspiracije svih religija, inspiracije, koje leže zakopane ispod dogma i vjerskih naučanja, izmišljenih od umova ljudskih, a ne od Božanskog uma.

Kroz vjekove davana su nam otkrića sa svrhom, da se ljudi povedu natrag k realnostima života, da shvate, da su oni duhovna bića, vezana božanskim vezama s Bogom; bića, određena da prežive smrt, jer su dio Boga.

Svaka religija ima nešto od osnovne istine. I mi se sa našom modernom znanošću možemo svi zajedno njima priključiti pod širokim stijegom inspiracije[36].«

U nakladi St. Kuglia u Zagrebu izašla je anonimno knjižica pod naslovom »Čudesa spiritizma. S točnom

[35] Život (Daruvar). 2, 1935, str. 167.
[36] Život (Daruvar). 2, 1935, str. 119.

poukom, kako se priređuju spiritističke sjednice.« Knjižica je pisana više u duhu nekog »uličnog« spiritizma, proračunano za široke slojeve, bez naučne vriednosti.

Gospođa dr. Marija Rojc-Marchesi prevela je s englezkoga na hrvatski knjigu J. Arthura Findlaya: Na pragu eteričkog svijeta ili život iza smrti znanstveno protumačen, Zagreb 1935. Koju su važnost spiritisti pridavali ovoj knjizi, vidi se iz sliedeće opazke Nikole Gelenčira, urednika »Život«-a:

»Od godine 1902 kad je kod nas izdao pok. Dr. Gustav Gaj svoju knjigu: 'Iz tajinstvenog svijeta', do danas nije izišla niti jedna knjiga spiritualističkog sadržaja. Danas, kada listamo nedavno izišlu knjigu: 'Na pragu eteričkog svijeta', u duhu se zahvaljujemo supruzima Dr. Marchesi, čijom je požrtvovnošću i trudom knjiga ugledala kod nas svijetlo dana. 'Na pragu eteričkog svijeta' je danas jedina knjiga u jugoslavenskoj literaturi, koja na strogo znanstven način obrađuje eksperimentalni spiritualizam[37].«

Sadržaj ove »strogo znanstvene« knjige o spiritizmu sastoji se u sliedećem:

»Ova knjiga bavi se poglavito fenomenom, koji nazivamo direktnim glasom. U prisutnosti medija, ali od njega posvema odijeljeno, govore glasovi, koji tvrde, da potiču od preminulih osoba[38].« — »Osamdeset i tri razna glasa govorila su sa mnom i s mojim ličnim prijateljima, koje sam sobom doveo[39].«. — »Znanstveno« tumačenje života iza smrti osniva se na izvještajima »duhova«, koji su se objavili direktnim glasovima. U čemu se sastoji to znanstveno tumačenje? Evo, neka govori sam pisac, da ne bi izgledalo, da prikazujemo njegove misli neobjektivno i tendenciozno:

»Ljudsko biće sastavljeno je iz tijela, duše i duha. Tijelo je ono što vidimo, duša je Naš um, a duh je naše eteričko tijelo, koje je točan duplikat našeg fizičkog tijela, on povezuje naše fizičko tijelo. Smrt je samo rastanak eteričkog tijela od materijalnog tijela[40].« — »Među nama i oko nas postoji neki drugi svijet, koji prožima ovaj fizički svijet i u koji mi prelazimo smrću. Meni su ga opisali oni, koji su odanle sa mnom razgovarali[41]...« »Oni imadu svoje izaslanike, koji stoje u vezi sa zemljom, i koji im javljaju, da će se obdržavati seansa, a vijesti se tamo šire mnogo brže nego li na zemlji; moć misli na tim razinama viših titraja prelazi mogućnost našeg razumijevanja. Oni, koji žele govoriti, dolaze dolje na zemlju, i snizuju svoje titraje na taj način, da

[37] Život (Daruvar). 3, 1936, str. 33.
[38] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 39.
[39] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 44.
[40] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 15.
[41] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 32.

skupljaju oko svojih usnih organa nešto, što nazivamo ektoplazmom, a tu ektoplazmu uzimaju oni od medija i od učesnika seanse[42].« Kad se održava seansa prisutan je skup eteričkih bića: »Članovi toga skupa jesu: jedan ravnatelj rada, jedan ili više kemičara, jedan koji pomiče trublju u pravcu u kojemu neko eteričko biće želi govoriti, i jedan koji skuplja tvari od medija i od učesnika seanse i koji ih spaja s kemičarom, koji iz njih izvlači potreban materijal[43].« »U eteričkom svijetu vrši se saobraćaj na isti način kao i na ovome svijetu na zemlji. Glasovni organi stavljaju u titranje njihovu atmosferu, jezik se miče, pluća udišu i izdišu ekvivalent našem zraku, i sve se zbiva isto tako, kao i ovdje na zemlji, jedino s tom razlikom, da se sve to zbiva u materiji mnogo finijeg ustrojstva i mnogo bržih titraja. Zato njihovi glasovni organi, i ako mogu djelovati u njihovom eteričkom svijetu, ne mogu djelovati u našem grubljem svijetu. Njihovo tkivo je odviše fino, a da bi oni mogli na bilo koji način djelovati na našu atmosferu. Moraju se stvoriti nove okolnosti, u kojima su titraji polaganiji. Da se to postigne, potrebna je potpuna tama ili zagasito crveno svijetlo, jer zrake bijeloga svijetla prekidaju i rastvaraju one finije sile i tvari, s kojima oni rade. Najbolji se uspjesi postizavaju za vedrih noći i kad u atmosferi nema vlage. No i onda, kad su okolnosti, pod kojima može doći do razgovora, najbolje, one su veoma fino uravnotežene, a uz napred navedeno potrebno je još, da su učesnici seanse zdravi i da su među sobom u skladu[44].« Direktan glas: »Jedan kemičar u eteričkom svijetu izvlači iz medija i onih, koji su prisutni, izvjesne sastojine, koje u pomanjkanju boljeg izraza nazivamo ektoplazmom. K ovima dodaje kemičar sastojine, koje je sam pripravio. Kad se obje izmiješaju dobiva se neka tvar, koja omogućuje kemičaru, da materijalizira svoje ruke. On tada sa svojim materijaliziranim rukama izrađuje masku, koja je nalik na usta i jezik. Ono eteričko biće, koje želi govoriti, stavlja svoje lice na usta u tu masku i opaža, kako se ona priljubljuje uza nj, ona se skuplja oko njegovih ustiju, jezika i grla. Isprva ona nailazi na poteškoće kod pokretanja ovog teškog materijala, no vježbom postaje to lako. Eterički se organi opet jednom zaodjenu materijom, koja je slična fizičkoj materiji, i time, što kroz njih prolazi zrak, može se vaša atmosfera staviti u titranje i vi čujete njegov glas[45].«

Na upit, da li se ljudi na zemlji reinkarniraju, došao je odgovor: »Dakle to je pitanje, kod kojega nailazim na poteškoće u odgovoru. Ne bih znao za nikoga, tko bi se bio reinkarnirao[46].«

Kako izgleda život u eteričkom svietu? — »Tamo prevladava velika djelatnost; svatko, bio to muškarac ili žena, imade svoj vlastiti posao. Pomoć bližnjemu i ljubav su etički standardi, koji ondje vladaju u većoj mjeri nego li ovdje. Ondje postoji univerzalan jezik; svatko može svakoga razumjeti. On je prirođen. Ljudi iste narodnosti obično žive zajedno i govore svojim vlastitim jezikom, ali postoji jedan jezik, koji je svima zajednički. Moji su izvjestitelji uporno tvrdili, da kod njih vlada stroga disciplina i da se svi moraju pokoravati onim osobama, koje imadu autoritet. Svatko je podložan autoritetu viših eteričkih bića i mora se pokoravati njihovim zakonima i naredbama. To je dobro uređena i dobro upravljana država... Životinje preživljuju smrt isto tako kao i ljudi, i svaka ulazi u neko stanje, koje je u harmoniji s titrajima svake pojedine od njih. Ljubav jedne životinje prema jednoj osobi može ih i poslije smrti opet združiti, ali bez te veze ljubavi oni bi živjeli svaki na svojoj razini ne zamjećujući jedan drugoga[47].«

[42] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 56.
[43] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 57.
[44] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 57.
[45] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 90—91.
[46] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 84.

Kako se iz navedenih mjesta vidi, čitavo se »znanstveno« tumačenje života iza smrti svodi na ono, što je Findlay doznao iz razgovora s »duhovima«. U načelu je dakle i ova knjiga samo novi prinos obilnoj spiritističkoj literaturi, koja upravo vrvi saobćenjima »duhova«, i to saobćenjima, od kojih jedna tvrde što druga poriču. I sami spiritisti priznaju, da su objave »duhova« pune proturiečnih tvrdnja. Ne diramo u Findlayevo subjektivno uvjerenje. Ali »direktni glasovi«, u koje on vjeruje, u načelu ne znače neku naročitu novost, osim ako se uzme u obzir sam način, na koji se manifestiraju parapsihičke pojave. Dok nije sveobuhvatno razjašnjeno pitanje telepatije, nije moguć pravi »dokaz identiteta«. A čini se, da čak smijemo tvrditi sliedeće: što je sigurnije, da je telepatija prava činjenica, to je teži »dokaz identiteta«. Bez sumnje ima i telepatija svoje granice. Ali dok nije točno utvrđena ta granica, nije moguće tvrditi, da se izvjestna pojava sigurno nalazi onkraj granice telepatije. Rado vjerujem, da se Findlayeve seanse s J. C. Sloan-om kao prvorazrednim medijem ne mogu naprosto žigosati kao prevare. Stanovite pojave spiritizma zadaju nam probleme, to moramo priznati. Ali ti problemi do danas još nisu znanstveno riešeni. Naše nastojanje ide za tim, da nađemo pravo znanstveno rješenje. Živimo u stoljeću krugovala i imamo puno razumievanje za neku vrstu »eteričkog svieta«. Čini se, da se sva »znanstvenost« Findlayevog tumačenja sastoji izključivo u tom, što izvještaji njegovih »direktnih glasova« nadovezuju na titraje etera, kojima je i moderni čovjek sklon pripisati neku magičnu moć, barem u tom smislu, što od titraja etera očekuje fantastične rezultate. Budimo sviestni,

[47] J. A. Findlay, Na pragu eteričkog svijeta, str. 77; poredi također str. 84.

da takav stav, koji ne mora biti u svemu neopravdan, još nije »znanstveno tumačenje«.

Nije potrebno, da ulazimo u daljnje pojedinosti Findlayevog razlaganja. To bi značilo ponavljanje onoga, što je već rečeno na drugom mjestu u drugoj suvislosti. Još manje može biti naša zadaća, da ovdje iznesemo i branimo dokaze za bezsmrtnost duše i za opravdanost odnosno istinitost kršćanske objave. Neka se konzultiraju knjige, koje rade o tom predmetu.

Dr. Karlo Marchesi izdao je pod pseudonimom C. Zorin knjigu pod naslovom »Problem psihičkih pojava«, Zagreb 1939. U toj knjizi ugodno iznenađuje piščevo nastojanje, da se točno razlikuje između činjeničnosti različitih parapsihičkih pojava (pisac ih naprosto zove psihičkim pojavama, što nije sasvim izpravno!) i njihovog eventualnog tumačenja u smislu spiritizma, koji te pojave pripisuje »duhovima« kao njihovim uzrocima[48]. Kad pisac tvrdi, »da nedvojbenog dokaza, i to znanstvenog dokaza za zagrobni život nema, dok imade siguran znanstveni dokaz za mnoge psihičke pojave«[49], u stvari želi reći, da na osnovu parapsihičkih pojava nije naučnom strogošću dokazana egzistencija »duhova«. Isto vriedi o sliedećoj tvrdnji, prema kojoj »nije do sada uspio pozitivni znanstveni dokaz života iza smrti: znanstveni dokaz istinitosti psihičkih činjenica još nije znanstveni dokaz života iza smrti«[50]. Ipak treba napomenuti, da je metafizički dokaz za bezsmrtnost duše pravi ili »pozitivni znanstveni dokaz života iza smrti«, dokaz, koji pruža absolutnu sigurnost, ma da ga se ne može nazvati dokazom, koji bi se osnivao na pozitivnim prirodnim naukama ili koji bi se ravnao po metodama prirodnih nauka.

Zorin se brani protiv naziva »okultne« ili »spiritualističke« pojave te tvrdi, da »te nazive treba odbaciti, jer se time stvara zabluda, da su te pojave mistične, nadnaravne, itd., i da te pojave nužno vode do nekog religioznog uvjerenja«. On misli,

[48] »...jedno su psihičke pojave same (sve psihičke pojave), a drugo su spiritualizam i sve druge pojave i vjersko-filozofske struje modernoga doba.« C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 30; poredi osim toga str. 80, 85—89, 91, 92 i 93.

[49] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 24.

[50] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 69.

da još najbolje odgovara naziv »psihičke pojave« odnosno »psihička znanost«, i to navodno zato, »jer se njime ništa ne prejudicira, a ipak se njime u glavnom veoma dobro označuje bit samih pojava«[51]. Po našem mišljenju najbolje odgovara naziv »parapsihičke pojave«, i to naprosto zato, jer se radi o pojavama, koje su doduše psihičke naravi, ali o kojima ne znamo ono, što nam je poznato o pravim psihičkim pojavama: one su nekako onkraj dosad poznatih psihičkih doživljaja, ma da nije izključeno, da ćemo jednog dana i o njima imati tako savršeno znanje, da ćemo ih jednostavno uvrstiti u psihičke pojave. Nazivom »parapsihički« imao bi dakle doći do izražaja onaj nizki stupanj znanja, što ga danas imamo. Nekoć su sugestija i hipnoza također bile »okultne« ili »parapsihičke« pojave. Danas o njima već toliko znamo, da ih smatramo sasvim »normalnim« pojavama duševnog života.

Neumjestna je opazka o naravi stigmatizacije: »U gore navedenim slučajevima radilo se samo kod nekih slučajeva o hipnozi: stigmatizacije se obično proizvadjaju autosugestivnim putem[52].« Ja sam u posebnoj razpravi pokušao dokazati, da stigme mogu nastati psihogeno, to jest uslied kolebanja duševne ravnoteže ili zbog jačih potresnih doživljaja; one zato ipak mogu biti nadnaravnog značaja[53]. Piščevo je razlaganje takvo, da se u načelu nieče nadnaravnost stigmatizacije.

Kad Marchesi u vezi s pojavom retrokognicije govori o Katarini Emmerich kao »mediju« i o njenom gledanju prošlosti (života Isusova)[54], onda se vidi, da on nije dovoljno upućen u stvar, o kojoj ovdje govori. Čini se, da je svoje znanje o tom zbilja crpio izključivo iz »Glasnika sv. Josipa«, što ga i navodi. Bez temeljitog poznavanja mističnog bogoslovlja ne smije se suditi o doživljajima mističnog značaja. Inače sve prelazi u psihologiziranje, a time i u niekanje prave stvarnosti.

Još je manje razumljiva sliedeća opazka: »,Tjeranje djavla' iz ljudi obavlja se još i danas(!), ne samo po nekim sujevjernim primitivcima, nego i po službenim predstavnicima nekih velikih religija sadašnjosti, po svim službenim pravilima obreda[55].« Zna se vrlo dobro, na koju se veliku religiju ovdje misli. Bilo bi vriedno razpravljati o »đavlu« i o »tjeranju đavla«. Samo treba znati, da je to pitanje teološkog značaja i da ga se ne smije zamieniti sa zabludama srednjovjekovnih mislilaca o vješticama.

[51] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 31.

[52] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 42.

[53] V. Keilbach, O psihologiji stigmatizacije. (Bogoslovska Smotra. 26, 1938, str. 233—254.)

[54] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 60.

[55] C. Zorin, Problem psihičkih pojava, str. 75.

Marchesi obično upotrebljava izraz »spiritualizam«, riedko »spiritizam«. To je zato, jer se on najviše oslanja na englezku i američku literaturu, u kojoj se rabi izraz »spiritizam«, dok njemačka i francuzka literatura za istu stvar uzimaju rieč »spiritizam«. Spiritualizam ili spiritizam može se shvatiti ili naprosto u opreci prema materializmu za nauku, koja brani egzistenciju duše, ili upravo u smislu nazora, prema kojem duše poslije smrti egzistiraju kao »duhovi«, koji se javljaju živima.

Na koncu još nekoliko rieči o Lazaru barunu Hellenbachu (1827.—1887.), vlastelinu u Mariji Bistrici, koji je doduše pisao na njemačkom jeziku, ali koji ipak mora biti spomenut u poviesti okultizma i spiritizma u Hrvatskoj.

Hellenbach je s filozofskog stajališta razvijao okultističko-spiritističke nazore. Nauka, koju je branio, zapravo je čudni evolucionizam. Duša postoji, ali ona nije samo princip organizma (organisierendes Prinzip), nego je i sama organizam (organisiertes Wesen), dok je čovječja osoba samo prolazni pojavni oblik duše kao organizma[56]. Hellenbach ne želi, da se njegova filozofija prirode zove »spiritizam« ili da se o njemu govori kao o »spiritističkom spisatelju«[57]. — Za razliku od pojavno spoznatljivog organizma mogla bi se duša smatrati metaorganizmom.

Hellenbach je vrlo poznat i zbog afere oko razkrinkavanja američkog medija Bastiana. Nadvojvoda Ivan tražio je priliku, da vidi spiritističke pojave, o kojima se toliko pisalo i govorilo. Obratio se na Hellenbacha kao poznatog spiritističkog pisca. Po dogovoru pozvali su Bastiana, koji je bio na glasu kao medij. Seansama prisustvovale su i druge visoke ličnosti,

[56] L. B. Hellenbach, Eine Philosophie des gesunden Menschenverstandes. Gedanken über das Wesen der menschlichen Erscheinung. Wien 1876, str. 195—196. — Od ostalih djela Hellenbacha poredi naročito ova: Die Vorurtheile der Menschheit. 3 svezka. Wien 1879/80. — Aus dem Tagebuche eines Philosophen. Wien 1881. — Die Magie der Zahlen als Grundlage aller Mannigfaltigkeit und das scheinbare Fatum. Wien 1882. — Die Insel Mellonta. Wien 1883. — Geburt und Tod als Wechsel der Anschauungsform oder die Doppel-Natur des Menschen. Leipzig 1893 (2. izd.: 1897); predgovor: U studenu godine 1884.

[57] L. B. Hellenbach, Die Logik der Thatsachen. Eine Entgegnung auf die Brochure »Einblicke in den Spiritismus.« Leipzig 1884, str. 1—6.

među njima i priestolonasljednik Rudolf. U brošuri »Einblicke in den Spiritismus« opisao je onda nadvojvoda Ivan, što je doživio na tim sjednicama: glasbeni instrumenti počeli su sami od sebe svirati, hladne mrtvačke ruke rukovale su se s nadvojvodom, različni predmeti lebdjeli su nad glavama učestnika i slično. Ukazale su se također različne prikaze (fantomi): debelo lice bez brade, žena u liepoj bieloj opravi, bielo diete i t. d. Nadvojvodi Ivanu bilo je sve to vrlo sumnjivo, pa se za treću sjednicu dogovorio s drugom gospodom, da poduzmu nešto, da bi odkrili Bastianove varke. Medij se nalazio u sobi, koja je bila vratima spojena s prostorom, u kojem su se imali pojaviti duhovi, a taj je prostor bio zastorom odieljen od ostalog prostora, u kojem su se nalazili učestnici. Nadvojvoda je potajno držao u ruci konac vrpce, kojom su se mogla zatvoriti spomenuta vrata. U zgodan čas nadvojvoda je potegnuo vrpcu i za tren oka zatvorila su se uz veliki štropot oba krila velikih vrata. Opazio je, kako je netko htio silom otvoriti vrata. Skočio je prema zastoru i prema vratima. U pomoć je došao i priestolonasljednik Rudolf, koji je straga uhvatio Bastiana te ga povukao pred zastor govoreći: »Nu evo duha!« Fantom je bio sam Bastian — bez cipela! Nadvojvoda Ivan kaže: »Iznenađenje družtva pretvorilo se sad u veseli smieh, s kojim se barun Hellenbach dakako nije slagao«[58].

Iz novijeg vremena valja spomenuti javno predavanje S. Bakšića o spiritizmu u svietlu katoličke nauke[59].

U naše se dane potajno mnogo »spiritizira«. U Zagrebu se šire alarmantne viesti... Kaže se, da su to »duhovi« poručili... — U nedjelju 24. listopada 1943. nešto prije 12 sati sastale su se negdje u Zagrebu dvie gospođe, koje već dugo žive u srdačnom prijateljstvu. Među njima se razvio sliedeći razgovor: »Znaš, ja ti se tako bojim. Javili su, da će danas bombardirati Zagreb.« — »Tko je javio? London?« — »Ne. Nego su tu neki ljudi spiritizirali. Zvali su Strossmayera, a on je rekao, da će danas poslije podne u 3 sata biti bombardi-

[58] Vidi o tom i »drugu stranu«, t. j. autentičan izvještaj prema izjavama samog Hellenbacha u: Süddeutsche Presse (München) od 24. veljače 1884. Zatim navedenu brošuru »Die Logik der Thatsachen«.

[59] S. Bakšić, Spiritizam u svijetlu katoličke nauke. (Katolički List. 92, 1941, br. 19—25 i 28—30.)

ran Zagreb.« — Gospođa još nije pravo izgovorila rieči o poruci Strossmayerovoj i već su tulile sirene — znak uzbune! Prva se gospođa užasno prestraši, a druga pola u šali, pola u strahu reče: »Strossmayer se prevario za tri ure.« — Došli su bombarderi. Ima ljudi, koji tvrde, da su ih čuli i vidjeli. Protuavionski topovi počeli su pucati. Sviet je bježao u skloništa. Neki su se na koljenima molili Bogu. Ali do bombardiranja nije došlo — hvala Bogu!

Kad se ova poruka na sreću cieloga Zagreba nije izpunila, našli su »duhovi« odmah novi datum. U nedjelju 7. studenoga trebalo je sasvim sigurno doći do onoga, što je izostalo 24. listopada. Došao je i taj dan. Mnogi su ga dočekali u velikom strahu. Poruka se, hvala Bogu, opet nije izpunila.

No »duhovi« su lukavi. Čini se, da su se oni u davanju svojih poruka organizirali. Bilo je naime i takvih »duhova«, koji su poručili, da će kasnije doći do bombardiranja, ali da ne će biti jako. A javili su se i takvi »duhovi«, koji su za svaki slučaj poručili i to, da Zagreb sigurno ne će biti bombardiran, barem ne kao grad... Ima i drugih varianata, ali zašto da se kod njih zaustavimo? Što god sad usliedilo, već će se naći ljudi, koji će događaje tako tumačiti, kao da je sve bilo »točno« prorečeno... A u stvari se radi valjda samo o zagonetnim pojavama telepatije, u najgorem slučaju o zlim duhovima, koji nas svojim tajanstvenim porukama mogu samo smetati i uznemirivati...

I to će ući u poviest spiritizma u Hrvatskoj. Još nije vrieme, da se o tom više piše.

Dr. Wilhelm Keilbach

DIE PROBLEMATIK DER RELIGIONEN

Eine religionsphilosophische Studie mit besonderer Berücksichtigung der neuen Religionspsychologie. 8⁰, 271 S. Paderborn, Verlag Ferdinand Schöningh, 1936.

»Keilbachs Studie ist ein überaus beachtlicher Beitrag zu dem grundlegenden Problem der Vielheit der Religionen; sie ist für spätere Arbeiten ein ebenso notwendiger als fruchtbarer Ausgangspunkt.«

Prof. Dr. Georg Wunderle.

»All diese Ergebnisse der Arbeit Dr. Keilbachs führen hinaus über die bisherigen Leistungen der religionsphilosophischen Fachliteratur, sichern ihr lebhaftes Interesse der wissenschaftlichen Welt. Aber darüber hinaus wird das Werk weitere Kreise zu erfassen haben; die behandelten Probleme sind gegenwartsnahe Geistes- und Menschheitsfragen... Das Werk setzt bei seinem Verfasser tiefgründige theologische Schulung, umfassende Beherrschung der Fachliteratur, scharfes philosophisches Denken wie synthetischen Geist und schriftstellerische Begabung voraus. Darum ist das Werk auch eine Ehre der priesterlichen Wissenschaft.«

Th. Sch.

»So wird zum erstenmal in der religionsphilosophischen Literatur der dankenswerte und gelungene Versuch unternommen, dem Problem der Vielheit der Religionen rein philosophisch nahezutreten.«

V. Naumann.

»Somit ist nicht nur die Religionswissenschaft, sondern auch die Theologie dem Verf. für seine originelle, neue Wege beschreitende Arbeit zu grossem Dank verpflichtet.«

Theologie und Glaube.

Dr. Vilim Keilbach

PROBLEM RELIGIJE

Kritičko-sistematski osvrt na noviju filozofiju i psihologiju religije. 8°, XII i 98 str. Zagreb, HBA, 1935. — Razprodano.

»Knjiga referira o sadašnjim strujanjima, kritički ih osvjetljuje i tako pomalo utire put daljnem istraživanju naše mlade nauke. S tendencijom da ispita naučni teren na kome bismo došli do adekvatne definicije o religiji, ova knjiga ne samo što dobiva aktuelno naučno značenje, nego i neposredno zahvata u život.«

Prof. dr. Stjepan Zimmermann.

KONNERSREUTH U SVIJETLU PSIHOLOGIJE RELIGIJE

52 str. Zagreb, Zbor duh. mladeži zagrebačke, 1937.

»Knjižica je pisana strogo naučno, a ipak tako pregledno i laganim stilom. Vrijednost njezina je to veća, što je dr. Keilbach ne samo proučio svu literaturu o Konnersreuthu, nego je i osobno posjetio Tereziju Neumann...«

Dr. Dragutin Nežić.

UVOD U PSIHOLOGIJU RELIGIJE

Prvi svezak: Historijski razvitak i metode. 8°, 134 str. Zagreb, Knjižnica Života, 1939.

»Knjizi je napisao vrlo pohvalnu «Uvodnu rieč» poznati stručnjak u psihologiji religije, dr. Wunderle, a mi možemo sa svoje strane dodati, da je K.-ova knjiga prva monografija te vrste, koja kao posebna knjiga izilazi na hrvatskom jeziku.«

Dr. Karlo Grimm.

»Delo je res zanimiv in jako informativen uvod v psihologijo religije. Kakor vsa Keilbachova dela, je tudi ta knjiga opremljena z bogato, izbrano literaturo, ki jo je K. sam preučil v knjižnicah, zlasti v Münchenu in Zürichu.«

Prof. dr. Aleš Ušeničnik.

MISLI O BOGU I RELIGIJI

8°, VIII i 158 str. Zagreb 1942. — Razprodano.

TAJANSTVENE PORUKE »DUHOVA«

Da li se javljaju duše pokojnih? 12°, 64 str. Zagreb, Hrvatska knjižara, 1943.

»Uvjeren sam, da će ova knjižica baš ovako, kako je napisana, unieti potrebno svietlo u mnogu dušu, koja se pod tjegobama ratnih zbivanja i životnih tereta odlučuje u neznanju i na to, da preko «duhova» potraži za sebe varavu utjehu i tračak izprazne nade«.

Prof. dr. Andrija Živković.